

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu / yrityksen taloustiede, laskentatoimi

TOIMINNAN JATKUVUUTTA KOSKEVA RAPORTOINTI
SUOMALAISTEN PÖRSSIYHTIÖIDEN TILINTARKASTUS-
KERTOMUKSISSA VUOSINA 2006 - 2012

Yrityksen taloustiede, laskentatoimi

Pro Gradu -tutkielma

Syyskuu 2013

Ohjaaja: Petri Vehmanen

Janne Rossi

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Tekijä:

JANNE ROSSI

Tutkielman otsikko:

Toiminnan jatkuvuutta koskeva raportointi suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa vuosina 2006 - 2012

Pro Gradu -tutkielma:

81 sivua, 18 liitesivua

Aika:

Syyskuu 2013

Avainsanat:

Toiminnan jatkuvuus, tilintarkastajan raportointi, tilintarkastuskertomus

Keskustelu toiminnan jatkuvuutta koskevasta raportoinnista ja sen puutteista on ollut vahvasti esillä viimeisten vuosien aikana. Etenkin vuoden 2008 finanssikriisin alkamisen jälkeen on herännyt paljon kysymyksiä liittyen tilintarkastajien velvollisuuksiin raportoida yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa tulevaisuudessa. Tässä tutkimuksessa on pyritty selvittämään, miten tilintarkastajien odotetaan virallisen sääntelyn ja tieteellisen keskustelun näkökulmasta tekevän arvionsa ja raportoivan yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa sekä, miten toiminnan jatkuvuudesta on käytännössä raportoitu suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa.

Tutkimuksen teoreettisessa osiossa luodaan aluksi kuva tilintarkastuksen lähtökohdista ja sääntelyperustasta suomalaisessa toimintaympäristössä. Tämän jälkeen avataan itse toiminnan jatkuvuus käsitettä sekä tarkastellaan siihen liittyviä tilintarkastajan velvollisuuksia virallisen sääntelyn näkökulmasta. Virallisen sääntelyn lisäksi tilintarkastajan työhön kohdistuu odotuksia ja vaatimuksia myös sidosryhmien tahoilta. Tämän vuoksi tutkimuksessa tarkastellaan myös tieteellisessä keskustelussa esiin nousseita seikkoja aiheeseen liittyen.

Tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu tarkasteltavien yhtiöiden tilinpäätöksistä ja tilintarkastuskertomuksista. Aineistoa tarkastellaan sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti. Kvalitatiivisesti aineistoa tarkastellaan peilaamalla tilintarkastajan raportointia aiheeseen liittyvään viralliseen sääntelyyn sekä tieteelliseen keskusteluun. Kvantitatiivisessa osiossa tutkitaan tilastollisesti X^2 -testin avulla toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon riippuvuutta yhtiön koosta, toimialaluokasta sekä tilintarkastusyhteisöstä.

Empiirisestä aineistosta voidaan havaita, että toiminnan jatkuvuutta koskeva raportointi on lisääntynyt suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa parin viimeisen vuoden aikana. Syitä raportoinnin lisääntymiseen on monia ja eri tekijöiden todellisten vaikutusten havaitsemiseksi tarvittaisiin lisätutkimusta. Tilastollisen testauksen tuloksista käy ilmi, että pienet yhtiöt ovat saaneet suuria yhtiöitä herkemmin toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon. Tulosten perusteella tilintarkastusyhteisöllä ja toiminnan jatkuvuudesta annettavalla lausunnolla vaikuttaisi olevan tilastollista riippuvuutta. Validien johtopäätösten tekeminen kyseisten tekijöiden välisestä riippuvuussuhteesta ei kuitenkaan tutkimukseen sisältyvistä rajoitteista johtuen ole mahdollista ilman jatkotutkimusta. Toimialaluokan yhteyttä annettuun lausuntoon ei kyetty osoittamaan.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tausta	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset.....	3
1.3 Tutkimusote ja -menetelmät.....	4
1.4 Tutkimuksen eteneminen	5
2 TILINTARKASTUKSEN LÄHTÖKOHDAT	7
2.1 Tilintarkastuksen tarve ja tavoitteet	7
2.2 Keskeiset käsitteet.....	10
2.3 Tilintarkastuksen sääntely Suomessa	13
2.3.1 Tilintarkastuslaki	13
2.3.2 Tilintarkastusasetus.....	13
2.3.3 Muut säädökset	14
2.3.4 Hyvä tilintarkastustapa	15
2.3.5 Ammattieettiset periaatteet	15
2.3.6 Tilintarkastusalan standardit ja suositukset.....	16
2.3.7 TILA:n ja VALA:n lausunnot, ohjeet ja kannanotot.....	18
2.4 Tilintarkastusprosessi	19
2.4.1 Suunnitteluvaihe	19
2.4.2 Toteutusvaihe.....	20
2.4.3 Päätätmissvaihe	21
3 TOIMINNAN JATKUVUUSKÄSITE	23
3.1 Oletus toiminnan jatkuvuudesta	23
3.2 Yritysjohdon tehtävät	24
3.3 Pörssiyhtiöihin liittyviä erityispiirteitä.....	26
3.4 Toiminnan jatkuvuutta uhkaavat tekijät	28
4 TOIMINNAN JATKUVUUDEN ARVIOINTI JA TILINTARKASTAJAN RA- PORTOINTI VIRALLISEN SÄÄNTELYN NÄKÖKULMASTA	31
4.1 Toiminnan jatkuvuuden arviointiin liittyvä sääntely.....	31
4.2 Tilintarkastusevidenssin kerääminen	32
4.3 Tilintarkastajan tekemät johtopäätökset ja raportointi	34
4.4 Erityisesti huomioon otettavia seikkoja	37
4.4.1 Tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat	37
4.4.2 Velkojainsuoja- ja salassapitosäännösten huomioiminen	38
4.4.3 Vilpillinen taloudellinen raportointi ja muut väärinkäytökset.....	40

5 TOIMINNAN JATKUVUUDEN ARVIOINTI JA TILINTARKASTAJAN RAPORTOINTI TIETEELLISEN KESKUSTELUN NÄKÖKULMASTA.....42

5.1 Toiminnan jatkuvuuden edellytysten arviointiin vaikuttavat tekijät	42
5.2 Tilintarkastuskertomuksen sisältö ja muoto	45
5.3 Tilintarkastuskertomuksen mukauttamisen merkitys yhtiölle ja sen sidosryhmille	47
5.4 Tilintarkastuksen vastuu-ulottuvuus.....	49

6 TOIMINNAN JATKUVUUTTA KOSKEVA TILINTARKASTAJAN RAPORTOINTI KÄYTÄNNÖSSÄ51

6.1 Empiirinen aineisto	51
6.2 Aineiston analysointi.....	56
6.2.1 Tilintarkastuskertomukset.....	56
6.2.2 Tilastollinen testaus	60
6.3 Tulosten arviointi	65
6.3.1 Toiminnan jatkuvuusraportointi.....	65
6.3.2 Tilastollisen testauksen tulokset	69

7 YHTEENVETO73

LÄHTEET76

LIITE 1: Luettelo Auditing Practise Boardin julkaiseman tiedotteen ja ISA 570 standardin sisältämistä toiminnan jatkuvuuden kyseenalaistavista seikoista	82
LIITE 2: Luettelo relevanteista tilintarkastustoimenpiteistä, kun toiminnan jatkuvuuden vaarantavia tapahtumia tai olosuhteita on tunnistettu	85
LIITE 3: Luettelo väärinkäytöksen mahdollisuutta osoittavista seikoista	86
LIITE 4: Aineistoon valitut yhtiöt	88
LIITE 5: Aineistosta hylätyt yhtiöt	95
LIITE 6: Julkisesti noteeratun osakeyhtiön tilintarkastuskertomusmalli	96
LIITE 7: X ² -jakauman kriittisiä arvoja	99

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Yrityksen tilinpäätös ja toimintakertomus laaditaan pääsääntöisesti olettaen, että yrityksen toiminta jatkuu myös tulevaisuudessa. Tämä yritystoiminnan jatkuvuusperiaate lähtee liikkeelle siitä oletuksesta, että yritystoiminta on pitkällä aikavälillä kannattavaa. Yritysjohdon on tilinpäätöstä valmistellessaan otettava kantaa tähän going concern -oletukseen. (Heiskanen, Kihn & Näsi 2009, 74.) Toiminnan jatkuvuus on myös yksi kirjanpitolain yleisistä tilinpäätösperiaatteista ja sitä noudatetaan tilinpäätöstä ja toimintakertomusta laadittaessa sekä tilinavausta tehtäessä (KPL 3:3).

Vuonna 2008 Yhdysvalloista alkanut finanssikriisi ja sen jälkiseuraukset järjestyivät globaalia taloutta lähes ennen näkemättömällä tavalla¹. Tilintarkastajien näkökulmasta taloudellinen laskusuhdanne johtaa käytännössä siihen, että asiakasyritysten ongelmiin ja maksukykyisyyteen on kiinnitettävä entistä tarkempaa huomiota (Sviili 2010a, 5). Yrityksen taloudellisen tilan heiketessä tilintarkastajan on myös otettava huomioon sellaisia seikkoja, joita hyvinä aikoina ei välttämättä juurikaan ole tarvinnut pohtia (Luumi 2009, 19). Lisäksi tilintarkastajien työtä lisäävät erilaiset erityistilintarkastukset, selvitystilintarkastukset ja konkurssitarkastukset. Tilintarkastajien on varauduttava myös siihen, että pitkäaikaisetkin asiakkaat saattavat ajautua taloudellisiin vaikeuksiin ja jopa konkurssiin asti. (Sviili 2010a, 5.) Tämä näkyi karulla tavalla myös vuoden 2008 finanssikriisin alkamisen jälkeen, kun useat yritykset joutuivat yllättäen saneeraamaan tai lopettamaan toimintansa kokonaan. Konkurssien myötä monet sijoittajat menettivät omaisuutensa ja kriisin alkamiselle alettiin etsiä syitä ja syyllisiä. Myös tilintarkastajat ovat saaneet osansa syytöksistä. Varsinkin Yhdysvalloissa tilintarkastajat ovat saaneet kriisin jälkipuinnissa ankaraa kritiikkiä siitä, ettei kriisiyritysten heikosta taloudellisesta tilanteesta annettu riittävästi tietoa tilintarkastuskertomuksissa. Bear Stearns, Lehman Brothers, AIG, Washington Mutual ja Wachovia ovat malliesimerkkejä isoista yrityksis-

¹ Ks. muun muassa: Suomen Pankki: *Finanssikriisin vaikutuksista Suomen talouteen*. <http://www.suomenpankki.fi/fi/julkaisut/selvitykset_ja_raportit/bof_online/Documents/BoF_Online_01_2011.pdf>.

tä, jotka ajautuivat konkurssiin ilman, että tilintarkastaja olisi kertomuksessaan ottanut kantaa niiden heikkoon taloudelliseen tilanteeseen.²

Kriisin puhkeamisen jälkeen tilintarkastajan raportoinnin ja erityisesti toiminnan jatkuvuuden arvioinnin kehittämiseen onkin pyritty kiinnittämään aikaisempaa huomattavasti enemmän huomiota. Käytännössä tämä on tapahtunut esimerkiksi tilintarkastusstandardien kehittämisen myötä. Lisäksi erilaiset kansainväliset tilintarkastusalan järjestöt julkaisivat pian kriisin alkamisen jälkeen useita kannanottoja toiminnan jatkuvuuden arviointiin liittyen³. Kansainvälinen tilintarkastusalan liitto IFAC sai vuoden 2009 alussa päätökseen ns. Clarity-projektin, jonka tarkoituksena oli uudistaa ja selkeyttää kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja sekä parantaa niiden luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Uudistettuja standardeja tulee soveltaa tilintarkastuksiin, jotka kohdistuvat 15.12.2009 tai sen jälkeen alkaneilta tilikausilta laadittuihin tilinpäätöksiin. (Immonen 2009, 51.) Yksi uudistetuista standardeista oli ISA 570 Going Concern, joka käsittelee niitä tilintarkastajan velvollisuuksia, jotka liittyvät johdon tekemään oletukseen yrityksen kyvystä jatkaa toimintaansa (KHT-yhdistys 2010, 20). Kyseisen standardin voimaantulon myötä myös toiminnan jatkuvuuden arvioinnista tuli aikaisempaa tarkemmin säännelty osa tilintarkastusta.

Tilintarkastajan tehtäviä tarkastettavan yrityksen toiminnan jatkuvuuden arviointiin ja tilintarkastajan raportointiin liittyen on Yhdysvalloissa tutkittu melko runsaasti. Erityisen paljon aiheeseen liittyvää tutkimusta löytyy 80- ja 90-luvuilta⁴. Suomessa ja myös muualla Euroopassa aiheeseen liittyvää tutkimusta on sen sijaan tehty huomattavasti vähemmän. Etenkin 80- ja 90-luvuilta on olemassa erittäin vähän aiheeseen liittyvää suomalaista tutkimusta. Tosin joitakin poikkeuksiakin löytyy⁵. 2000-luvulla aiheeseen on kuitenkin myös Suomessa kiinnitetty enemmän huomiota⁶. Tutkimusten lisääntymisestä huolimatta suomalainen tutkimus on kuitenkin edelleen melko vähäistä ja keskitynyt enemmän tilintarkastajan raportointiin yleisesti. Suoranaisesti toiminnan jatkuvuuden edellytysten arviointiin ja raportointiin liittyvä tutkimus on ollut harvinaisempaa. Lisäksi aiemmissa toiminnan jatkuvuutta käsitelleissä tutkimuksissa tarkastelun

² Ks. muun muassa: Newquist 12.9.2012: *Going Concern Warnings Are Useless* <<http://goingconcern.com/post/going-concern-warnings-are-worthless>>.

³ Ks. muun muassa: IAASB 2009: *Audit Considerations in Respect of Going Concern in the Current Economic Environment*; PCAOB 2008: *Audit Considerations in the Current Economic Environment*.

⁴ Ks. muun muassa: Kida 1980; Hopwood, McKeown & Mutchler 1994.

⁵ Ks. muun muassa: Niilekselä 1985.

⁶ Ks. muun muassa: Luumi 2009; Sviili 2010b.

kohteena ovat yleensä olleet tilintarkastajien näkemykset siitä, millä tekijöillä on vaikutusta toiminnan jatkuvuudesta annettavaan lausuntoon⁷. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomukset ja toiminnan jatkuvuudesta annettujen lausuntojen määrät käytännössä sekä annetun lausunnon muodon riippuvuus esimerkiksi yhtiön koosta. Tutkimuksen lähestymistavan lisäksi sen mielenkiintoisuutta ja ajankohtaisuutta lisäävät edellä mainittu finanssikriisi sekä aiheeseen liittyvän sääntelyn muuttuminen ja lisääntyminen.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rajaukset

Tutkimuksen tavoitteena on ensinnäkin selvittää, millä tavoin ja kuinka paljon toiminnan jatkuvuudesta on käytännössä raportoitu suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Lisäksi tarkastellaan tilastollisen menetelmän avulla, onko olemassa riippuvuutta tilintarkastajan antaman toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon ja yrityksen koon, toimialan tai tilintarkastusyhteisön välillä⁸.

Tutkimuksessa keskitytään tilintarkastajan tehtäviin Suomessa. Teoriaosuudessa otetaan esiin myös kansainvälisiä näkemyksiä toiminnan jatkuvuuden arviointiin ja raportointiin liittyen, mutta sääntelyn osalta keskitytään nimenomaan Suomessa toimivia tilintarkastajia velvoittaviin säännöksiin. Tutkimuksen ensisijainen fokus on toiminnan jatkuvuuden edellytysten arvioinnissa ja raportoinnissa, mutta tilintarkastajan raportointia käsitellään myös yleisemmällä tasolla. Taloudellisten vaikeuksien mahdollisten jälkiseurauksien, kuten yrityssaneerauksen ja konkurssin käsittely on jätetty tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Empiiriseen aineistoon sisältyy suomalaisten pörssiyhtiöiden tilinpäätökset ja tilintarkastuskertomukset vuosilta 2006 - 2012. Tässä tutkimuksessa suomalaisilla pörssiyhtiöillä tarkoitetaan Helsingin pörssin päälisalla olevia yhtiöitä, joiden pääkonttori sijaitsee Suomessa. Edellä mainittiin, että aiheeseen liittyviä kotimaisia tutkimuksia on tehty melko vähän. Suomalaisten yhtiöiden valintaa voidaankin perustella tutkimuksen uutuusarvolla. Pörssiyhtiöiden valintaa voidaan perustella ennen kaikkea aineiston helpolla saatavuudella. Pörssiyhtiöt julkaisevat vuosikertomuksensa omilla verkkosivuillaan ja

⁷ Ks. muun muassa: Järvinen 2004.

⁸ Tässä tutkimuksessa toiminnan jatkuvuutta koskevalla lausunnolla tarkoitetaan mitä tahansa vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen lisättyä, toiminnan jatkuvuuden epävarmuuteen viittaavaa tietoa.

saatavilla on yleensä myös pitkälle yhtiön historiaan kohdistuvaa dataa⁹. Ajanjaksoon haluttiin sisällyttää mahdollisimman tuoretta aineistoa ja tämän vuoksi mukaan otettiin yhtiöiden vuosikertomukset viimeisen seitsemän vuoden ajalta. Empiirisen aineiston tarkemmat rajaukset ja niiden perustelut on esitetty luvussa 6.1.

Tilastollisen riippuvuustestauksen tekijöiksi valittiin yhtiön koko, toimialaluokka ja tilintarkastusyhteisö. Pörssiyhtiöiden osalta toimialaluokkakajako sekä yhtiöiden jakaminen pieniin, keskisuuriin ja suuriin, on yleinen tapa luokitella yhtiöt Helsingin pörssissä, jolloin aineistoon sisältyneiden yhtiöiden käsittely vastaavan luokittelun mukaisesti tuntui luonnolliselta¹⁰. Tarkastuksen suorittanut tilintarkastusyhteisö näkyy suoraan tilintarkastuskertomukselta, joten kyseisen tiedon saaminen oli erittäin yksinkertaista. Lisäksi se tuo mielenkiintoisen näkökulman, kun tarkastellaan toiminnan jatkuvuutta koskevien lausumien jakautumista eri tekijöiden suhteen. Tietysti erityisesti tilintarkastusyhteisöä ja toiminnan jatkuvuutta koskevien lausumien välistä riippuvuutta tarkasteltaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota saavutettujen tulosten reliabiliteettiin ja validiteettiin. Näitä käsitellään tarkemmin luvussa 6.3.

1.3 Tutkimusote ja -menetelmät

Neilimo ja Näsi (1980) jakoivat taloustieteellisessä tutkimuksessa sovellettavat tutkimusotteet neljään luokkaan. Kasanen, Lukka ja Siitonen (1991) lisäsivät myöhemmin vielä viidennen. Kyseiset viisi tutkimusotetta ovat käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksentekometodologinen, toiminta-analyttinen ja konstrukttiivinen. Edellä mainituista viidestä otteesta tähän tutkimukseen soveltuu parhaiten nomoteettinen. Nomoteettisen tutkimusotteen avulla pyritään erittelemään ja selittämään tutkittavia asioita. Toisin sanoen etsitään vastauksia seuraaviin kysymyksiin: miten jokin asia on ja miksi se on niin. Empiria on nomoteettisessa tutkimuksessa vahvasti esillä, mutta yleensä mukana on myös käsitteellinen osuus, jossa määritellään tärkeimmät käsitteet, luodaan hypoteesit ja sidotaan ne havaintomaailmaan. (Neilimo & Näsi 1980, 23 - 40.) Tämän tutkimuksen käsitteellisessä osiossa luodaan sekä virallisen sääntelyn että tieteellisen keskustelun näkökulmasta kuva siitä, miten tilintarkastajien odotetaan raportoivan toimin-

⁹ Ks. muun muassa: Nokia Oyj: *Tulostietoja ja raportteja*. <<http://www.nokia.com/fi-fi/tietoa-nokiasta/sijoittajat/tulostiedot/raportit/tulokset-ja-raportit/>>.

¹⁰ Ks. muun muassa: Nasdaq OMX: *Helsinki Yearly Statistics*. <<http://nordic.nasdaqomxtrader.com/newsstatistics/statisticsandreports/Equities/>>.

nan jatkuvuuteen liittyvistä tekijöistä. Empiirisessä osiossa puolestaan tutkitaan miten raportointi on käytännössä toteutunut ja analysoidaan saavutettuja tuloksia sekä peilaan niitä käsitteellisessä osiossa esiin nousseihin seikkoihin.

Tieteelliset tutkimukset jaetaan usein kvantitatiivisiin eli määrällisiin ja kvalitatiivisiin eli laadullisiin tutkimuksiin. Perinteisesti jako on määritelty siten, että kvantitatiivisissa tutkimuksissa käytetään hyväksi mittauksia ja kvalitatiivisissa ei. Monet tutkijat ovat kuitenkin hylänneet näin pinnallisen tavan erottaa kyseiset tutkimusstrategiat toisistaan ja todenneet, että todellisuudessa erojen havaitseminen on huomattavasti monimutkaisempaa ja tutkimuksiin voidaan usein katsoa sisältyvän piirteitä molemmista tutkimustyypeistä. (Bell & Bryman 2007, s. 26). Tämänkin tutkimuksen empiiriseen osioon sisältyy sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia piirteitä. Kvantitatiivisesta osiosta vastaa varsinainen tilastollinen testaus, jonka tarkoituksena on selvittää, onko olemassa riippuvuutta toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon ja yhtiön koon, toimialan tai tilintarkastusyhteisön välillä. Riippuvuustestaus tehdään X^2 -jakauman avulla. Kvalitatiiviset piirteet nousevat esiin erityisesti siinä vaiheessa, kun analysoidaan empiirisen aineiston sisältöä ja tieteellisessä keskustelussa esiin nousseita seikkoja sekä tehdään johtopäätöksiä niiden välisistä suhteista. Tämänkaltaiseen vertailuun sisältyy eittämättä myös erilaisten tulkintojen tekemistä, mikä yhdistetään vahvasti kvalitatiivisen tutkimuksen tekemiseen (Bell & Bryman 2007, s. 27).

1.4 Tutkimuksen eteneminen

Johdannon jälkeen toisessa luvussa perehdytään tilintarkastuksen lähtökohtiin. Luvussa käsitellään tilintarkastuksen tarpeellisuutta ja tavoitteita, tilintarkastuksen sääntelyä, keskeisiä käsitteitä ja tilintarkastusprosessin toteuttamista. Kolmannessa luvussa käsitellään toiminnan jatkuvuusoletuksen soveltamista tilinpäätöksen laadinnassa ja yrityksen johdon tehtäviä aiheeseen liittyen. Lisäksi tarkastellaan pörssiyhtiöihin liittyviä erityispiirteitä ja otetaan esiin mahdollisia varoitusmerkkejä, joiden ilmetessä toiminnan jatkuvuus saattaa olla uhattuna.

Luvussa neljä tarkastellaan aiheeseen liittyvän sääntelyn pohjalta, kuinka tilintarkastajan on käytännössä toimittava saadakseen riittävä varmuus yrityksen kyvystä jatkaa toimintaansa eli minkälaista tilintarkastusevidenssiä on kerättävä ja millaisin keinoin. Lisäksi pohditaan, miten ja minkälaisia johtopäätöksiä tilintarkastaja keräämänsä tilin-

tarkastusevidenssin pohjalta tekee ja kuinka hänen tulee niistä raportoida. Esiin otetaan myös erilaisia toiminnan jatkuvuuden arviointiin liittyviä erityispiirteitä, jotka tilintarkastajan on otettava huomioon tarkastusta suorittaessaan. Tarkastelun alla ovat tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat, erilaisten erityissäännösten huomioon ottaminen ja mahdollinen vilpillinen raportointi sekä niiden vaikutukset toiminnan jatkuvuuden arviointiin.

Viidennessä luvussa käsitellään toiminnan jatkuvuuden arviointiin ja tilintarkastajan raportointiin liittyvää tieteellistä keskustelua. Tarkastelun kohteena ovat toiminnan jatkuvuuden arviointiin liittyvät tekijät, tilintarkastajan raportoinnin sisältö ja sen riittävyys sekä mukautetun raportoinnin vaikutukset yrityksiin ja niiden sidosryhmiin. Lisäksi selvitetään millaista keskustelua tilintarkastajan vastuusta on käyty ja kuinka hyvin tilintarkastajan tehtävät ja vastuu ovat sopusoinnussa keskenään. Kuudennessa luvussa puolestaan tutkitaan kuinka toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä seikoista on käytännössä raportoitu suomalaisten pörssiyhtiöiden osalta valitun ajanjakson aikana. Kuudes luku sisältää siis tutkimuksen empiirisen osuuden, jossa analysoidaan aineistoa, tehdään tilastolliset testaukset sekä käydään läpi saavutetut tulokset ja niistä tehdyt johtopäätökset. Seitsemännessä luvussa sidotaan vielä yhteen tutkimuksen keskeisimmät asiat ja pohditaan mahdollisia jatkotutkimuksen kohteita.

2 TILINTARKASTUKSEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tilintarkastuksen tarve ja tavoitteet

Tilintarkastus perustuu ajatukseen tilintekovelvollisuudesta. Tilintekovelvollisella on olemassa lakiin perustuva tai sopimuksenmukainen velvollisuus toimia toisen edellyttämällä tavalla ja raportoida tälle tekemistään toimista. Esimerkiksi osakeyhtiön hallituksen tulee tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa esittää lain ja yhtiöjärjestyksen mukaiset tiedot osakkeenomistajille. Samankaltainen tilintekovelvollisuus koskee yhdistyksen hallitusta, jonka tulee esittää vastaavat tiedot yhdistyksen jäsenille. Tilintekovelvollisuuden toteutumista on usein vaikea valvoa ja tästä syystä esimerkiksi osakeyhtiön osakkeenomistajat valitsevat yhden tai useamman tilintarkastajan tarkastamaan yhtiön kirjanpidon, tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen. Lisäksi tilintarkastajan tulee suorittaa myös yhtiön hallinnon tarkastus. Tekemistään havainnoista tilintarkastaja raportoi osakkaille tilintarkastuskertomuksella. (Tomperi 2009, 7.)

Tilintekovelvollisuutta ja tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan talousteoreettisesta näkökulmasta perustella niin sanotulla agenttiteorialla (agency theory). Agenttiteoria käsittelee yrityksen omistuksen ja valvonnan eriytymiseen liittyviä ongelmia. Agenttiteoria lähtee liikkeelle sopimuksenomaisten suhteiden analyysistä agenttisuhteissa (agency relationship). (Halonen & Steiner 2010, 14.) Agenttisuhte on sopimus, jossa päämies valtuuttaa toisen henkilön eli agentin toimimaan puolestaan ja delegoi tälle henkilölle jossain määrin päätösvaltaa (Jensen & Meckling 1976, 308). Esimerkiksi yrityksen omistajien ja yrityksen johdon välillä vallitsee agenttisuhte. Tämän suhteen päämies eli osakkeenomistaja siirtää yrityksen sisäisen valvontatehtävän agentille eli hallitukselle. Omistajat säilyttävät itsellään yleensä oikeuden päättää tietyistä asioista kuten tilintarkastajan valitsemisesta, fuusioista ja osakeanneista. Käytännössä tämä päätöksenteko tapahtuu yhtiökokouksissa äänestäen. Muut johto- ja valvontatehtävät jäävät hallituksen hoidettaviksi. Hallitus puolestaan delegoi suurimman osan johtotehtävistä muille agenteille kuten toimitusjohtajalle ja valvoo itse näiden tehtävien toteuttamista. Tämän päätöksentekojärjestelmän toimivuutta pyritään parantamaan erilaisilla kannustinjärjestelmillä. (Halonen & Steiner 2010, 15.)

Agenttien oikeuksia ja velvollisuuksia täsmennetään sopimusten avulla. Nämä ”sisäiset pelisäännöt” kuvaavat myös agentin toimintaan liittyviä arviointikriteerejä ja palkitsemisjärjestelmiä. Tällaiset sopimukset aiheuttavat paljon erilaisia kustannuksia liittyen sopimuksen laatimiseen ja toimeenpanemiseen, sitouttamiseen sekä valvontaan. (Halonen & Steiner 2010, 14.) Agenttien välillä on usein myös eturistiriitoja, minkä vuoksi sopimuksia on tehtävä useita (Fama & Jensen 1983, 304). Lisäksi agenttisuhteille ovat ominaisia myös erilaiset tavoiteristiriidat päämiehen ja agentin välillä. Tavoiteristiriidat johtuvat ennen kaikkea siitä, että molemmat osapuolet pyrkivät ensisijaisesti ajamaan omaa etuaan. Agentin toiminnan valvontaa vaikeuttaa usein se, että päämiehellä ei ole käytettävissä yhtä paljon tietoa agentin toiminnasta ja sen tehokkuudesta kuin agentilla itsellään. Agentilla on yleensä myös ylivoimaisesti enemmän tietoa itse yrityksestä. Tämä epäsymmetrinen informaatio johtaa siihen, että päämies joutuu tekemään päätöksiä heikomman tiedon varassa. Tällöin omistaja käyttää hyödykseen johdon antamaa informaatiota, joka omistajan näkökulmasta on vain osa siitä tietomäärästä, joka on johdon käytettävissä. Lisäksi yhtiön johto on saattanut muokata antamaansa tietoa omien etujensa mukaisesti. Omistajalla ei ole keinoja varmistua johdon antaman tiedon oikeellisuudesta ja siksi sen varmistaminen onkin annettu tilintarkastajan tehtäväksi. (Halonen & Steiner 2010, 15.)

Halonen ja Steiner (2010, 15 - 16) toteavat, että tilintarkastus on alun perin ollut vapaaehtoinen valvonnan väline, jonka avulla on pyritty ratkaisemaan juuri agenttisuhteeseen liittyviä ongelmia. Sittemmin on esitetty myös, että riippumattoman tilintarkastuksen avulla johdon oman edun tavoittelusta johtuvia kustannuksia voidaan vähentää, minkä johdosta myös tarkastettavan yrityksen kokonaistuotos ja arvo kasvavat (Jensen & Meckling 1976, 323 - 324). Päämiehen on voitava luottaa tilintarkastajan antamaan lausuntoon tilinpäätöksen luotettavuudesta. Tämän vuoksi tilintarkastajan riippumattomuus tarkastettavan yrityksen johdosta on ehdoton edellytys sille, että agenttikustannuksia voidaan vähentää ja päätöksentekotilanteen varmuutta lisätä. (Halonen & Steiner 2010, 16.)

Tilintarkastaja on perinteisesti nähty juuri omistajien edustajana ja etujen valvojana. Todellisuudessa tilintarkastuksesta hyötyvät kuitenkin myös monet muut sidosryhmät, kuten tavarantoimittajat, velkojat ja viranomaiset. Omistajan intressit eivät itse asiassa välttämättä juurikaan eroa muiden sidosryhmien intresseistä. Omistajillekin on tärkeää, että yritys hoitaa velvoitteensa velkojia ja muita sopimuskumppaneitaan kohtaan ja toi-

mii lakien ja asetusten mukaisesti. Täten huolehtimalla omistajan edun mukaisesti omistuksen arvon säilyttämisestä ja kasvattamisesta, ottaa tilintarkastaja välillisesti huomioon myös muiden sidosryhmien intressit. (Alakare, Koskinen, Reinikainen, Sedig & Simola 2008, 17.)

Tilintarkastuksella on myös tärkeä yhteiskunnallinen merkitys ja yleisen edun huomioon ottaminen on yksi tilintarkastusdirektiivin mainitsemista tilintarkastajan ammattietiikkaan kuuluvista periaatteista. Käytännössä tämä yleisen edun huomioon ottaminen ilmenee siten, että ihmiset ja instituutiot luottavat tilintarkastajan työn laatuun. Korkealaatuinen tilintarkastus parantaa tilinpäätösten oikeellisuutta ja luotettavuutta, mikä puolestaan edistää markkinoiden toimintaa. Suurin merkitys yleisen edun kannalta on julkisen kaupankäynnin kohteina olevien yritysten sekä luotto- ja vakuutuslaitosten tilintarkastuksilla. (Alakare ym. 2008, 17.)

Tilintarkastuslaissa ei erikseen säädetä tilintarkastuksen tavoitteesta. Sen sijaan laki sisältää säännökset tilintarkastuksen sisällöstä ja epäsuorasti voidaankin päätellä, että tilintarkastuksen tavoitteena on laissa mainittujen seikkojen tarkistaminen, jotta tilintarkastaja voi antaa laissa määritellyt raportit. (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2007, 73.)

Tilintarkastusstandardissa 200 ”Tilintarkastuksen tavoitteet ja yleiset periaatteet” (KHT-yhdistys 2008, 212) tilintarkastuksen tavoitteet on määriteltä seuraavasti:

Suomessa tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös (ja toimintakertomus sekä muut lain mukaan tilinpäätökseen liitettäväksi ja tilintarkastuksen piiriin luettavat asiakirjat) kaikilta olennaisilta osin laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja siitä, antaako tilinpäätös (ja toimintakertomus) kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (oikea ja riittävä kuva). Tilintarkastajan tulee suorittaa myös hallinnon tarkastus ja antaa lausunto siitä. Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on selvittää vastuuväyvelloisten toiminnan lainmukaisuutta ko. yhteisöainsäädännön säännösten perusteella.

Standardin mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on siis lausunnon antaminen. Tilintarkastuslaissa (TilintarkL 15 §) määritetään tarkemmin näiden lausuntojen kohteet.

2.2 Keskeiset käsitteet

Tilintarkastukseen liittyy tiettyjä peruskäsitteitä, joita on syytä avata hieman ennen kuin siirrytään tutkimuksessa eteenpäin. Tällaisia käsitteitä ovat muun muassa *tilintarkastusevidenssi*, *olennaisuus*, *kohtuullinen varmuus*, *tilintarkastusriski*, *ammattillinen harkinta*, *tilintarkastusdokumentaatio* ja *tilintarkastajan vastuu*. Kyseiset käsitteet ovat myös vahvasti sidoksissa toisiinsa, kuten jatkossa huomataan. Toiminnan jatkuvuuskäsitettä käsitellään erikseen luvussa 3.

Tilintarkastusevidenssillä tarkoitetaan sitä tietoa, jonka perusteella tilintarkastaja tekee johtopäätöksensä ja antaa lausuntonsa (ISA 200.13). Suurin osa tilintarkastajan työstä kohdistuu juuri tilintarkastusevidenssin keräämiseen. Evidenssiä voidaan kerätä esimerkiksi yksityiskohtaisen tarkastuksen avulla, havainnoimalla, pyytämällä ulkopuolisia vahvistuksia, tekemällä analyttisiä toimenpiteitä ja tiedustelemalla. Yhtiön kirjanpito on ehkä kaikkein selkein tilintarkastusevidenssin lähde, mutta evidenssiä voidaan saada myös monista muista yhtiön sisäisistä ja ulkoisista lähteistä. (Halonen & Steiner 2010, 82.) Tilintarkastustoimenpiteet tulee suunnitella siten, että tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä saadaan kerättyä riittävä määrä (ISA 500.6). Tarkoitukseen soveltuvuudella viitataan tarkastusevidenssin laatuun. Käytännössä tämä ilmenee siten, että mitä paremmin kerätyn evidenssin avulla voidaan osoittaa tilinpäätöksen oikeellisuutta tai vaihtoehtoisesti paljastaa siihen sisältyviä virheellisyyksiä, sitä laadukkaampaa kerätty tieto on. Riittävä määrä riippuu ennen kaikkea siitä kuinka suureksi tilintarkastaja arvioi *olennaisen virheellisyyden* riskin. (Halonen & Steiner 2010, 82 - 83.)

Tilinpäätöstä voidaan pitää olennaisesti virheellisenä, jos siihen sisältyy niin paljon puutteita ja korjaamattomia virheitä, että niillä yhdessä todennäköisesti olisi vaikutusta asiaan perehtyneen henkilön tilinpäätösinformaation perusteella tekemiin taloudellisiin päätöksiin. Kuten määritelmästä ilmenee, voi olennaisuuden määrittelemisen olla tilintarkastajalle melko haastava tehtävä. Tilintarkastusstandardit eivät kuitenkaan vaadi, että tilintarkastaja pystyisi antamaan absoluuttisen varmuuden tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Sen sijaan riittää, että voidaan *kohtuullisella varmuudella* todeta, ettei olennaisen virheellisyyden rajoja ylitetä. (Halonen & Steiner 2010, 45.) Kansainvälisen tilintarkastusstandardin ISA 200:n mukaan tilintarkastajan pitää hankkia kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätökseen sisälly olennaisia virheellisyyksiä. Käytännössä kohtuullinen varmuus saavutetaan riittävällä määrällä laadukasta tilintarkastusevidenssiä.

Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilintarkastaja antaa epäasianmukaisen lausunnon tilinpäätöksestä. Eli annetaan esimerkiksi puhdas lausunto silloin, kun tilinpäätökseen sisältyy olennainen virheellisyys. Tilintarkastusriski koostuu kahdesta osatekijästä, jotka ovat olennaisen virheellisyyden riski ja havaitsemisriski. Olennaisen virheellisyyden riskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilinpäätös on ennen tilintarkastuksen suorittamista olennaisesti virheellinen. Havaitsemisriski puolestaan liittyy siihen, että tilintarkastaja ei toteuttamistaan tarkastustoimenpiteistä huolimatta havaitse tilinpäätökseen sisältyvää olennaista virheellisyyttä. Olennaisen virheellisyyden riski voidaan edelleen jakaa toimintariskiin ja kontrolliriskiin. Toimintariski liittyy yksittäisten liiketapahtumien lajien, tilisaldojen tai muiden tilinpäätöksessä esitettävien tietojen alttiuteen sisältää virheitä. Kontrollisriski on suuri silloin kun tarkastettavan yhteisön sisäinen valvonta ei sisällä riittäviä kontroleja mahdollisten virheiden havaitsemiseksi ja korjaamiseksi. (ISA 200.13.)

Tilintarkastajan käyttää työssään *ammattillista harkintaa*. Tämä tarkoittaa sitä, että päätöksiä tehdessään tilintarkastaja hyödyntää kokemustaan ja tietojaan esimerkiksi tilinpäätösnormistoihin ja laskentakäytäntöihin liittyen. Ammatillista harkintaa tarvitaan esimerkiksi olennaisuuden ja tilintarkastusriskin määrittämisessä, tilintarkastusevidenssin keräämisen suunnittelussa ja toteutuksessa, erilaisten yhteisön johdon laatimien arvioiden arvioinnissa sekä tilintarkastusevidenssin pohjalta tehtävien johtopäätösten tekemisessä. (ISA 200.A23.)

Tarkastusevidenssin pohjalta tehty johtopäätökset tilintarkastaja liittää osaksi *tilintarkastusdokumentaatiota*. Tilintarkastusdokumentaatio tai työpaperit on aineisto, josta käyvät ilmi kaikki suoritettut tilintarkastustoimenpiteet, tarkastuksen kannalta relevantti tilintarkastusevidenssi sekä niistä johdetut, edellä mainitut johtopäätökset. (ISA 230.6.) Tilintarkastusdokumentaatio toimii sekä aineistona tilintarkastuskertomuksen antamista varten että todistusaineistona siitä, että tilintarkastus on suunniteltu ja toteutettu tilintarkastusstandardien ja muiden olennaisten säännösten vaatimalla tavalla (ISA 230.5). Käytännössä työpapereiden tulee olla laadittu siten, että kyseiseen tarkastustoimeksiantoon perehtymätön, kokenut tilintarkastaja pystyy niiden perusteella muodostamaan käsityksen suoritetusta tilintarkastuksesta (ISA 230.8). Tilintarkastusdokumentaation muotoon ja sisältöön vaikuttavat esimerkiksi yhteisön koko ja monimutkaisuus, tunnistetut olennaisen virheellisyyden riskit, hankitun tilintarkastusevidenssin merkittävyys jne. (ISA 230.A2). Työpaperit voivat olla joko perinteisessä painetussa muodossa tai

sähköisenä ja voivat muodostua esimerkiksi tarkastussuunnitelmista, muistioista, tarkistuslistoista, asiakirjakopioista ja ulkopuolisista vahvistuksista (ISA 230.A3). Tilintarkastuskertomuksen antamisen jälkeen tilintarkastajan tulee oikea-aikaisesti koota työpaperit lopulliseen tilintarkastuskansioon (ISA 230.14) ¹¹.

Tilintarkastajan vastuu jakautuu oikeudellisessa mielessä kolmeen kategoriaan: siviilioikeudelliseen vastuuseen, rikosoikeudelliseen vastuuseen ja kurinpidolliseen vastuuseen. Tilintarkastajan siviilioikeudellinen korvausvastuu syntyy tilanteissa, joissa tilintarkastaja tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttaa taloudellista vahinkoa toimeksiantajalleen tai sivullisille. Sivullisia voivat olla esimerkiksi osakkeenomistajat, mutta myös ulkopuoliset tahot, kuten toimittajat ja velkojat. Rikosoikeudellinen vastuu puolestaan syntyy tilintarkastajan syyllistyessä lain mukaan rangaistavaan tekoon. Rangaistussäännökset voivat sisältyä tilintarkastuslakiin tai johonkin muuhun lakiin. (Korkeamäki 2008, 22 - 24.) Tilintarkastuslain 52 §:n mukaan rangaistavia tekoja ovat:

- tilintarkastajan ammattinimikkeen luvaton käyttäminen
- tilintarkastuskertomuksen laatimisesta annetun säännöksen rikkominen
- muussa tilintarkastajan lausunnossa väärän tai harhaanjohtavan tiedon antaminen

Ainoastaan tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta tehty teko voidaan luokitella tilintarkastusrikkomukseksi tai -rikokseksi (Korkeamäki 2008, 25). Rangaistus tilintarkastusrikoksesta säädetään rikoslain (39/1889) 30:10:ssä.

Kurinpidolliseen vastuuseen tilintarkastaja voi joutua rikkoessaan ammattiinsa liittyviä säännöksiä tai velvollisuuksia. Kurinpidollisista toimenpiteistä vastaavat tilintarkastuslaissa määritellyt valvontaorganisaatiot, joita ovat valtion tilintarkastuslautakunta (VALA), keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA) ja kauppakamarien tarkastusvaliokunnat. Teon vakavuudesta riippuen tilintarkastajaa voidaan rangaista huomautuksella, varoituksella tai jopa hyväksymisen peruuttamisella. (Korkeamäki 2008, 25.) Tilintarkastajan rikkoessa tilintarkastuslain säännöksiä tai velvollisuuksiaan huolimattomuudesta tai varomattomuudesta, voi TILA tai kauppakamarin tilintarkastuslautakunta antaa tilintarkastajalle varoituksen. Jos rikkomukseen liittyy lieventäviä seikkoja, tulee antaa huomautus. (TilintarkL 51 §.) Teon ollessa tahallinen tai törkeästä huolimatt-

¹¹ Tilintarkastajan raportointia ja tilintarkastuskertomuksen systematiikkaa käsitellään tarkemmin luvussa 4.

tomuudesta johtuva tai jos tilintarkastaja on toistuvasti menetellyt tilintarkastajan velvollisuuksien vastaisesti tai ei enää muuten ole kykenevä ja ammattitaitoinen toimimaan tilintarkastajana, voi VALA peruuttaa tilintarkastajan hyväksymisen enintään kahden vuoden määräajaksi (TilintarkL 50 §). Vastuujaoittelun osalta on syytä huomata, että kaikki kolme vastuuta voivat syntyä myös samalla kertaa (Korkeamäki 2008, 26).

2.3 Tilintarkastuksen sääntely Suomessa

2.3.1 Tilintarkastuslaki

Suomessa yksityissektorin tilintarkastusta ja tilintarkastajaa koskeva yleislaki on tilintarkastuslaki (459/2007), jonka soveltamisala vastaa pääosin kirjanpitolain (1336/1997) soveltamisalaa. Suomessa tilintarkastusvelvollisuus on perinteisesti ollut hyvin laaja. Tilintarkastuslain mukaan kaikkein pienimmät yritykset voivat tietyin edellytyksin jättää tilintarkastajan valitsematta. Lähtökohtana kuitenkin on, että kaikkien kirjanpitovelvollisten yhteisöjen ja säätiöiden tulee valita tilintarkastaja, ellei niihin voida soveltaa tilintarkastuslaissa säädettyjä poikkeuksia. Yhteisön merkitys tilintarkastuslaissa on sama kuin yksityisoikeudessa. Yhteisöllä tarkoitetaan osakeyhtiöitä, avoimia yhtiöitä, kommandiittiyhtiöitä, osuuskuntia ja yhdistyksiä sekä näitä vastaavia yhteisömuotoja, kuten säästöpankkeja, osuuspankkeja, vakuutusyhdistyksiä jne. Säätiöt on laissa mainittu erikseen, koska oikeushenkilöiden jaottelussa niitä ei lueta yhteisöiksi. (Halonen & Steiner 2010, 28 - 29.)

Tilintarkastuslaki sisältää yhteisöoikeudellisia säännöksiä, kuten tilintarkastusvelvollisuutta koskeva säännös (TilintarkL 4 §) ja tilintarkastajan kelpoisuutta koskeva säännös (TilintarkL 3 §). Toisaalta siihen sisältyy myös hallinto-oikeudellisia säännöksiä, kuten esimerkiksi tilintarkastajamaksuja koskeva säännös (TilintarkL 55 §). Tilintarkastuslaissa on myös rikosoikeudellista sisältöä ja siihen sisältyy rangaistussäännöksiä (TilintarkL 52 §). Lisäksi tilintarkastuslakiin sisältyy vahingonkorvaussäännös (TilintarkL 51 §).

2.3.2 Tilintarkastusasetus

Tilintarkastusasetuksessa (735/2007) säädetään tarkemmin tilintarkastuslain 37 § mukaisesta tilintarkastajarekisteristä, jota keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA) ylläpitää (Halonen & Steiner 2010, 29). Asetuksessa määrätään, mitä tietoja

rekisteriin merkitään (TilintarkA 1 - 5 §). Lisäksi siinä säädetään asioiden käsittelystä valvontaelimissä. Asetuksen mukaan kyseisten valvontaelinten tulee laatia ja julkistaa työsuunnitelma. Työskentelyn järjestämisestä määrätään tarkemmin valvontaelinten itsensä vahvistamassa työjärjestyksessä. (TilintarkA 6 - 8 §.) Tilintarkastusasetuksen kolmannessa luvussa säädetään tarkemmin julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhtiön tilintarkastajaa koskevista erityissäännöksistä ja tilintarkastajan velvollisuudesta julkaista itseään koskevia tietoja (TilintarkA 9 §).

2.3.3 Muut säädökset

Tilintarkastuslaki on yleislaki ja se väistyy mikäli muualla lainsäädännössä säädetään toisin. Esimerkiksi osakeyhtiölaista (624/2006) ja asunto-osakeyhtiölaista (1599/2009) löytyy tilintarkastuslakia tarkempia säännöksiä. Osakeyhtiölaki ja monet muut lait sisältävät tilintarkastuslakia täydentäviä säädöksiä ja siksi niitä on sovellettava rinnakkain tilintarkastuslain kanssa. (Halonen & Steiner 2010, 30.)

Tarkastettavaa kohdetta koskevan lainsäädännön määräykset tilintarkastustehtävästä voivat koskettaa tilintarkastajan toimintaa tai itse tilintarkastuksen kohdetta (Halonen & Steiner 2010, 30). Säätiölaissa (109/1930) esimerkiksi määrätään, että tilintarkastajan on tarkastettava, onko säätiön varat sijoitettu asianmukaisesti, onko säätiön toimielimen jäsenille suoritettuja palkkoja pidettävä kohtuullisina sekä antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus oikeat ja riittävät tiedot säätiön toiminnasta (SäätiöL 12.4 §). Kyseisessä lainkohdassa määräykset kohdistuvat siis tilintarkastajan toimintaan. Osuuskunnan toimintakertomuksesta puolestaan säädetään osuuskuntalaissa (1488/2001), että sen on muun muassa sisällettävä tiedot jäsenten ja osuuksien yhteenlasketuista määristä tilikauden alkaessa ja päättyessä, jos säännöissä määrätään jäsenten lisämaksuvelvollisuudesta (OKL 6:7.2). Tässä määräykset kohdistuvat puolestaan tilintarkastuksen kohteeseen ja tarkemmin, toimintakertomuksen sisältöön.

Suoritettaessa tilintarkastusta julkisen kaupankäynnin kohteena olevaan yritykseen on tilintarkastajan otettava huomioon listayhtiöitä koskeva erityislainsäädäntö ja muu normisto. Listayhtiöihin liittyviä säädöksiä löytyy esimerkiksi kirjanpitolaista ja -asetuksesta, osakeyhtiölaista, arvopaperimarkkina- ja arvopaperipörssin säännöis-

tä¹². Luotto- ja vakuutuslaitosten tilintarkastukseen liittyvää erityissääntelyä puolestaan löytyy niitä koskevasta normistosta. (Halonen & Steiner 2010, 30 - 31.)

2.3.4 Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastajan tulee tilintarkastuslaissa tarkoitettuja tehtäviä suorittaessaan noudattaa hyvää tilintarkastustapaa (TilintarkL 22 §). Hyvä tilintarkastustapa on olennainen tilintarkastajan työtä ohjaava säännöstö ja sitä tulee noudattaa lakisääteisten tehtävien lisäksi myös sopimukseen perustuvissa tehtävissä. Hyvä tilintarkastustapa on hyvän kirjanpito-tavan ja hyvän liiketavan tavoin osa niin sanottua tapaoikeutta. Nämä hyvän tavan periaatteet ovat monilla liiketoiminnan aloilla keskeisessä roolissa ja muodostavat usein tärkeän normiston, jota aloilla noudatetaan. (Halonen & Steiner 2010, 31.)

Hyvää tilintarkastustapaa ei tilintarkastuslaissa ole erikseen määriteltä. Tilintarkastajan työlle on ominaista, että se kehittyy ja muuttuu uusien toimintatapojen myötä jatkuvasti. Tällaisen alati muuttuvan ja kehittyvän käytännön määrittelemine lain säädännössä olisikin käytännössä mahdotonta. Hyvän tilintarkastustavan voidaan kuitenkin katsoa sisältävän sellaisia periaatteita kuten objektiivisuus, rehellisyys ja huolellisuus sekä sellaiset työmenetelmät ja soveltamiskäytännön, joita huolelliset ammattihenkilöt työssään hyödyntävät. Lisäksi on syntynyt varsin vakiintunut käsitys siitä, että hyvän tilintarkastustavan keskeisimpinä lähteinä toimivat lait ja asetukset, TILA:n ja VALA:n sekä tuomioistuinten ja viranomaisten päätökset ja kannanotot, tilintarkastusstandardit, alan ammattikirjallisuus sekä havainnot siitä, miten ammattihenkilöt yleisesti toimivat. (Halonen & Steiner 2010, 31 - 32.)

2.3.5 Ammattieettiset periaatteet

Tilintarkastajan tulee tilintarkastuslain mukaan noudattaa ammattieettisiä periaatteita suorittamalla tilintarkastuslaissa säädetyt tehtävät ammattimaisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen (TilintarkL 20 §). Tilintarkastuslain lisäksi KHT-yhdistys on määrittänyt omat eettiset ohjeensa, jotka pohjautuvat International Federation of Accountants:n (IFAC) eettisiin ohjeisiin. Näiden eettisten ohjeiden mukaan ammattieettiset periaatteet ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen

¹² Listayhtiöihin liittyviä erityispiirteitä käsitellään tarkemmin luvussa 3.3.

pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. (KHT-yhdistys 2008, 18 - 21.) Tilintarkastuslaissa näistä periaatteista mainitaan kolme. Lisäksi tilintarkastuslaissa säädetään erikseen salassapitovelvollisuudesta (TilintarkL 26 §). Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on noudatettava ammattieettisiä periaatteita sekä lakisääteisissä ja muissa vastaavan luonteisissa tehtävissä että myös sopimuksiin perustuvissa tehtävissä. Oikeuskäytäntö, valvontaelinten kannanotot, huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama käytäntö sekä IFAC:n antamat eettiset ohjeet määrittävät ammattieettisten periaatteiden sisältöä tarkemmin. (Halonen & Steiner, 2010 33.)

2.3.6 Tilintarkastusalan standardit ja suositukset

Tilintarkastusalan standardit ja suositukset ovat myös yksi tärkeä osa tilintarkastuksen sääntelyä. Suomessa nämä standardit ja suositukset ovat KHT-yhdistyksen tilintarkastajille antamia soveltamisohjeita, jotka pohjautuvat IFAC:n standardeihin, mutta joita on mukautettu kansalliseen lainsäädäntöön ja olosuhteisiin. Standardit ja suositukset soveltuvat myös lähteeksi hyvää tilintarkastustapaa tulkittaessa. (Halonen & Steiner 2010, 37.)

IFAC:n International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) -komitean antamat standardit voidaan jakaa kahteen pääluokkaan. Toiseen luokkaan sisältyvät varmennustoimeksiantoja koskevat standardit ja toiseen puolestaan liitännäispalveluita koskevat standardit. Yhdessä edellä mainitut standardit muodostavat IAASB:n toimeksiantostandardit. Lisäksi tilintarkastuksen laadunvarmistusta käsittelee IAASB:n laadunvalvontastandardi ISQC1, joka pitää sisällään standardit ja ohjeistuksen liittyen tilintarkastusyhteisön velvollisuuteen järjestää laadunvalvonta tilinpäätöksiin kohdistuvia tilintarkastuksia ja yleisluonteisia tarkastuksia sekä muita varmennus- ja liitännäispalvelutoimeksiantoja varten. (Halonen & Steiner 2010, 37.)

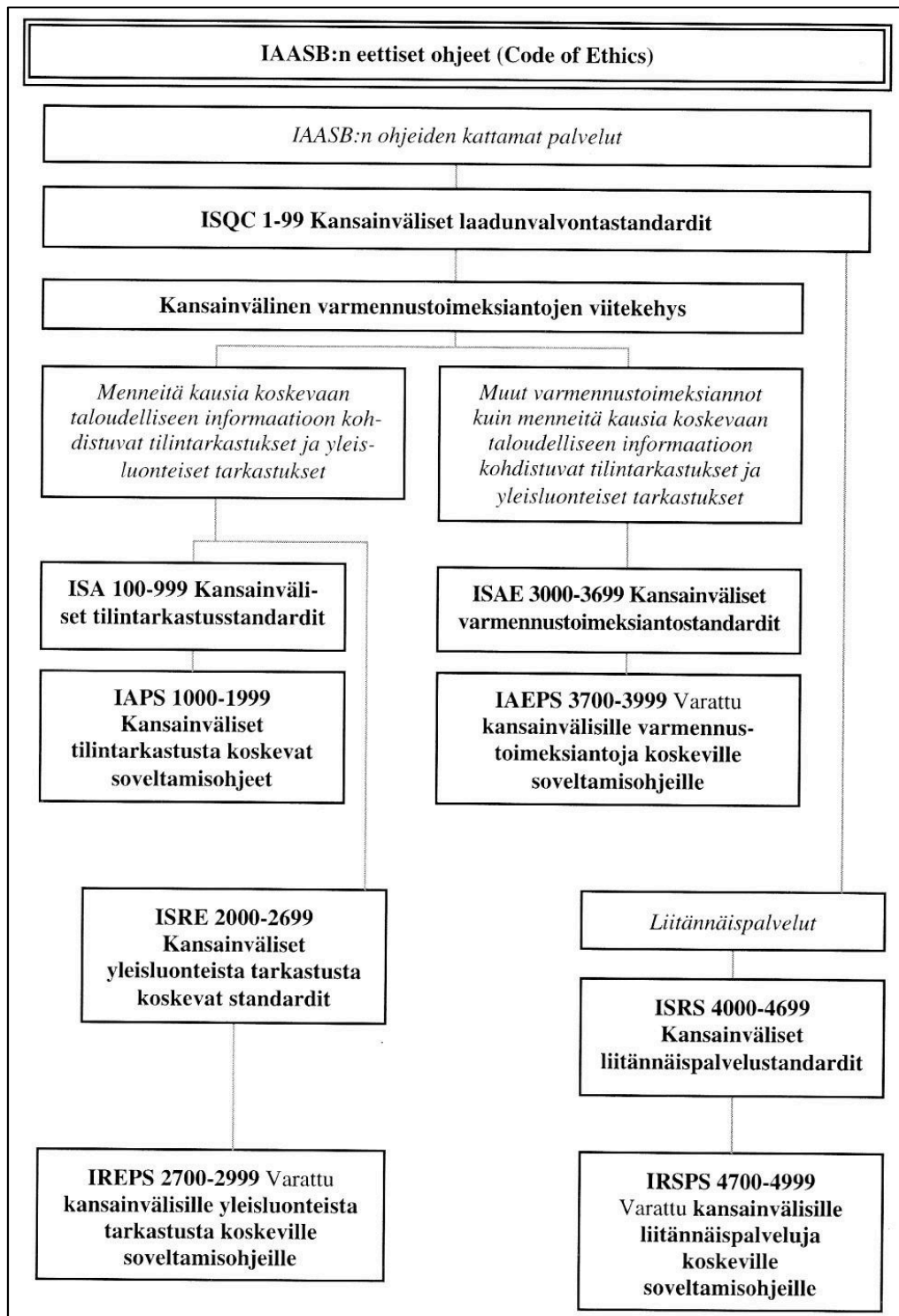
Varmennustoimeksiannot voidaan jakaa kahteen ryhmään erottaen toisistaan menneitä kausia koskevaan taloudelliseen informaatioon kohdistuvat tilintarkastukset ja yleisluonteiset tarkastukset sekä muut varmennustoimeksiannot. IAASB:n antama varmennustoimeksiantojen viitekehys koskee kuitenkin kaikkia varmennustoimeksiantoja. Viitekehysten tarkoituksena on määrittää ja kuvata, mistä osatekijöistä varmennustoimeksianto koostuu ja mitkä ovat sen tavoitteet. Lisäksi viitekehyksessä esitetään toimek-

siannot, joita varmennustoimeksiantoja koskevat standardit eli kansainväliset tilintarkastusstandardit (International Standards on Auditing, ISA), kansainväliset yleisluonteista tarkastusta koskevat standardit (International Standards on Review Engagements, ISRE) ja kansainväliset varmennustoimeksiantostandardit (International Standards on Assurance Engagements, ISAE) koskevat. Edellä mainituista standardeista ISA-standardit säännöttävät tilintarkastuksia, jotka kohdistuvat menneitä tilikausia koskevaan taloudelliseen informaatioon. ISRE-standardit normittavat puolestaan menneitä kausia koskevaan taloudelliseen informaatioon kohdistuvia yleisluonteisia tarkastuksia. ISAE-standardeja sovelletaan varmennustoimeksiannoissa, jotka eivät kohdistu menneitä tilikausia koskevaan informaatioon. Varmennustoimeksiantoja koskevien standardien lisäksi IAASB antaa myös kansainvälisiä liitännäispalvelustandardeja (International Standards on Related Services, IRSRS), joita sovelletaan informaation kokoamistoimeksiannoissa, informaatioita koskevissa erityistoimeksiannoissa ja muissa IAASB:n määrittelemissä liitännäispalvelutoimeksiannoissa. (Halonen & Steiner 2010, 38.)

Edellä mainittujen standardien lisäksi IAASB on antanut myös kansainvälisiä, tilintarkastusta koskevia soveltamisohjeita (International Auditing Practice Statements, IAPS), yleisluonteista tarkastusta koskevia soveltamisohjeita (International Review Engagement Practice Statements, IREPS), varmennustoimeksiantoja koskevia soveltamisohjeita (International Assurance Engagement Practice Statements, IAEPS) sekä liitännäispalveluja koskevia soveltamisohjeita (International Related Services Practice Statements, IRSRS). Soveltamisohjeiden tarkoituksena on antaa tilintarkastajille apua ja ohjausta ISA-standardien soveltamiseen käytännössä sekä edistää hyvää tilintarkastustapaa. (Halonen & Steiner 2010, 38.) Kuvio 1 havainnollistaa IFAC:n, IAASB mukaan lukien, antamia ohjeita.

IFAC sai vuoden 2009 alussa päätökseen ns. Clarity-projektin, jonka tarkoituksena oli uudistaa ja selkeyttää kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja sekä parantaa niiden luotavuutta ja ymmärrettävyyttä. Uusittuja standardeja on tullut soveltaa tilintarkastuksiin, jotka ovat kohdistuneet 15.12.2009 tai sen jälkeen alkaneilta tilikausilta laadittuihin tilinpäätöksiin. (Immonen 2009, 51.)

Kuvio 1: IAASB:n antamien ohjeiden rakenne (KHT-yhdistys 2008, 12).

2.3.7 TILA:n ja VALA:n lausunnot, ohjeet ja kannanotot

Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) tehtävänä on vastata tilintarkastajien hyväksymiseen ja hyväksytyjen tilintarkastajien valvontaan liittyvästä ohjauksesta ja kehittämisestä (Tomperi 2009, 16). TILA antaa ohjeita esimerkiksi valvontaa

varten annettavista tiedoista, ammattitaidon säilymisen kriteereistä sekä hyväksymisen lakkauttamisesta ja lakkautetun hyväksymisen saattamisesta uudelleen voimaan (Halonen & Steiner 2010, 41). Lisäksi TILA julkaisee kannanottoja, joista voidaan esimerkiksi mainita kannanotto tilintarkastajan läsnäolovelvollisuuteen julkisesti noteeratun yhtiön yhtiökokouksessa (TILA 30.1.2001).

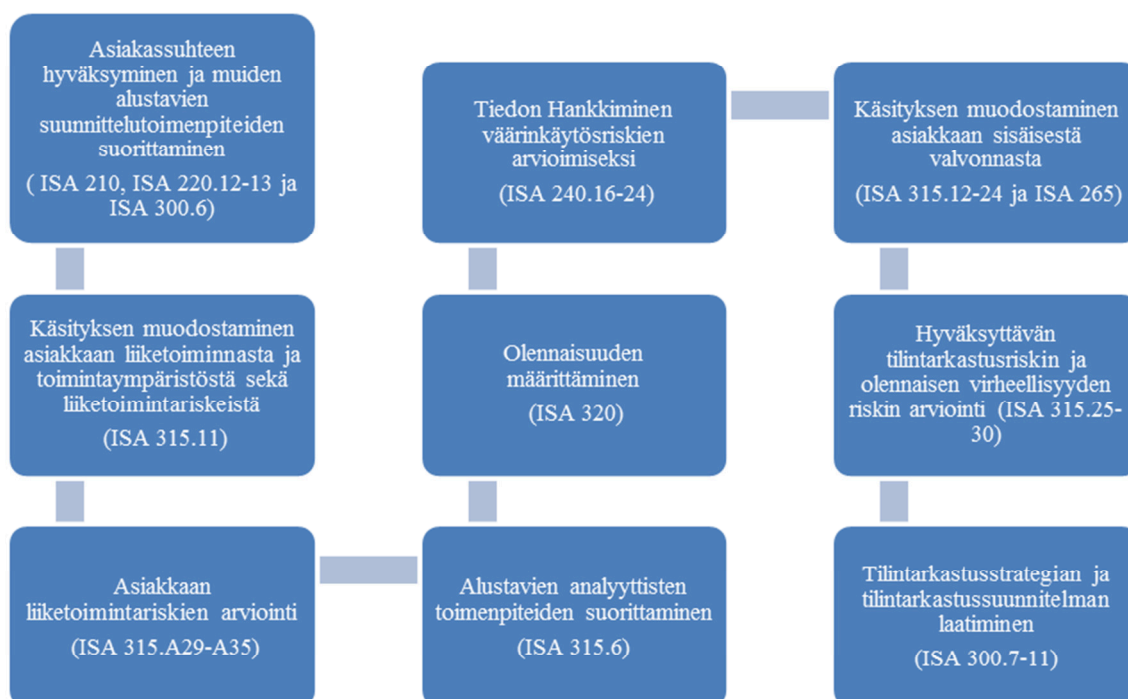
Valtion tilintarkastuslautakunta (VALA) puolestaan vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta (Tomperi 2009, 16). VALA esimerkiksi ohjeistaa tilintarkastuslain ja sen nojalla annetun asetuksen soveltamisesta sekä tekee esityksiä ja aloitteita tilintarkastusta koskevien säännösten kehittämisestä (Halonen & Steiner 2010, 41). VALA:n antamista lausunnoista voidaan mainita esimerkiksi 23.11.1995 annettu lausunto tilintarkastajan muistuttamisvelvollisuudesta (KTM 35/075/95).

2.4 Tilintarkastusprosessi

2.4.1 Suunnitteluvaihe

Tilintarkastus aloitetaan suunnitteluvaiheesta, jonka tarkoituksena on luoda kuva tarkastuskohteeseen sisältyvistä riskeistä ja erityisesti tilinpäätökseen sisältyvän olennaisen virheellisuuden riskistä. Jotta kyseiset riskit olisi mahdollista tunnistaa, on tarkastustiimin jäsenten tunnettava yritys, sen liiketoiminta ja toimintaympäristö. Keskeiset käsitteet -alaluvussa todettiin, että tilintarkastaja käyttää ammatillista harkintaa olennaisuuden ja tilintarkastusriskin määrittämiseksi. Tämän vuoksi tiimin kokoneempien jäsenten panos on erittäin tärkeä, jotta osataan arvioida mahdolliset riskitekijät mahdollisimman tarkasti ja sen myötä valita tarvittavat tarkastustoimenpiteet tehokkaasti (Halonen & Steiner 2010, 54). Halonen ja Steiner (2010, 55) esittävät yhdeksän eri vaihetta riskienarviointiin liittyen. Kyseiset vaiheet ja niitä käsittelevät tilintarkastusstandardit on esitetty kuviossa 2.

Kuviosta voidaan havaita, että standardi ISA 315 ”Olennaisen virheellisuuden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla” on ehdottomasti merkittävin suunnitteluvaiheen ohjeistusta sisältävistä standardeista.

Kuvio 2: Riskienarviointiin liittyviä vaihteita ja niitä käsittelevät tilintarkastusstandardit

2.4.2 Toteutusvaihe

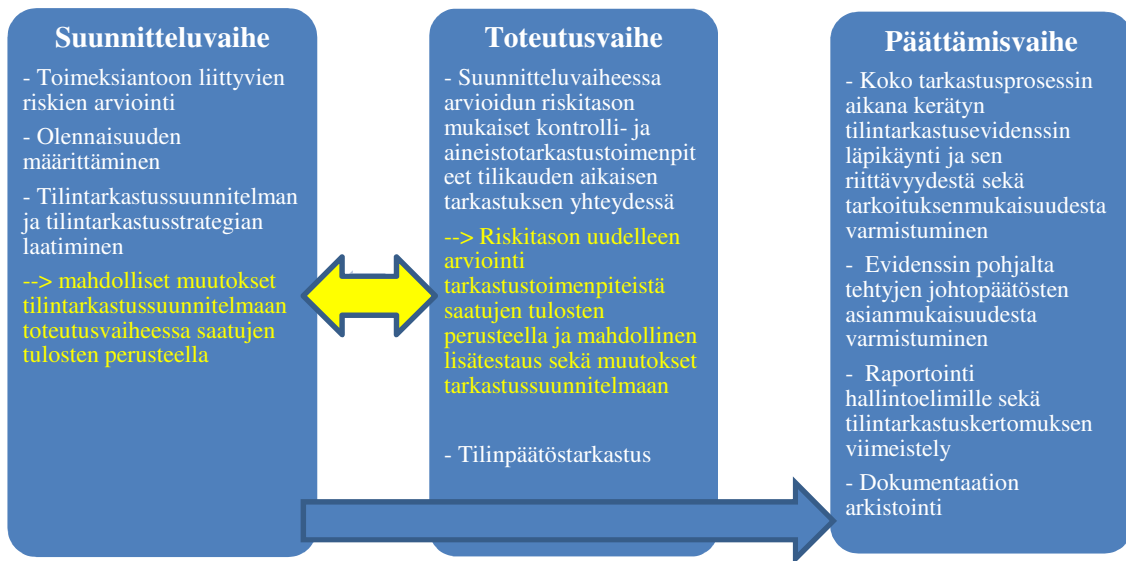
Suunnitteluvaiheen jälkeen siirrytään toteutusvaiheeseen, jossa on tarkoitus toteuttaa tilintarkastussuunnitelman mukaiset tarkastustoimenpiteet. Toteutusvaiheessa tilintarkastajalla on kaksi tavoitetta, joista ensimmäinen on riittävän evidenssin hankkiminen tukemaan suunnitteluvaiheessa kontrolliriskin tasosta tehtyä arviota. Tämä tapahtuu testaamalla kontrolleja käytännössä. Kontrollien testaaminen on välttämätöntä aina, kun tarkastuksessa aiotaan luottaa yhtiön sisäisten kontrollien toimivuuteen eli kun kontrolliriskin katsotaan olevan alle 100 %. Toinen toteutusvaiheen tavoite on liiketapahtumien rahamääräisestä oikeellisuudesta varmistuminen, mikä tapahtuu aineistotarkastustoimenpiteitä suorittamalla. Jos kontrollien toimivuudessa havaitaan puutteita, tulee tilintarkastajan suorittaa lisää yksityiskohtaisia aineistontarkastustoimenpiteitä. (Halonen & Steiner 2010, 58.)

Tilikauden aikaisen tarkastuksen tulosten perusteella arvioidaan uudelleen tilinpäätökseen sisältyvän olennaisen virheellisyyden riskiä, jonka mukaisesti varsinaisen tilinpäätöstarkastuksen aikana toteutettavat tarkastustoimenpiteet suunnitellaan (Halonen & Steiner 2010, 58). Käytännössä tilintarkastuksen ei voida katsoa olevan täysin lineaari-

sesti suunnittelusta toteutukseen ja toteutuksesta taas päätösvaiheeseen etenevä prosessi. Varsinaisessa suunnitteluvaiheessa tehtyihin arvioihin voidaan joutua tekemään muutoksia sen perusteella millaisia tuloksia tilikauden aikana suoritetuista tarkastustoimenpiteistä saadaan. Alkuperäiset arviot ovat saattaneet perustua oletuksiin, jotka eivät olekaan toteutuneet. Saattaa esimerkiksi olla, että alkuperäinen arvio tilintarkastusriskin tasosta perustuu vahvasti kontrollien tehokkaaseen toimintaan. Jos tarkastuksen yhteydessä kuitenkin havaitaan, etteivät kontrollit toimikaan odotetulla tavalla, joudutaan lisäämään aineistotarkastustoimenpiteitä. Tilintarkastussuunnitelmaa ja siihen sisältyviä tarkastustoimenpiteitä tuleekin tarvittaessa päivittää läpi koko tarkastusprosessin. (Halonen & Steiner 2010, 228).

2.4.3 Päättämisvaihe

Tilintarkastusprosessin viimeisenä vaiheena on päättämisvaihe, jossa tilintarkastajan tulee arvioida aikaisemmissa vaiheissa kerätyn tilintarkastusevidenssin riittävyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta. Toisin sanoen, onko tilinpäätökseen sisältyvän olennaisen virheellisyyden riski saatu riittävän alhaiselle tasolle, jotta voidaan kohtuullisella varmuudella lausua, ettei tilinpäätökseen sisälly olennaista virhettä. Kun tilintarkastaja on varmistunut siitä, että tarkastustoimenpiteiden perusteella tehdyt johtopäätökset ovat asianmukaisia ja, että kaikki tarkastuksen aikana esiin nousseet seikat on otettu huomioon, tulee hänen raportoida tarkastushavainnot hallintoelimille sekä viimeistellä tilintarkastuskertomus. Viimeiseksi saatetaan tilintarkastusdokumentaatio vielä arkistoitavaan muotoon. (Halonen & Steiner 2010, 59.) Kuviossa 3 on havainnollistettu tilintarkastusprosessin etenemistä.

Kuvio 3: Tilintarkastusprosessin eteneminen

3 TOIMINNAN JATKUVUUSKÄSITE

3.1 Oletus toiminnan jatkuvuudesta

Tilinpäätöstä ja toimintakertomusta laadittaessa sovelletaan pääsääntöisesti oletusta kirjanpitovelvollisen toiminnan jatkuvuudesta. Tämä yritystoiminnan jatkuvuusperiaate pitää sisällään sen oletuksen, että toiminta on pidemmällä aikavälillä kannattavaa. (Luumi 2009, 19.)

Tilintarkastusstandardin 570 ”Toiminnan jatkuvuus” kappaleessa 3 todetaan jatkuvuusperiaatteen soveltamisesta seuraavasti (KHT-yhdistys 2008, 516):

Oletamus toiminnan jatkuvuudesta on perusperiaate tilinpäätöstä laadittaessa. Toiminnan jatkuvuutta koskevan oletuksen mukaan katsotaan tarkastuskohteen tavallisesti jatkavan toimintaansa lähitulevaisuudessa eikä sillä ole aikomusta tai tarvetta selvitysmenettelyyn, liiketoimintaa ei olla lopettamassa eikä olla haakeutumassa saneerausmenettelyyn lakien tai säännösten mukaisesti. Tämän mukaisesti omaisuus ja velat merkitään tilinpäätökseen olettaen, että yritys pystyy realisoimaan omaisuutensa ja maksamaan velkansa osana normaalia toimintaa.

Yrityksen ajautuessa taloudellisiin vaikeuksiin toiminnan jatkuvuus saattaa kuitenkin vaarantua. Tilikauden tuloksen tappiollisuus ja siitä johtuva oman pääoman olennainen väheneminen johtavat siihen, että tilinpäätöksen laatijoiden on kiinnitettävä entistä tarkempaa huomiota kirjanpitolaissa säädettyjen tilinpäätösperiaatteiden huolelliseen noudattamiseen. (Karttunen 2009, 29.) Kirjanpitolain mukaan kirjanpitovelvollisen on laadittava tilikaudelta tilinpäätös, joka sisältää taseen, tuloslaskelman, rahoituslaskelman ja liitetiedot sekä tietyin edellytyksin myös toimintakertomuksen, jossa annetaan tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan kehittymistä koskevista tärkeistä seikoista. Jos kyseessä on kirjanpitovelvollinen, jonka liikkeeseen laskemat arvopaperit ovat julkisen kaupan käynnin kohteena tai niin sanottu suuri kirjanpitovelvollinen, on toimintakertomuksessa arvioitava kirjanpitovelvollisen toiminnan laajuuteen ja rakenteeseen nähden tasapuolisesti ja kattavasti merkittävimpiä riskejä ja epävarmuustekijöitä sekä muita kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan kehittymiseen vaikuttavia seikkoja samoin kuin sen taloudellista asemaa ja tulosta jne. Tarvittaessa arviossa on esitettävä täydentävää tietoa ja lisäselvityksiä tilinpäätöksessä ilmoitetuista luvuista. (KPL 3:1.)

Kirjanpitolain mukaan tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Oikean ja riittävän kuvan antamiseksi tarpeelliset lisätiedot on annettava liitetiedoissa. (KPL 3:2.1.) Oletus kirjanpitovelvollisen toiminnan jatkuvuudesta on myös yksi kirjanpitolain yleisistä tilinpäätösperiaatteista ja sitä tulee noudattaa tilinpäätöstä ja toimintakertomusta laadittaessa sekä tilinavausta tehtäessä. Muut kirjanpitolain mainitsemista yleisistä tilinpäätösperiaatteista ovat sisältöpainotteisuus, tilikauden tuloksesta riippumaton varovaisuus, tilinavauksen perustuminen edellisen tilikauden päättäneeseen taseeseen, tilikaudelle kuuluvien tuottojen ja kulujen huomioon ottaminen riippumatta niihin perustuvien maksujen suorituspäivästä sekä kunkin hyödykkeen ja muun tase-eriin merkitävän erän erillisarvostus. (KPL 3:3.) Edellä mainituista periaatteista voidaan poiketa vain erityisestä syystä, jollei poikkeaminen perustu johonkin lakiin tai lain nojalla annettuun muuhun säännökseen tai määräykseen. Poikkeamisen perusteista on annettava selvitys liitetiedoissa. Lisäksi liitetietoihin on sisällytettävä laskelma poikkeamisen vaikutuksesta tilikauden tulokseen ja taloudelliseen asemaan. (KPL 3:3.3.)

3.2 Yritysjohdon tehtävät

Osakeyhtiölain mukaan hallitus huolehtii yhtiön hallinnosta ja sen toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä (OYL 6:2). Toimitusjohtaja puolestaan vastaa yhtiön juoksevan hallinnon hoitamisesta hallituksen antamien ohjeiden ja määräysten mukaisesti. Toimitusjohtajan vastuulla on, että yhtiön kirjanpito on lain mukainen ja varainhoito on luotettavalla tavalla järjestetty. (OYL 6:17.)

Erityisesti taloudellisesti vaikeina aikoina ja toiminnan jatkuvuuden ollessa epävarmaa yrityksen hallintoelinten on varmistuttava siitä, että yrityksen johto on tarkoituksenmukaisella tavalla huolehtinut sisäisen valvonnan järjestämisestä ja ylläpitämisestä. Tehokkaan valvontaympäristön avulla saavutetaan kohtuullinen varmuus raportoinnin luotettavuudesta, toimintojen tehokkuudesta ja taloudellisuudesta sekä soveltuvien lakien ja määräysten noudattamisesta. Valvontaympäristön luomisen lisäksi johdon tulee hallituksen valvomana myös ylläpitää periaatteita ja menettelytapoja, joiden avulla yrityksen liiketoiminnan järjestelmällinen ja tehokas hoitaminen sekä tavoitteiden saavuttaminen on mahdollista. Edellä mainittuihin yritysjohton tehtäviin sisältyy esimerkiksi kontrollien luominen ja ylläpitäminen sekä riskien, mukaan lukien epävarmuus toiminnan jat-

kuvuudesta, hallitseminen. (KHT-yhdistys 2010, 10.) Ilmosen (2010, 68) mukaan yrityksen johto onkin aina vastuussa siitä, että jatkuvuussuunnittelu on asianmukaisesti järjestetty ja mahdollisiin kriiseihin osattu varautua.

Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestämistä käsitellään myös arvopaperimarkkinayhdistys ry:n julkaisemassa Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodissa¹³, joka sisältää suosituksia hyväksi hallintotavaksi. Suositus 48 koskee sisäisen valvonnan toimintaperiaatteita ja sen mukaan yrityksen tuloksellinen liiketoiminta edellyttää, että se valvoo toimintaansa jatkuvasti. Hallituksen tehtävänä on huolehtia siitä, että sisäisen valvonnan toimintaperiaatteet on määritelty ja että valvonnan toimivuutta seurataan. Suosituksessa 49 käsitellään puolestaan riskienhallinnan järjestämistä. Sen mukaan yrityksen on esitettävä hallituksen tietoon tulleet merkittävimmät riskit ja epävarmuustekijät sekä kerrottava periaatteista, joiden mukaan riskienhallinta on järjestetty.

Kaikissa tilinpäätöksen laadintaa koskevissa normistoissa ei nimenomaisesti vaadita johdon tekemää erityistä arviota yrityksen kyvystä jatkaa toimintaansa. Oletus toiminnan jatkuvuudesta toimii kuitenkin perusperiaatteena tilinpäätösten laadinnassa ja siksi johdon on joka tapauksessa esitettävä oma arvionsa tarkastuskohteen kyvystä jatkaa toimintaansa. (KHT-yhdistys 2008, 516 - 517.) Johdon tulee arviossaan ottaa huomioon asiaan luontaisesti liittyvä epävarmuus tulevaisuuden tapahtumista tai olosuhteista. Johdon on huomioitava, että epävarmuus lisääntyy mitä kauemmas tulevaisuuteen arvio kohdistuu. Lisäksi kaikki tulevaisuuteen kohdistuvat arvioinnit perustuvat arviointihetkellä saatavissa olevaan informaatioon ja myöhemmät tapahtumat saattavat olennaisesti poiketa näin tehdyistä arvioista. Myös yrityksen koko ja monimutkaisuus, sen liiketoiminnan luonne ja olosuhteet sekä aste, jolla ulkoiset tekijät vaikuttavat siihen, ovat ratkaisevassa asemassa arvioita tehtäessä. (KHT-yhdistys 2010, 10.)

Edellä, alaluvussa 3.1 otettiin esiin kirjanpitolain toimintakertomusta koskevat normit sekä oikean ja riittävän kuvan vaatimus tilinpäätöstä laadittaessa. Myös niiden toteutuminen edellyttää käytännössä sitä, että kirjanpitovelvollisen on olosuhteiden edellyttäessä esitettävä arvio yhtiön tulevasta kehityksestä vähintään tilinpäätöksen liitetiedoissa (Karttunen 2009, 30). Jos yrityksen toiminta on ollut kannattavaa ja rahoituksen saaminen on turvattu, yrityksen johto voi tehdä arvion ilman yksityiskohtaista analyysiä (KHT-yhdistys 2008, 517). Toisaalta pienten yritysten osalta arvion tekeminen voi olla

¹³ Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate Governance) 2010.

jopa tarpeetonta, kun otetaan huomioon mitä kirjanpitolain 3:1.6:ssa sanotaan ja kirjanpitolautakunnan toimintakertomusyleisohjeessa (12.9.2006) kohdassa 2.1. esitetään pientä kirjanpitovelvollista koskevasta poikkeusmahdollisuudesta. Oleellista on huomata, että tilinpäätöksen laatijat eli osakeyhtiössä hallitus ja toimitusjohtaja, ovat vastuussa siitä, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot lukijalle. (Karttunen 2009, 30.)

3.3 Pörssiyhtiöihin liittyviä erityispiirteitä

Yhtiön osakkeen ollessa julkisen kaupan kohteena, liittyy sen toimintaan tiettyjä erityispiirteitä. Arvopaperimarkkinoiden tehokas toiminta edellyttää, että tiedot koskien markkinoita, yhtiöitä ja hintoja ovat oikeita, riittäviä sekä nopeasti saatavilla. Ilman tehokasta tiedottamista sijoittajat eivät uskalla sijoittaa omaisuuttaan ja yritykset jäävät ilman pääomia, jolloin kaikki osapuolet häviävät. Täten yhteiskunnan näkökulmasta onkin ensisijaisen tärkeää, että kaikki arvopaperimarkkinoilla liikkuva tieto on mahdollisimman täydellistä. (Huovinen 2004, 3 - 4.)

Käytännössä markkinoiden toimivuus nivoutuu kahteen tekijään. Sijoittajan on voitava luottaa sekä markkinoiden puolueettomuuteen että niiden tehokkuuteen. Puolueettomuudella tarkoitetaan sitä, että kaikilla toimijoilla on avoin pääsy markkinoille sekä yhtäläiset mahdollisuudet saada tietoja arvopapereista sekä niitä liikkeelle laskevista yrityksistä. Lisäksi yhdelläkään yksittäisellä toimijalla ei ole mahdollisuutta vaikuttaa markkinoiden hinnanmuodostukseen. Tehokkuudella puolestaan tarkoitetaan sitä, että kaikki markkinoihin, arvopapereihin, niiden liikkeeseenlaskijoihin ja muihin merkittäviin seikkoihin liittyvät tekijät heijastuvat suoraan arvopapereiden hintoihin. (Huovinen 2004, 4.)

Kyseisen luottamuksen saavuttamiseksi on tietojen sisältöä ja julkistamistapoja koskien asetettu myös lainsäädännöllisiä vaatimuksia. Pääasiassahan markkinat toimivat melko vapaasti ja niiden toimivuus perustuu vapaaseen kilpailuun joka teoreettisesti ajatellen lisää tehokkuutta, joka taas lisää hyvinvointia (Kågerman 2001, 86). Toisaalta on vaikea kuvitella tilannetta, että yhtiöt voisivat esimerkiksi täysin omatahtoisesti määritellä milaista tietoa he toiminnastaan antavat sijoittajille. Tämän vuoksi tarvitaan vapaan markkinamekanismin lisäksi myös sääntöjä, joiden avulla pyritään varmistamaan luottamuksen säilyminen eri osapuolten välillä ja täten mahdollisimman tehokas markkinoiden toiminta. (Huovinen 2004, 5.)

Arvopaperimarkkinoiden yleissäännökset sisältyvät nimensä mukaisesti arvopaperimarkkinalakiin (746/2012). Lakiin sisältyy säännöksiä koskien esimerkiksi arvopaperien markkinointia, liikkeeseenlaskua, tiedonantovelvollisuutta, arvopaperikauppaa, julkista kaupankäyntiä, sisäpiirin toimintaa ja markkinoiden valvontaa. Kyseisiä säännöksiä täydennetään esimerkiksi valtiovarainministeriön asetuksilla.¹⁴ Lisäksi Helsingin pörssin ohjesäännöissä¹⁵ on annettu määräyksiä liittyen arvopapereiden ottamiseen listalle sekä niiden listalta poistamiseen, tiedonantovelvollisuuteen ja muihin velvollisuuksiin sekä valvontaan ja kurinpitotoimenpiteisiin. Toiminnan jatkuvuuden edellytysten arvioinnin osalta ehkä kaikista merkittävimmät säännökset liittyvät pörssiyhtiöitä koskevaan tiedonantovelvollisuuteen ja erityisesti tulevaisuuden näkymiä koskevaan tiedottamiseen. Tiedonantovelvollisuuteen liittyviä määräyksiä sisältyy sekä arvopaperimarkkinalakiin että Helsingin pörssin ohjesääntöihin.

Arvopaperimarkkinalaissa todetaan, että julkisen kaupankäynnin kohteena olevan arvopaperin liikkeellelaskijan on laadittava osavuositarkastus tilikauden kolmelta, kuudelta ja yhdeksältä ensimmäiseltä kuukaudelta. Tietyin perustein riittää, että osavuositarkastus julkistetaan ainoastaan tilikauden kuudelta ensimmäiseltä kuukaudelta. (AML 7:10.) Osavuositarkastuksen sisällöstä määrätään, että siinä on noudatettava samoja kirjaamis- ja arvostusperiaatteita kuin tilinpäätöksessäkin. Osavuositarkastuksen tulee tilinpäätöksen tavoin antaa oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Lisäksi tietojen on oltava vertailukelpoisia edelliseltä tilikaudelta julkaistun, samaa katsauskautta koskevan osavuositarkastuksen tietojen kanssa. Osavuositarkastuksen selostusosassa tulee esittää kuvaus yhtiön liiketoimintaan liittyvistä merkittävistä lähiajan riskeistä ja epävarmuustekijöistä. (AML 7:11.) Osavuositarkastusta ei ole pakko tarkastaa tilintarkastajan toimesta, mutta siitä on mainittava osavuositarkastuksessa. Mikäli tilintarkastaja on tarkastanut osavuositarkastuksen, tulee siihen liittää tilintarkastajan lausunto, jossa kerrotaan missä laajuudessa tarkastus on suoritettu.

Kirjanpitolain 3 luvun 1 §:n mukaan kirjanpitovelvollisen tulee liittää tilinpäätökseen toimintakertomus, jos sen liikkeeseen laskemat arvopaperit ovat arvopaperimarkkinalaissa tarkoitetun julkisen kaupankäynnin kohteena. Saman luvun 2 §:ssä todetaan, että toimintakertomuksen tulee sisältää kuvaus olennaisista riskeistä ja epävarmuustekijöistä

¹⁴ Ks. muun muassa: Laki24.fi: *Arvopaperimarkkinalaki: Säätelee mm. arvopaperien markkinoijan tiedonantovelvollisuutta*. <<http://www.laki24.fi/siva-sijoittaminen-arvopaperimarkkinalaki.html>>.

¹⁵ Arvopaperipörssin säännöt (Voimassa 1.7.2010 lukien).

sekä arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä. Arvopaperimarkkinalaissa todetaan lisäksi, että toimintakertomukseen tulee sisällyttää kaikki tiedot, jotka voisivat olennaisesti vaikuttaa yhtiön arvopapereista tehtävään ostotarjoukseen (AML 7:6). Tilinpäätös ja toimintakertomus on julkistettava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa tilikauden päättymisestä (AML 7:6). Tilinpäätöksen julkaisun yhteydessä julkaistaan myös tilintarkastuskertomus (AML 7:8). Edellä mainittujen kirjanpitovelvollisten tulee lisäksi julkaista tilinpäätöstiedote viimeistään kahden kuukauden kuluessa tilikauden päättymisestä. Tilinpäätöstiedotteen sisältöä koskevat samat määräykset kuin kuudelta ensimmäiseltä kuukaudelta julkaistavaa osavuositarkastustakin. (AML 7:9.)

Edellä on kuvattu pörssiyhtiöitä koskevaan säännölliseen tiedonantoon liittyviä määräyksiä. Säännöllisen tiedonannon lisäksi pörssiyhtiöitä koskee myös velvollisuus jatkuvaan tiedonantoon. Arvopaperimarkkinalain 6 luvun 4 §:n mukaan säännellyillä markkinoilla toimivan arvopaperin liikkeeseenlaskijan on julkistettava kaikki arvopaperin arvoon mahdollisesti vaikuttavat tiedot ilman aiheetonta viivytystä. Lisäksi, jos julkaisematon tieto, joka voisi olennaisesti vaikuttaa arvopaperin hinnanmuodostukseen ilmaistaan toiselle, on se julkistettava samanaikaisesti (AML 6:6). Helsingin pörssin säännöissä todetaan, että pörssiyhtiön julkaistessa tulevaisuutta koskevia ennusteita, tulee esittää myös niiden taustalla vaikuttavat oletukset ja edellytykset. Jos myöhemmin ilmenee, että yhtiön tulos tai taloudellinen asema tulee todennäköisesti olennaisesti poikkeamaan aiemmin esitetystä ennusteesta, on tieto tästä julkaistava. (Arvopaperipörssin säännöt 2010, 34.)

3.4 Toiminnan jatkuvuutta uhkaavat tekijät

Yrityksen taloudellisten vaikeuksien havaitseminen riittävän aikaisessa vaiheessa on tärkeää, jotta yritysjohto voi ryhtyä korjaaviin toimenpiteisiin. Tilintarkastajan näkökulmasta ongelmien aikainen havaitseminen puolestaan auttaa kohdistamaan tarkastuksen kriittisiin kohteisiin. (KHT-yhdistys 2010, 12.) Taloushallinnon haasteena on täten tuottaa reaaliaikaista informaatiota päätöksenteon tueksi. Ongelmaksi muodostuu usein, että informaation tuottamisessa keskitytään vain lakiperustaisen tiedon tuottamiseen. Tilinpäätöksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole tasearvojen tai tuloksen riittävyyden arviointi, vaan taloudellisen aseman ja tuloksen muodostumisen kuvaaminen. (Walden 2009, 39.)

Yrityksen nykytilaa arvioidaan vertailemalla sitä toisiin samankaltaisissa olosuhteissa toimiviin yrityksiin tai vaihtoehtoisesti saman yrityksen aiempiin ajanjaksoihin. Tämä vertailu tapahtuu käytännössä taloudellisten analyysien avulla. Yrityksen johdolla katsotaan lähtökohtaisesti olevan käytössään kaikki yrityksen toimintaan liittyvät tiedot, kun taas ulkopuolisten sidosryhmien tietolähteenä toimii lähinnä tilinpäätösinformaatio. Esimerkiksi tilinpäätösanalyysi pohjautuu yrityksen taseen, tuloslaskelman, liitetietojen ja toimintakertomuksen tietoihin. Tämän vuoksi onkin äärimmäisen tärkeää, että yrityksen tilinpäätösinformaatio on riittävän kattavaa ja vertailukelpoista. (Walden 2009, 39.)

Kriisiyhtiöiden tunnistamista tilinpäätöslukujen perusteella on viimeisten vuosikymmenten aikana tutkittu melko runsaasti¹⁶. Pelkkiin tilinpäätöslukuihin perustuvien ennustemallien ongelmana on kuitenkin se, että ne ottavat huomioon ainoastaan taloudelliset, jo tapahtuneet seuraukset. Ne eivät siis huomioi ajallista viivettä tilinpäätöksen laatimisen ja päätöksenteon välillä. Lisäksi todelliset liiketaloudelliset syyt seurausten taustalla jäävät helposti selvittämättä. Ennustemalleja voidaan kuitenkin käyttää hyödyksi tarkemman yritysanalyysin tukena. (Walden 2009, 40.)

Tarkemman kokonaiskuvan saavuttamiseksi tulisi kiinnittää huomiota niihin olosuhteisiin ja tapahtumiin, jotka vaikuttavat tilinpäätöslukujen taustalla. Public Company Accounting Oversight Boardin (PCAOB) 5.12.2008 julkaisema tiedote¹⁷ sisältää erillisen kappaleen tilintarkastajan näkökohdista, jotka liittyvät yrityksen kykyyn jatkaa toimintaansa. Kappale sisältää seuraavan listan olosuhteista ja tapahtumista, jotka voivat olla merkkejä taloudellisista vaikeuksista ja toimintakyvyn vaarantumisesta:

- liiketoiminnan epäsuotuisa kehityssuunta, esimerkiksi toistuvat tappiot, käyttöpääomavajeet, operatiivisen toiminnan negatiiviset kassavirrat, epäedulliset avaintunnusluvut
- erilaiset taloudellisten vaikeuksien merkit, esimerkiksi lainasopimuksen rikkomukset tai muut maksuhäiriöt, osinkojen maksuvelat, toimittajien kieltäytyminen tavallisista maksuehdoista, velkajärjestelyt, lakisääteisen vähimmäispääoman ylläpitovaikkeudet, tarve etsiä rahoituslähteitä tai tarve myydä olennaisia omaisuuseriä

¹⁶ Ks. muun muassa: Beaver 1966; Altman 1968; Prihti 1975; Laitinen 1990.

¹⁷ PCAOB 2008: *Audit considerations in the current economic environment*.

- yrityksen sisäiset seikat, kuten työnseisaukset tai muut työvoimaan liittyvät vaikeudet, merkittävä riippuvuus jonkin projektin tuloksellisuudesta, epätaloudelliset ja pitkäaikaiset velvoitteet, tarve muuttaa toimintoja
- yrityksen ulkoiset seikat, esimerkiksi yrityksen toimintakyvyn vaarantava oikeudenkäynti tai lainsäädäntö, tärkeän franchise-sopimuksen, lisenssin tai patentin menetys taikka yrityksen pääasiakkaan tai -toimittajan menetys.

Yksityiskohtaisempi luettelo taloudellisten vaikeuksien merkeistä löytyy esimerkiksi Auditing Practise Boardin (APB) joulukuussa 2008 julkaisemasta tiedotteesta¹⁸, jossa on esitetty mahdollisia olosuhteita ja tapahtumia, joilla voi olla vaikutusta tilintarkastajan tekemään arvioon toiminnan jatkuvuudesta. Lisäksi kansainvälisessä tilintarkastusstandardissa ISA 570 ”Toiminnan jatkuvuus” on lueteltu tapahtumia ja olosuhteita, jotka voivat antaa aihetta epäillä oletusta toiminnan jatkuvuudesta (ISA 570.A2). Liitteen 1 on koottu Auditing Practise Boardin julkaisemassa tiedotteessa ja standardissa 570 lueteltuja yrityksen toiminnan jatkuvuuden vaarantavia seikkoja. Luettelo ei sisällä kaikkia tekijöitä, eikä jonkin seikan esiintyminen välttämättä tarkoita, että yrityksen toiminnan jatkuvuus olisi olennaisesti uhattuna.

¹⁸ APB 2008: *Going Concern Issues During the Current Economic Conditions*.

4 TOIMINNAN JATKUVUUDEN ARVIOINTI JA TILINTARKASTAJAN RAPORTOINTI VIRALLISEN SÄÄNTÖLYN NÄKÖKULMASTA

4.1 Toiminnan jatkuvuuden arviointiin liittyvä sääntely

Seuraavaksi tarkastellaan tilintarkastajan tehtäviä asiakasyrityksen ajautuessa taloudellisiin vaikeuksiin ja tilanteessa, jossa yritys ja tilintarkastaja joutuvat pohtimaan going concern oletaman soveltuvuutta eli sitä, onko yrityksen toiminnan jatkuvuus mahdollisesti uhattuna. Tilintarkastajan tehtäviä käsitellään esimerkiksi tilintarkastuslaissa, osakeyhtiölaissa ja tilintarkastusstandardeissa. Kohdatessaan epävarmuutta asiakasyrityksen toiminnan jatkuvuudesta, tilintarkastajan tulisi huomioida erityisesti kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 570 ”Toiminnan jatkuvuus”. Tämän erityisesti going concern kysymyksiä käsittelevän standardin lisäksi tilintarkastajan tulisi toiminnan jatkuvuutta arvioidessaan huomioida ainakin seuraavat kansainväliset tilintarkastusstandardit:

- ISA 580 ”Kirjalliset vahvistusilmoitukset”
- ISA 705 ”Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen”
- ISA 706 ”Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet”
- ISA 240 ”Väärinkäytöksiin liittyvät tilintarkastajan velvollisuudet tilintarkastuksessa”
- ISA 260 ”Kommunikointi hallintoelinten kanssa”
- ISA 315 ”Olellaisen virheellisuuden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla”
- ISA 330 ”Tilintarkastajan toimenpiteet arvioituihin riskeihin vastaamiseksi”
- ISA 540 ”Kirjanpidollisten arvioiden – mukaan lukien käypää arvoa koskevat kirjanpidolliset arviot – ja niistä tilinpäätöksessä esitettävien tietojen tarkastaminen”.

Edellä mainittujen standardien lisäksi myös muut standardit on huomioitava soveltuvin osin. (KHT-yhdistys 2010, 18 - 19.) Lisäksi listayhtiöitä koskevaa ohjeistusta antaa IAS

1 ”Tilinpäätöstietojen esittäminen”, jonka kohdissa 23 ja 24 käsitellään toiminnan jatkuvuutta. Tilintarkastusstandardien lisäksi toiminnan jatkuvuuden arviointiin liittyviä kysymyksiä käsitellään erilaisissa kansainvälisissä julkaisuissa, joista voidaan mainita esimerkiksi seuraavat:

- International Auditing and Assurance Standard Board: Audit Considerations in Respect of Going Concern in the Current Economic Environment, January 2009
- Public Company Accounting Oversight Board: Staff Audit Practice Alert no. 3 – Audit Considerations in the Current Economic Environment, December 5, 2008
- Auditing Practice Board: Bulletin 2008/10 – Going Concern Issues During Current Economic Conditions, December 2008
- Auditing Practice Board: Bulletin 2008/1 – Audit Issues when Financial Market Conditions are Difficult and Credit Facilities may be Restricted, January 2008.

Tässä tutkimuksessa tilintarkastajan tehtäviä toiminnan jatkuvuuden arvioinnin osalta tarkastellaan pääosin ISA 570 standardin näkökulmasta, mutta myös muita standardeja ja säännöksiä käsitellään soveltuvien osin.

4.2 Tilintarkastusevidenssin kerääminen

Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 570 käsittelee niitä tilintarkastajan tehtäviä, jotka liittyvät siihen, miten toimiva johto on käyttänyt oletusta toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöksen laadinnassa (ISA 570.1). Standardin mukaan tilintarkastajan tulee kerätä riittävässä määrin tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä siitä, että yhtiön johto on asianmukaisesti käyttänyt oletusta toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöstä laatiessaan (ISA 570.9).

Tilintarkastajan tulee ISA 315:n edellyttämiä riskienarviointitoimenpiteitä suorittaessaan pohtia, onko olemassa tapahtumia tai olosuhteita, jotka saattavat kyseenalaistaa yhteisön kyvyn jatkaa toimintaansa¹⁹. Tilintarkastajan tulee selvittää myös, onko yhtiön johto jo tehnyt alustavan arvion yrityksen kyvystä jatkaa toimintaansa. Mikäli kyseinen arvio on tehty, tilintarkastajan tulee keskustella arviosta johdon kanssa ja päättää, onko johto onnistunut tunnistamaan toiminnan jatkuvuutta mahdollisesti uhkaavat olosuhteet

¹⁹ Ks. LIITE 1: Luettelo Auditing Practise Boardin julkaiseman tiedotteen ja ISA 570 standardin sisältämistä toiminnan jatkuvuuden kyseenalaistavista seikoista.

ja tapahtumat. Jos yhtiön johto ei ole tehnyt edellä mainittua arviota toiminnan jatkuvuutta uhkaavista olosuhteista ja tapahtumista, tilintarkastajan tulee keskustella johdon kanssa toiminnan jatkuvuusoletuksen taustalla vaikuttaneista tekijöistä ja kysyä mahdollisista uhkatekijöistä. (ISA 570.10.) Tilintarkastajan on pysyttävä koko tilintarkastuksen ajan valppaana sellaisen tilintarkastusevidenssin varalta, joka koskee tapahtumia tai olosuhteita, jotka kyseenalaistavat yhteisön kyvyn jatkaa toimintaansa (ISA 570.11).

Tilintarkastajan arvioidessa toimivan johdon tekemää oletusta yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa, tulee tilintarkastajan arvion kattaa sama ajanjakso, kuin mitä yrityksen johto on käyttänyt omaa arviota tehdessään. Ajanjakson pituus riippuu sovellettavasta tilinpäätösnormistosta tai säädöksestä tai määräyksestä, jos siinä määrätään pidemmästä ajanjaksosta. Johdon tekemän arvion ulottuessa alle 12 kuukauden päähän ISA 560:ssä määritellystä tilinpäätöspäivästä, tulee tilintarkastajan pyytää johtoa pidentämään arviotaan kattamaan vähintään 12 kuukauden pituinen ajanjakso kyseisestä päivästä lukien. (ISA 570.13.) Johdon oletusta arvioidessaan tilintarkastajan tulee harkita sisältääkö oletus kaiken sen relevantin informaation, jonka tilintarkastaja on tilintarkastusta suorittaessaan saanut tietoonsa (ISA 570.14).

Tilintarkastajan on lisäksi tiedusteltava johdolta, onko johdon tiedossa tapahtumia tai olosuhteita, jotka ovat syntyneet sen tekemän arvion kattaman ajanjakson jälkeen ja jotka saattavat kyseenalaistaa yhteisön kyvyn jatkaa toimintaansa (ISA 570.15). Mikäli kyseisiä tapahtumia tai olosuhteita on ilmennyt, tilintarkastajan tulee pyytää johdon arvio niiden mahdollisesta vaikutuksesta aikaisempaan arvioon yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa (ISA 570.A13). Johdolle tehtävän tiedustelun lisäksi tilintarkastaja ei ole velvollinen suorittamaan muita toimenpiteitä havaitakseen yhteisön toiminnan jatkuvuutta uhkaavia olosuhteita tai tapahtumia, jotka syntyvät johdon tekemän arvion kattaman ajanjakson jälkeen (ISA 570.A14).

Edellä mainittujen tehtävien lisäksi tilintarkastajan tulee suorittaa lisätoimenpiteitä tilintarkastusevidenssin keräämiseksi, jos on tunnistettu tapahtumia tai olosuhteita, jotka saattavat antaa merkittävää aihetta epäillä yrityksen kykyä jatkaa toimintaansa. Esimerkiksi silloin, kun toimiva johto ei ole vielä tehnyt arviota yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa, tilintarkastajan tulee pyytää johtoa tekemään arvionsa. Tilintarkastajan pitää myös arvioida toimivan johdon suunnitelmat tulevista toimenpiteistä, jotka liittyvät sen tekemään arvioon toiminnan jatkuvuudesta sekä arvioida, voivatko nämä suunnitelmat

todennäköisesti parantaa tilannetta ja ovatko ne kyseisissä olosuhteissa toteuttamiskelpoisia. Mikäli yhteisö on laatinut rahavirtaennusteen, jolla on merkittävä rooli johdon laatimien suunnitelmien toteutumisessa, tilintarkastajan tulee arvioida ennusteen laatimista varten tuotetun pohjatiedon luotettavuutta ja ratkaista, onko ennusteen taustalla oleville oletuksille riittävästi tukea. Tilintarkastajan on myös harkittava, onko toimivan johdon tekemän arvion jälkeen tullut esiin lisää merkittäviä seikkoja tai tietoja. Soveltuvissa tapauksissa tilintarkastaja voi myös pyytää hallintoelimiltä kirjalliset vahvistusilmoitukset niiden tulevia toimenpiteitä koskevista suunnitelmista ja näiden suunnitelmiensa toteuttamiskelpoisuudesta. (ISA 570.16.) Liitteessä 2 esitetään tarkempi luettelo relevanteista tilintarkastustoimenpiteistä, kun toiminnan jatkuvuuden vaarantavia tapahtumia tai olosuhteita on tunnistettu.

4.3 Tilintarkastajan tekemät johtopäätökset ja raportointi

Kerättyään riittävän määrän asianmukaista tilintarkastusevidenssiä tilintarkastajan tulee tehdä johtopäätös siitä, onko hänen käsityksensä mukaan olemassa olennaista epävarmuutta liittyen tapahtumiin tai olosuhteisiin, jotka yksin tai yhdessä voivat herättää merkittävää epäilystä yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa. Olennaisella epävarmuudella tarkoitetaan, että epävarmuuden todennäköisyys on niin suuri ja sen mahdollinen vaikutus niin laaja, että tilintarkastajan käsityksen mukaan tiedot epävarmuuden luonteesta ja vaikutuksista on esitettävä tilinpäätöksessä. Tietojen esittämisen tavoitteena on joko varmistaa oikean ja riittävän kuvan antaminen, mikäli kyseessä on niiden antamiseen perustuva tilinpäätösnormisto tai vaihtoehtoisesti välttää tilinpäätöksen harhaanjohtavuutta, jos kyseessä on säädösten ja määräysten noudattamiseen perustuva normisto. (ISA 570.17.)

Mikäli tilintarkastaja tekee johtopäätöksen, että toiminnan jatkuvuutta koskevan oletuksen käyttäminen on asianmukaista, mutta on olemassa olennaista epävarmuutta, tilintarkastajan tulee pohtia tiettyjä tilinpäätöstietojen esittämiseen liittyviä seikkoja. Ensinnäkin tilintarkastajan tulisi arvioida, kuvataanko tilinpäätöksessä riittävästi niitä tärkeitä tapahtumia ja olosuhteita, jotka saattavat kyseenalaistaa yhteisön kyvyn jatkaa toimintaansa sekä yrityksen johdon suunnitelmia ja toimia näiden olosuhteiden ja tapahtumien varalle. Toiseksi tilintarkastajan tulee pohtia, esitetäänkö tilinpäätöksessä selkeästi olennaisen epävarmuuden esiintyminen liittyen edellä mainittuihin olosuhteisiin ja ta-

pahtumiin ja ettei yhteisö sen vuoksi mahdollisesti pysty realisoimaan varojaan ja suoriuttamaan velkojaan tavanomaisessa liiketoiminnassa. (ISA 570.18.)

Tilintarkastajan raportointi koostuu tilintarkastuskertomuksesta, mahdollisesta tilintarkastuspöytäkirjasta ja muista vapaaehtoisista muistioista ja raporteista. Myös erilaiset suulliset raportit ovat mahdollisia. Tilintarkastuskertomuksen antamisesta ja vähimmäissisällöstä säädetään tarkemmin tilintarkastuslain 15 §:ssä. Lisäksi tilintarkastuskertomuksen sisältöä ohjaavat tilintarkastusstandardi 700 ”Tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatiminen ja kertomuksen antaminen” sekä tilintarkastusstandardit 705 ja 706. (KHT-yhdistys 2010, 32.)

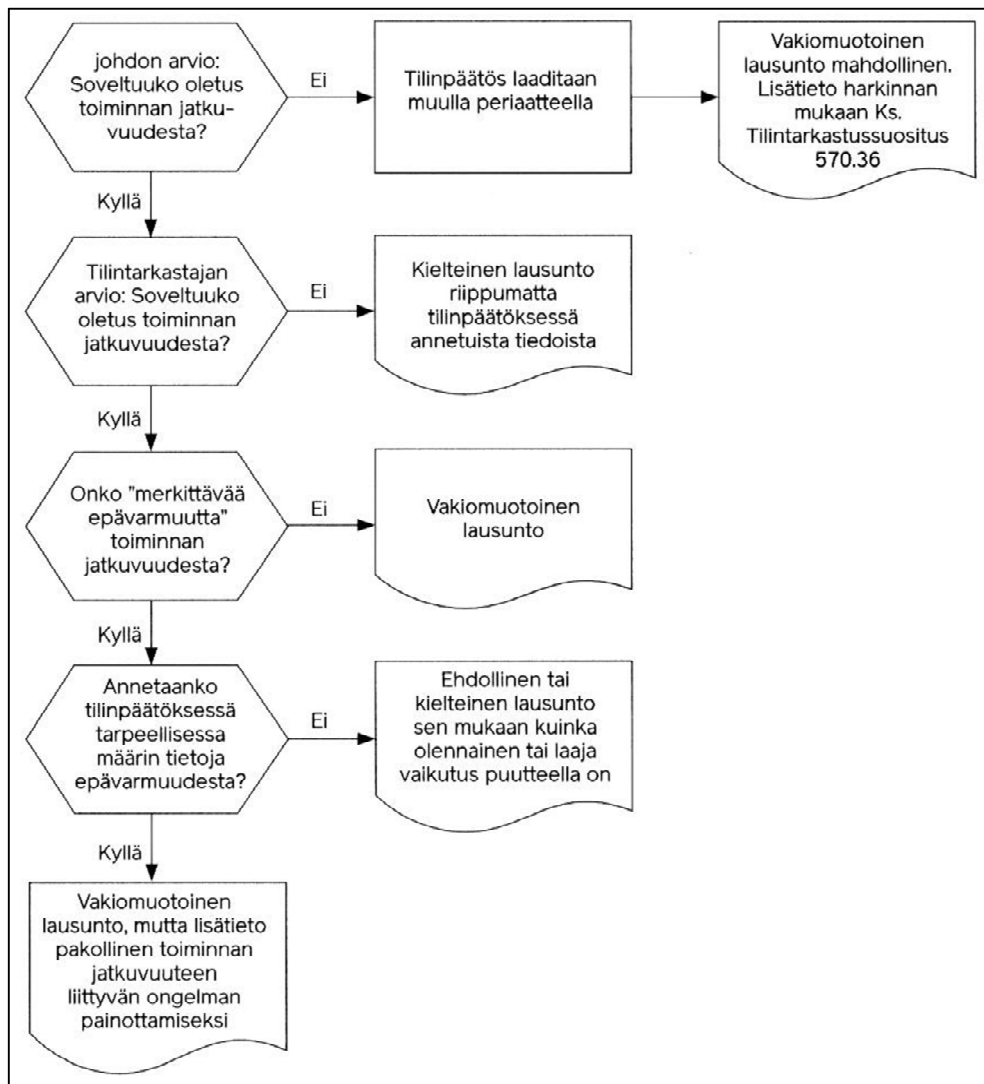
Tilanteesta riippuen tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon tilintarkastuksesta joko vakiomuotoisena, ehdollisena tai kielteisenä. Lisäksi lausunto voidaan jättää kokonaan antamatta tietyissä tilanteissa. Lausunnon muodosta riippumatta tilintarkastaja voi lisätä kertomukseen tiettyä seikkaa painottavan lisätietokappaleen. Tavallisinta on, että tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksen vakiomuotoisena. (KHT-yhdistys 2010, 32 - 33.) Tilintarkastusstandardissa 705 käsitellään tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttamista. Standardin mukaan tilintarkastajan tulee mukauttaa lausuntoaan, mikäli tilinpäätökseen sisältyy olennainen virheellisyys tai jos tilintarkastaja ei pysty hankkimaan riittävässä määrin tarkoituksenmukaista evidenssiä todetakseen, että olennaista virheellisyyttä ei esiinny. (ISA 705.6.)

Ehdollinen lausunto tulee kyseeseen silloin, kun tilintarkastaja hankittuaan riittävän määrän tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä toteaa, että tilinpäätöksen sisältämät virheellisyydet ovat yksin tai yhdessä olennaisia, mutta eivät laajalle ulottuvia. Ehdollinen lausunto tulee antaa myös silloin, kun tilintarkastaja ei kykene hankkimaan riittävässä määrin evidenssiä, mutta toteaa, että mahdollisten havaitsemattomien virheellisyyksien potentiaaliset vaikutukset tilinpäätökseen voisivat olla olennaisia, mutta eivät laajalle ulottuvia. (ISA 705.7.) Kielteinen lausunto tulee antaa silloin, kun tilintarkastajan havaitsemat virheet ovat yksin tai yhdessä tilinpäätöksen kannalta sekä olennaisia että laajalle ulottuvia (ISA 705.8). Tilintarkastuskertomusta ei voida antaa lainkaan, jos tilintarkastaja ei pysty hankkimaan riittävästi evidenssiä lausuntonsa tueksi ja mahdollisten havaitsemattomien virheiden potentiaaliset vaikutukset tilinpäätökseen voisivat olla sekä olennaisia että laajalle ulottuvia (ISA 705.9).

Kansainvälisen tilintarkastusstandardin 570 mukaan tilinpäätöksen sisältäessä tarvittavat tiedot koskien toiminnan jatkuvuutta uhkaavia olosuhteita ja tapahtumia, tulee tilintarkastajan esittää vakioamuotoinen lausunto ja sisällyttää tilintarkastuskertomukseen tiettyä seikkaa painottava kappale. Kappaleessa tilintarkastajan tulee korostaa, että olennaista epävarmuutta liittyy tapahtumaan tai olosuhteeseen, joka saattaa kyseenalaistaa yhteisön kyvyn jatkaa toimintaansa. Lisäksi lukijan huomio tulisi kiinnittää siihen liitetietoon, jossa esitetään ISA 570 standardin kappaleessa 18 mainitut seikat. (ISA 570.19.)

Siinä tapauksessa, että tilinpäätös ei sisällä riittäviä tietoja, tulee tilintarkastajan antaa joko ehdollinen tai kielteinen lausunto ISA 705:n mukaisesti riippuen siitä, kumpi on asianmukainen. Tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastajan on mainittava olennaisesta epävarmuudesta, joka saattaa antaa olennaista aihetta epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. (ISA 570.20.) Mikäli tilinpäätös on laadittu toiminnan jatkuvuuteen perustuen, mutta tilintarkastaja kokee, että yhtiön johdon ei ole ollut asianmukaista käyttää olettusta toiminnan jatkuvuudesta, tulee tilintarkastajan antaa kielteinen lausunto (ISA 570.21). Toimivan johdon ollessa haluton tekemään arviota tai pidentämään sen ajanjaksoa tilintarkastajan pyynnöstä huolimatta, tulee tilintarkastajan miettiä tämän vaikutusta tilintarkastuskertomukseen (ISA 570.22). Tilintarkastuskertomuksen systematiikka on havainnollistettu kuviossa 4.

Tilintarkastuskertomuksen lisäksi tilintarkastajan raportointiin voi sisältyä myös yhtiön vastuuhenkilölle annettava tilintarkastuspöytäkirja. Tilintarkastuspöytäkirjassa esitetään huomioita seikoista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa. (TilintarkL 16 §.) Lisäksi tilintarkastajan raportointiin sisältyy erilaisia vapaamuotoisia muistioita ja raportteja. Tietyt tilintarkastusstandardit suorastaan vaativat kommunikointia yritysjohton kanssa tilanteissa, joissa tilintarkastaja havaitsee merkittäviä puutteita yhtiön sisäisissä kontroleissa tai tilanteissa, joissa tilintarkastaja aikoo antaa mukautetun lausunnon. Kommunikointia on ohjeistettu standardeissa ISA 260 ”Kommunikointi hallintoelinten kanssa” ja ISA 265 ”Kommunikointi sisäisen valvonnan puutteellisuuksista hallintoelimille ja toimivalle johdolle”. (KHT-yhdistys 2010, 35.)

Kuvio 4: Tilintarkastuskertomuksen systematiikka (KHT-yhdistys 2009, 205).

4.4 Erityisesti huomioon otettavia seikkoja

4.4.1 Tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat

Yhtiön tulee tilinpäätöksessään antaa tiedot olennaisista tapahtumista tilikaudella ja sen jälkeen (KPL 3:1). Täten myös tilintarkastajan tulee tarkastusta suorittaessaan ottaa huomioon merkittävät tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat. Tilinpäätöspäivän jälkeisillä tapahtumilla tarkoitetaan tilinpäätöspäivän ja sen päivän, jolloin tilinpäätös hyväksytään julkistettavaksi välisiä tapahtumia (IAS 10). Tilintarkastajan tulee kiinnittää erityisesti huomiota yrityksiin, joiden toiminnan jatkuvuuden tilinpäätöspäivän jälkeiset, epäsuotuisat tapahtumat, saattavat vaarantaa. Esimerkkejä yhtiön maksuvalmiutta ja

muita toimintaedellytyksiä vaarantavista tapahtumista voivat olla tuotantolaitosten tuhoutuminen, luottotappiot ja suuret oikeudenkäynnit. (Luumi 2009, 21.)

Kansainvälisen tilintarkastusstandardi ISA 560:n ”Tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat” mukaan tilintarkastajan on suoritettava tiettyjä tarkastustoimenpiteitä varmistuakseen siitä, että kaikki olennaiset tilinpäätöspäivän jälkeiset tapahtumat on tunnistettu. Näihin toimenpiteisiin sisältyy esimerkiksi yhtiön pöytäkirjojen läpikäyntiä, yhtiön johdolle ja juristeille tehtäviä tiedusteluja sekä johdon vahvistuskirjeiden käyttämistä. Myös yhtiön budjettien ja viimeisimpien kassavirtaennusteiden läpikäyminen on suositeltavaa. Tarkastustoimenpiteiden avulla tilintarkastaja voi saada kahdenlaista tietoa tilinpäätöspäivän jälkeisistä olennaisista tapahtumista. Mikäli saatu lisäinformaatio antaa uutta tietoa tilinpäätöshetken tilanteesta, tulee tilintarkastajan keskustella yhtiön johdon kanssa tilinpäätöksen mahdollisesta korjaamisesta. Yhtiölle tärkeän asiakkaan konkurssi voi esimerkiksi aiheuttaa merkittävän arvonalennuksen myyntisaamisiin, jolloin tilinpäätöksen lukuja on korjattava vastaamaan todellista tilannetta. Tilinpäätöspäivän jälkeisiin tapahtumiin liittyvä informaatio voi olla luonteeltaan myös tilinpäätöspäivän jälkeisiin tapahtumiin liittyvää, jolloin varsinaista tulosvaikutusta ei synny. Tällaisissa tapauksissa tapahtumasta voidaan mainita tilinpäätöksen liitetiedoissa. (Luumi 2009, 21.)

4.4.2 Velkojainsuoja- ja salassapitosäännösten huomioiminen

Yhtiöoikeudellista suojaa tarvitaan erityisesti silloin, kun yritys on kriisitilassa tai ajautumassa siihen. Lisäksi suojatarpeet liittyvät tilanteisiin, joissa yhtiörakenteiden avulla siirretään omaisuutta, velvoitteita ja vastuuta yhtiöstä toiseen. Osakeyhtiölain velkojien suojausäännöksillä pyritään suojaamaan yhtiön velkojia, yhtiön potentiaalisia tulevia velkojia ja yhtiön osakkeenomistajia. Oikeudellisia suojakeinoja ovat esimerkiksi julkisuus, mikä ilmenee erilaisina rekisteröintivelvollisuuksina, varojen pysyvyyttä turvaavat säännökset sekä erilaiset menettelytapasäännöt ja standardit. Velkojainsuojausäännösten avulla on pyritty luomaan lisäsuojaa luotonantajille ja pääomansijoittajille. Velallisen ja velkojien välisiin suhteisiin liittyviä säännöksiä löytyy esimerkiksi kauppalaista (355/1987), velkakirjalaista (622/1947) ja takauslaista (361/1999). (KHT-yhdistys 2010, 72.)

Velkojainsuojasäännöksiin liittyen yhtiön hallituksen on tilanteessa, jossa se havaitsee oman pääoman olevan negatiivinen, viipymättä tehtävä rekisteri-ilmoitus osakepääoman menettämisestä. Osakepääoman menettämistä koskeva rekisterimerkintä voidaan poistaa yhtiön tekemän rekisteri-ilmoituksen perusteella yhtiön oman pääoman ollessa rekisteri-ilmoitukseen liitetyn tilintarkastajien tarkastaman taseen mukaan yli puolet osakepääomasta. Osakeyhtiölain 12 luvun mukainen pääomalaina luetaan laskelmassa omaksi pääomaksi. Lisäksi yhtiön oman pääoman lisäyksenä otetaan huomioon omaisuudesta tehtyjen poistojen ja suunnitelman mukaisten poistojen kertynyt erotus eli poistoero sekä mahdollisesti tehdyt vapaaehtoiset varaukset. Omaisuuden kirjanpitoarvon ylittävä todennäköinen luovutushinta voidaan myös ottaa tietyin edellytyksin huomioon. (KPL 20:23.)

Velkojainsuojasäännösten ohella tilintarkastajan on työssään huomioitava myös salassapitosäännökset (KHT-yhdistys 2010, 73). Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja tai hänen apulaisensa ei saa ilmaista ulkopuoliselle tilintarkastuslain mukaista tehtävää suorittaessaan tietoonsa saamaa seikkaa (TilintarkL 26 §). Salassapitovelvollisuus koskee kaikkia tilintarkastuslain 1 §:ssä tarkoitettuja tilintarkastajan tehtäviä. Kyseessä on yleissäännös ja tarkentavia velvoitteita voidaan antaa muualla laissa. (KHT-yhdistys 2010, 73.)

Aiemmin luvussa kaksi käsiteltiin IFAC:n antamia tilintarkastajan eettisiä ohjeita, joista yksi oli luottamuksellisuus. Asiakkaan on kyettävä luottamaan siihen, että tilintarkastaja ei paljasta asiakasta koskevia tietoja ulkopuolisille. Tämä koskee kaikkia tilanteita, vaikka tiedot eivät olisi salaisia eikä niiden paljastamisesta aiheutuisi asiakkaalle varsinaista haittaa. IFAC:n antamat eettiset ohjeet koskettavat kaikkia tilintarkastajan tehtäviä ja velvoittavat tilintarkastajaa salassapitosäännöstä laajemmin. Salassapitosäännöksen luottamuksellisuus suojaa niitä tahoja, joiden tietoihin tilintarkastaja asemansa kautta pääsee käsiksi. (KHT-yhdistys 2010, 73.)

Tilintarkastuslaissa (26 §) on määritelty poikkeukset salassapitovelvollisuuteen. Lain mukaan salassapitovelvollisuus ei koske seikkaa,

- 1) josta tilintarkastajan on ilmoitettava tai lausuttava lain nojalla
- 2) jonka ilmaisemiseen se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, antaa suostumuksensa

3) jonka viranomainen, tuomioistuin, tilintarkastuslaissa tarkoitettu valvontaelin tai muu henkilö on lain perusteella oikeutettu saamaan tietoonsa

4) tai, joka on tullut yleiseen tietoon.

4.4.3 Vilpillinen taloudellinen raportointi ja muut väärinkäytökset

Yrityksen ajautuessa taloudellisiin vaikeuksiin saattaa houkutus vilpilliseen taloudelliseen raportointiin kasvaa huomattavasti normaaliin tilanteeseen verrattuna. Yritys saattaa tarvita esimerkiksi lisärahoitusta, jolloin johdolla voi olla painetta esittää yhtiön taloudellinen tila todellista tilannetta parempana. Yhtiön johto on usein itse vilpillisen taloudellisen raportoinnin takana, mikä vaikeuttaa huomattavasti tilintarkastajan työtä. Tilintarkastajan tulisikin kiinnittää erityistä huomiota johdon mahdollisuuksiin sivuuttaa yhtiön sisäiset kontrollit. Lisähaasteetta tilanteeseen tuo se, että johto on yleensä itse ollut luomassa näitä kontrolleja. Tilintarkastajan tulisi suorittaa tarkastustoimenpiteitä, joiden avulla voidaan testata pääkirjanpitoon tehtyjen muistiovientien ja tilinpäätösten laatimisen yhteydessä tehtävien oikaisujen asianmukaisuutta. Lisäksi tilintarkastajan tulee käydä läpi kirjanpidolliset arviot, jotka saattavat johtaa väärinkäytöksestä johtuvaan olennaiseen virheeseen, ja muodostaa käsitys sellaisten merkittävien yhteisön tavanomaiseen liiketoimintaan kuulumattomien tai muuten epätavallisten liiketapahtumien perusteista, jotka hän saa tietoonsa. (KHT-yhdistys 2010, 29.)

Tyypillisiä väärinkäytösten kohteita ovat esimerkiksi omaisuus- ja velkaerät, jotka saatetaan luokitella sopimattomasti maksukykyprofiilin parantamiseksi. Myös liian positiiiviset tai muutoin sopimattomat oletukset erilaisissa taloudellisissa malleissa ovat esimerkkejä taloudellisesta manipulaatiosta. Lisäksi vilpillinen raportointi saattaa esiintyä liitetietojen harhaanjohtavuutena tai haluttomuutena esittää olennaisia seikkoja liitetiedoissa sekä sopimattomana tulouttamisena ja arvostusperiaatteiden muuttamisena. Konserniyhtiöiden tarkastuksen yhteydessä tilintarkastajan tulisi kiinnittää erityistä huomiota yritysten välisiin saldoihiin, joista saattaa muodostua monimutkaisia anto- ja ottolainusrakenteita konsernin sisällä. (KHT-yhdistys 2010, 29.)

Väärinkäytöksen mahdollisuutta osoittavia seikkoja ovat esimerkiksi poikkeavuudet kirjanpidossa, ristiriitainen tai puuttuva evidenssi sekä ongelmalliset tai poikkeavat suh-

teet tilintarkastajan ja johdon välillä (KHT-yhdistys 2010, 30 - 31). Tarkempi luettelo edellä mainittujen kohtien sisällöstä on esitetty liitteessä 3.

5 TOIMINNAN JATKUVUUDEN ARVIOINTI JA TILINTARKASTAJAN RAPORTOINTI TIETEELLISEN Keskustelun Näkökulmasta

5.1 Toiminnan jatkuvuuden edellytysten arviointiin vaikuttavat tekijät

Luvussa 4 käsiteltiin toiminnan jatkuvuuden arviointia virallisen sääntelyn näkökulmasta. Esillä oli erityisesti kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 570, joka käsittelee nimenomaan toiminnan jatkuvuuden edellytysten arviointiin liittyviä tilintarkastajan tehtäviä. Standardissa annetut ohjeistukset ovat kuitenkin melko yleistäviä ja liikkumavaraa on jätetty myös tilintarkastajan omalle ammatilliselle harkinnalle. Liitteessä 1 on esitetty mahdollisia toiminnan jatkuvuuden vaarantumista indikoivia seikkoja. Kyseinen lista on varsin kattava ja sen kokonaisvaltainen hahmottaminen ja käsityksen luominen kaikista listassa esitetyistä riskitekijöistä sekä niiden olemassaolosta voi olla raskas prosessi tilintarkastajalle. Tämän vuoksi yksinkertaisempi jaottelutapa voisi olla tarpeen.

Järvinen (2004) esitti omassa tutkimuksessaan, että toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä kuvaavat tekijät voitaisiin jakaa kahteen ryhmään: kvantitatiivisiin ja kvalitatiivisiin. Kvantitatiivisiin tekijöihin luettaisiin erilaisia tilinpäätöksestä ilmeneviä tunnuslukuja, jotka ovat sinällään myös jokaisen tilinpäätöksen hyväksikäyttäjän saatavilla. Kvalitatiivisiin tekijöihin luettaisiin puolestaan erilaisia yhtiötä ja sen toimintaympäristöä koskevia seikkoja, joista osa on julkisia ja osa ei. Esimerkkejä julkisista tekijöistä ovat esimerkiksi yrityksen ikä ja viime aikoina tapahtuneet saman toimialan konkurssit. Näiden tekijöiden lisäksi on olemassa seikkoja, jotka eivät ole julkista tietoa, mutta joista tilintarkastajalla on tehtävänsä kautta näkemystä ja jotka voivat vaikuttaa tilintarkastajan arvioon yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa. Tilintarkastajalla voi olla julkista kuvaa parempi näkemys esimerkiksi yrityksen johdon kyvykkyydestä tai mahdollisuuksista löytää uusia kyvykkäitä henkilöitä, mikäli avainhenkilöt lähtevät yrityksestä.

Tutkimuksessaan Järvinen (2004) teetti kyselyn Suomessa toimiville KHT-tilintarkastajille, jossa pyydettiin tilintarkastajia arvioimaan toiminnan jatkuvuuteen liittyviä tekijöitä ja niiden vaikutusta annettavaan lausuntoon. Kysely lähetettiin 200 tilintarkastajalle, joista 93 vastasi. Tekijät oli jaettu kvantitatiivisiin ja kvalitatiivisiin.

Yhteensä tekijöitä oli 29 ja tekijöiden merkitystä tuli arvioida viisiportaisen asteikon mukaisesti. Kyselyyn otetut tekijät on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1: Toiminnan jatkuvuus -lausumaan vaikuttavat tekijät

Kvantitatiiviset	Kvalitatiiviset
<ul style="list-style-type: none"> • Vaihto-omaisuus / lyhytaikaiset velat • Current ratio • Oma pääoma / velat • Kassavirta / velat • Kertyneet toiminnan tappiot • Pitkäaikaiset velat / taseen loppusumma • Velat / taseen loppusumma • Nettotulos ennen veroja / liikevaihto • Käyttöpääoman määrä • Tunnuslukujen kehitys 3 vuoden ajalta • Kassavirtaennusteet • Liikevaihto / taseen loppusumma • Vaihto-omaisuus / taseen loppusumma • Kuluvan vuoden tappio 	<ul style="list-style-type: none"> • Maksuviivästykset lainojen lyhennyksien tai vastaavien sitoumuksien suhteen • Pääomaa koskevien lakisääteisten vaatimusten noudattamatta jättäminen • Keskeisten johtohenkilöiden tai henkilökunnan menettäminen • Oikeudenkäynnit tai muut merkittävät riidat • Joutuminen yrityssaneeraukseen • Tärkeän asiakkaan tai toimittajan menettäminen • Mahdollisuus uudistaa tai suurentaa lainoja • Kyvykäs johto • Uuden tuotteen onnistunut lanseeraus markkinoille • Koneiden ja kaluston uudenaikaisuus • Mahdollisuus korvata avainhenkilöiden lähtö kyvykkäillä henkilöillä • Vaihto-omaisuusvaraston nopea kiertäminen • Viimeaikaiset saman toimialan konkurssit • Yrityksen ikä • Taloudelliset näkymät

Järvisen (2004) teettämän kyselyn tuloksista käy ilmi, että kvantitatiivisilla tekijöillä on merkitystä päätöksenteon kannalta. Kaikkein tärkeimmiksi tekijöiksi tilintarkastajat kokivat seuraavat tunnusluvut: kertyneet toiminnan tappiot, kassavirtaennusteet, kassavirta/velat ja oma pääoma/velat. Kvalitatiivisista tekijöistä esiin nousivat erityisesti yhtiön joutuminen yrityssaneeraukseen, pääomaa koskevien lakisääteisten vaatimusten noudattamatta jääminen, oikeudenkäynnit ja muut riidat sekä maksuviivästykset lainojen lyhennyksien tai vastaavien sitoumusten suhteen. Kyseisten kvalitatiivisten tekijöiden osalta erityisen huomattavaa on se, että tilintarkastajat kokivat jokaisen niistä olevan tärkeämpi, kuin yksikään kvantitatiivisista tekijöistä. Kvalitatiivisista tekijöistä kolme aiheutti erimielisyyttä tilintarkastajien keskuudessa niiden merkityksestä toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä arvioidessa. Kyseiset tekijät olivat uuden tuotteen onnistunut lanseeraus markkinoille, koneiden ja kaluston uudenaikaisuus sekä hyvät taloudelliset näkymät. Yrityksen iällä, hyvillä taloudellisilla näkymillä ja saman toimialan viimeaikaisilla konkurssilla ei sen sijaan koettu olevan kovin suurta merkitystä.

Tilintarkastajien näkemysten mukaan kvalitatiivisilla tekijöillä on siis käytännössä suuri merkitys toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä arvioidessa. Tämä voidaan nähdä hyvänä uutisena tilinpäätösten hyväksikäyttäjien kannalta, koska se tarkoittaa sitä, että tilintarkastajan arvio ei perustu pelkästään julkisesti saatavilla olevaan numeeriseen informaatioon. Sen sijaan tarkastelun alla on myös sellaisia kvalitatiivisia tekijöitä, jotka eivät ole julkista tietoa ja mahdollistavat täten aidon lisäarvon tuottamisen yhtiön sidosryhmille. (Ittonen 2004, 51.)

Sormunen ja Laitinen (2012) lähestyivät omassa tutkimuksessaan toiminnan jatkuvuuden arviointia hieman eri näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena oli etsiä yhteyttä tilastollisten mallien ja tilintarkastajien antamien toiminnan jatkuvuuden epävarmuuteen liittyvien lausuntojen välillä. Eli käytännössä, kuinka tehokkaasti tilinpäätökseen sisältyvät taloudelliset tunnusluvut tukevat tilintarkastajan tekemiä toiminnan jatkuvuuden edellytyksiin liittyviä päätöksiä. Populaatio koostui yksityisten suomalaisten yhtiöiden tilinpäätöksistä tilikausilta 2003 - 2007. Lopulliseen otokseen valittiin 106 yhtiötä, joissa oli jouduttu aloittamaan toiminnan uudelleenjärjestelyt taloudellisista vaikeuksista johtuen sekä 106 yhtiötä, jotka eivät olleet joutuneet maksuvaikeuksiin kyseisen ajanjakson aikana. Tutkimukseen oli valittu uudelleenjärjestelyjen kohteeksi ajautuneita yrityksiä, jotta voitaisiin löytää tilastollisesti selittäviä tekijöitä osoittamaan taloudellisten vaikeuksien todennäköistä ilmaantumista lähitulevaisuudessa.

Sormusen ja Laitisen (2012) tekemän tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että maksuvalmiutta kuvaavien tunnuslukujen, kuten quick ration, kyky ennustaa yhtiön ajautumista maksuvaikeuksiin heikkenee, mitä enemmän aikaa kuluu tilinpäätöksen laatimisesta siihen, että yhtiö hakeutuu toiminnan uudelleenjärjestelyjen, kuten yrityssaneerauksen kohteeksi. Sama johtopäätös oli tehtävissä myös kannattavuutta kuvaavien tunnuslukujen osalta. Tunnusluvut eli kvantitatiiviset tekijät voivat siis indikoida yhtiön ajautumista taloudellisiin vaikeuksiin, mutta vain jos tulevat taloudelliset vaikeudet sijoittuvat ajallisesti riittävän lähelle tilinpäätöshetkeä. Saavutetut tulokset ovat linjassa Järvisen (2004) teettämän tutkimuksen kanssa ja selittävät osaltaan sitä, miksi tilintarkastajat korostavat kvalitatiivisten tekijöiden merkitystä toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä arvioidessaan.

5.2 Tilintarkastuskertomuksen sisältö ja muoto

Tilintarkastuslain uudistamisen myötä vuonna 2007 KHT-yhdistys hyväksyi uuden osakeyhtiön tilintarkastuskertomusmallin, jota on tullut soveltaa 1.7.2007 tai sen jälkeen alkaneiden tilikausien tilintarkastuksissa. Uudistuksen tavoitteena oli kehittää vakio- muotoinen malli, joka vastaisi mahdollisimman tarkasti englanninkielistä ISA 700 standardin mukaista kertomusmallia. (Blumme 2008, 12.) Tilintarkastuslain 15 §:n mukaan tilintarkastajan tulee tilintarkastuskertomuksessa antaa lausunto siitä

- 1) antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta; sekä
- 2) ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia.

Kyseisten pakollisten lausuntojen lisäksi tilintarkastaja voi lausua vastuuvapauden myöntämisestä, tilinpäätöksen vahvistamisesta sekä osingonjaosta. Edellä mainitut vapaaehtoiset lausunnot eivät sisälly enää uuden tilintarkastuslain mukaiseen vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastaja voi lausua niistä vain, mikäli yhtiöjärjestyksessä niin määrätään tai jos hallitus, tarkastusvaliokunta, yhtiökokous tai osakkeenomistajat yksimielisesti niin haluavat. Lisäksi tilintarkastaja voi sopia lausuntojen antamisesta hallituksen tai tarkastusvaliokunnan kanssa, mutta olennaista on, että tilintarkastaja ei voi antaa kyseisiä lausuntoja oma-aloitteisesti ilman tarvittavaa valtuutusta. (VALA 1/2009.) Kyseisellä kannanotollaan VALA halusi painottaa sitä, että vapaaehtoisten lausuntojen antaminen on täysin tilintarkastajan ja tarkastuksen kohteena olevan yhtiön välinen asia. Kannanoton perimmäisenä tarkoituksena oli selkeyttää hyvän tilintarkastustavan mukaista raportointikäytäntöä. Lausuntojen vapaaehtoisuus on herättänyt kuitenkin kysymyksiä esimerkiksi riippumattomuuteen liittyen, kun hallituksella on itsellään oikeus päättää annetaanko lausuntoa vastuuvapaudesta vai ei. Ohjeistus antaa mahdollisuuden myös siihen, että joinakin vuosina lausunnot vaaditaan ja joinakin ei, mikä saattaa erityisesti osakkeenomistajien näkökulmasta olla epä johdonmukaista ja jopa epäilyttävää. (Sviili 2009, 16 - 17.)

Tilintarkastajan raportointia on viime vuosina moitittu siitä, että sen on katsottu olevan liian niukkaa (Remes 2010). Tilintarkastuskertomukselta on toivottu esimerkiksi enemmän sijoittajan kannalta relevanttia tietoa (Blumme 2008, 15). Tilintarkastuslain tarkoi-

tuksena kuitenkin on, että tilintarkastaja lausuu ainoastaan niistä seikoista, joista tilintarkastuslaki vaatii lausumaan. Mahdollisten lisätietojen antamiseen tulee aina olla painava syy. (Virkilä 2009, 72 - 75.) Kertomukseen sisällytettävien tietojen lisääminen ei ole ollut ainoastaan sijoittajien toiveena, vaan myös kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja laativa IAASB, on tilintarkastuskertomusta koskevia standardeja uudistaessaan pyrkinyt vaikuttamaan kertomusten informaatioarvoon. Lisäksi Euroopan komissio on finanssikriisin jälkeen ajanut voimakkaasti uusien tilintarkastusala koskevien säännösten hyväksymistä, jotka koskevat osaltaan myös tilintarkastuskertomuksen sisällön aiempaa huomattavasti yksityiskohtaisempaa esittämistapaa. (Fraktman 2012, 22.)

Virallisten tahojen ajamat muutokset vaikuttavat suoraan tilintarkastusalan sääntelyyn ja sitä kautta vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisältöön. Sijoittajien näkökulmasta toiveet tilintarkastuskertomuksen informatiivisemmasta sisällöstä eivät liity niinkään siihen, mitä tilintarkastuslaissa tai muissa lähteissä säädetään, vaan ainoastaan kertomuksen sisällöllä on merkitystä. Nykyisen lainsäädännön vallitessa lisäinformaation tuottaminen tarkoittaa käytännössä vakiomuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta poikkeamista eli tilintarkastuskertomuksen mukauttamista.

Lehtinen (2001) selvitti tutkimuksessaan kuinka yleistä tilintarkastuskertomusten mukauttaminen on Suomessa ja miten kertomuksia on käytännössä mukautettu. Tulosten perusteella yleisin tapa mukauttaa tilintarkastuskertomusta oli lisätä siihen tiettyä seikkaa painottava lisätieto, jolloin varsinainen lausunto annettiin vakiomuotoisena. Lehtisen tutkimus toteutettiin vanhan tilintarkastuslain ollessa vielä voimassa, jolloin lisätietojen antaminen tilintarkastuskertomuksissa oli tilintarkastajan harkinnassa. Uuden lain voimaantulon myötä lisätietojen antaminen on pakollista, jos edellytykset niiden antamiselle ovat olemassa. (Blumme 2008, 16.) Tämä on varmasti osasy sille, että esimerkiksi vuonna 2011 suomalaisten yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa annettiin huomattavan paljon lisätietoja myös pörssiyhtiöiden osalta. Oletusarvona voidaan kuitenkin pitää, että pörssin ulkopuolisten yhtiöiden osalta lisätiedon antamiskynnys on alhaisempi. Käytännössä tilintarkastuskertomuksissa annetut lisätiedot ovat koskeneet pääasiassa yhtiöiden taloudellisia vaikeuksia ja toiminnan jatkamiseen liittyvää epävarmuutta. (Leppiniemi 2012, 31.)

Samaan aikaan, kun Suomessa yleisesti lisätietojen, ja erityisesti toiminnan jatkuvuuden epävarmuutta koskevien lisätietojen määrät ovat kasvaneet, ovat ne Yhdysvalloissa las-

keneet tasaisesti aina vuodesta 2007 lähtien. Esimerkiksi vuonna 2011 annettiin yhteensä 545 *uutta* toiminnan jatkuvuuden epävarmuutta koskevaa lausuntoa. Uudella lausunnolla tarkoitetaan sitä, että yhtiö oli edellisen tilintarkastuksen yhteydessä saanut puhtaan kertomuksen. Vuonna 2007 vastaava luku oli 1177 eli yli kaksinkertainen vuoteen 2011 verrattuna. Sijoittajia kyseinen kehitys on närkästyttänyt, koska heidän käsityksensä mukaan he eivät saaneet riittävästi varoitusmerkkejä yhtiöiden tilintarkastuskertomuksista finanssikriisin puhkeamisen yhteydessä. Toisaalta tilintarkastajat eivät ole halunneet antaa toiminnan jatkuvuutta koskevia lausuntoja liian kevyin perustein, koska niiden on uskottu toimivan *itseään toteuttavina ennusteina*. Tällä tarkoitetaan sitä, että toiminnan jatkuvuuden vaarantumista koskevalla lausunnolla on itsessään niin suuri vaikutus sijoittajien toimintaan, että se saattaa johtaa yhtiön ajautumiseen aina konkurssiin asti. Myös Yhdysvalloissa on keskustelun myötä harkittu lainsäädännön uudistamista ja tilintarkastuskertomuksiin sisällytettävien seikkojen tarkentamista. (Chasan 2012, B6.)

5.3 Tilintarkastuskertomuksen mukauttamisen merkitys yhtiölle ja sen sidosryhmille

Mukautetun tilintarkastuskertomuksen merkityksestä on käyty välillä melko kiivastakin keskustelua. Mukautetun raportoinnin on esitetty muun muassa vaikeuttavan yritysten liiketoimintaa ja toimivan lähinnä tilintarkastajien vahingonkorvausvastuun pienentämisen välineenä. Tilintarkastukseen liittyy kuitenkin rajoittamaton vastuu-ulottuvuus, minkä vuoksi tilintarkastajan tulee aina selvittää lausuntonsa oikeellisuus. Virheellisestä lisätiedosta tai lisätiedon antamatta jättämisestä lainanantajalle tai yhtiölle koituva vahinko saattaa johtaa tilintarkastajan auktorisoinnin menettämiseen tai vahingonkorvausvastuuseen. Mukautetulla raportoinnilla voidaan katsoa olevan erityisen merkittävä rooli velkojainsuojan kannalta. Taloudellisesti heikkoina aikoina yrityksen tilasta on usein annettava tavallista enemmän lisätietoja, jotta tilintarkastaja pystyy toteuttamaan tehtävänsä ja tarjoamaan luotettavaa taloudellista informaatiota yhtiön sidosryhmille. (Sviili 2010b, 5.)

Tilintarkastuskertomuksen sisältämiä tietoja on pyritty hyödyntämään esimerkiksi yritysten maksuhäiriöiden ennustamisessa²⁰. Tutkimuksista on kuitenkin käynyt ilmi, että tilintarkastajan antaman kertomuksen muotoa tehokkaammin maksuhäiriöitä kyetään ennustamaan tilinpäätöstunnuslukujen avulla²¹. Toisaalta, sisällyttämällä tilinpäätöstunnuslukuihin perustuvaan malliin myös tilintarkastuskertomuksen sisältämää informaatiota, voidaan mallin toimintaa tehostaa huomattavasti²². Mukautetun tilintarkastuskertomuksen sisältö saattaa myös muuntaa tilinpäätöstunnuslukujen sisältämää informaatiota. Tilinpäätöksessä voi olla esimerkiksi puutteellisuuksia, epäselvyyksiä tai huomautettavaa, mikä johtaa siihen, että tilinpäätöksestä johdetut tunnusluvut eivät todennukaisella tavalla kuvaa yhtiön taloudellista tilannetta. Tilinpäätösinformaatiota muuntamalla tilintarkastuskertomuksella on erityisen suuri merkitys maksuhäiriöiden ennustamisessa silloin, kun tilinpäätöksen puutteellisuudet ja tulkinnanvaraisuudet kohdistuvat juuri maksuhäiriöitä ennustaviin tunnuslukuihin, kuten omavaraisuusasteeseen. (Laitinen & Laitinen 2006, 43.)

Viimeisten vuosikymmenten aikana on useissa tutkimuksissa pyritty selvittämään tilintarkastajan antaman mukautetun raportoinnin mahdollisia negatiivisia vaikutuksia markkinoiden toimintaan. Osassa tutkimuksista (Elliot 1982; Dodd, Dopuch, Holthausen & Leftwich 1984; Blay & Geiger 2001; Garsden, Herbohn, & Ragunathan 2007) ei tilintarkastajan mukautetulla lausunnolla havaittu olleen merkittäviä vaikutuksia markkinoiden toimintaan. Sen sijaan 90-luvulla toteutetuissa tutkimuksissa (Fleak & Wilson 1994; Jones 1996) sijoittajien todettiin reagoivan negatiivisesti tilintarkastajan mukautettuun raportointiin. Noglerin (1995) tekemän tutkimuksen mukaan jopa kaksi kolmesta amerikkalaisyrityksestä lopetti toimintansa saatuaan toiminnan jatkuvuutta koskevan negatiivisen lausuman. Tutkimustulokset ovat vuosien saatossa siis poikenneet toisistaan melko suurestikin. Yhdeksi kyseisten poikkeavuuksien mahdollisista syistä on esitetty erilaisten otantamenetelmien käyttöä (Krishnagopol & Williams 2010, 2103).

Krishnagopol ja Williams (2010) käyttivät omassa tutkimuksessaan aiempia tutkimuksia huomattavasti suurempaa otoskokoa ja päätyivät siihen tulokseen, että tilintarkastajan antamalla mukautetulla raportoinnilla on keskimäärin olennainen vaikutus markkinoiden toimintaan. Heidän mukaansa mukautetun raportoinnin vaikutuksen suuruus

²⁰ Ks. muun muassa: Chen, Gupta & Senteney 2004.

²¹ Ks. tarkemmin: Killough & Koh 1990; Hopwood, McKeown & Mutchler 1994.

²² Ks. tarkemmin: Keasey & Watson 1987; Hopwood, McKeown & Mutchler 1989.

riippuu tilintarkastuskertomuksen sisällöstä. Kertomuksen sisältäessä tietoa, joka sijoittajien oli mahdollista löytää myös tilinpäätöksestä, oli vaikutus markkinoihin yleensä pieni. Erityisen voimakkaasti sijoittajat puolestaan reagoivat tietoihin, jotka liittyivät yhtiön ongelmiin saada rahoitusta tulevaisuudessa. Lisäksi yhtiöt, joissa institutionaalisten sijoittajien omistusosuus oli suuri, reagoivat markkinoilla muita yhtiöitä jyrkemmin tilintarkastajan mukautettuun raportointiin. Tämä johtui ilmeisesti näiden ammattimaisesti sijoittavien tahojen kyvystä havaita ongelmia yritysten rahoitustilanteessa muita tehokkaammin. (Krishnagopol & Williams 2010, 2104.)

5.4 Tilintarkastuksen vastuu-ulottuvuus

Edellä on käsitelty muun muassa tilintarkastuskertomuksen sisältöä ja sen riittävyyttä sekä tilintarkastuskertomuksen mukauttamista ja sen vaikutuksia. Eräs tärkeä kyseisiin aihealueisiin olennaisesti vaikuttava tekijä on tilintarkastajan vastuu, jota käsiteltiin alustavasti jo luvussa 2.2. Esimerkiksi tilintarkastuskertomusta mukauttaessaan tilintarkastajan on huolellisesti arvioitava mukauttamisen edellytyksiä, koska virheellisestä lisätiedosta tarkastuskohteelle tai sen sidosryhmille aiheutuneet vahingot saattavat johtaa tilintarkastusyhteisön vahingonkorvausvastuuseen (Ittonen 2004, 51). Noglerin (1995) tekemän tutkimuksen mukaan virheelliset lausunnot liittyen yhtiön kykyyn jatkaa toimintaansa johtavat usein oikeudenkäynteihin ja vahingonkorvausvaateisiin tilintarkastusyhteisöjä kohtaan. Toiminnan jatkuvuutta koskevaan raportointiin liittyikin erityistä painoarvoa, johtuen jatkuvuusedellytysten arvioinnin monimutkaisuudesta sekä mahdollisten virheellisten johtopäätösten merkittävistä negatiivisista vaikutuksista sekä tarkastuksen kohteena olevan yhtiön toimintaan että sen sidosryhmiin nähden (Ittonen 2004, 51).

Tilintarkastajan vastuusta on yleisesti ottaen käyty varsin vilkasta keskustelua viimeisten vuosien aikana. Yksi merkittävä aihe on ollut vastuun laajuus ja sen rajoittaminen. Mitä laajemmaksi tilintarkastajan vastuu määritellään, sitä suurempi vaikutus sillä koetaan olevan myös tilintarkastuksesta aiheutuviin kustannuksiin. Liian laajan vastuun on nähty myös vaikuttavan negatiivisesti tilintarkastusalan houkuttelevuuteen työmarkkinoilla. Yhtenä isona ongelmana on pidetty sitä, että tilintarkastajan tehtäviä ja vastuita ei ole määritelty riittävän selkeästi, jolloin tilintarkastajan voi olla vaikea hahmottaa, mitä kaikkea hänen toimenkuvaansa luetaan. Yksi esimerkki tehtävien ja vastuiden

määrittelyn ongelmallisuudesta on se, missä määrin tilintarkastajan tulee vastata erilaisen tulevaisuutta koskevien ennusteiden paikkansa pitävyydestä. Tilintarkastajaa ei tulisi pitää ennustajana. (Kihn & Nurmela 2010, 61.)

Tilintarkastuslain 13 §:n mukaan tilintarkastajan tulee lakisääteisiä tehtäviä toteuttaessaan noudattaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Toiminnan jatkuvuutta käsittelevän ISA 570 standardin mukaan tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä koskevan arvion tulee kattaa vähintään 12 kuukauden mittainen ajanjakso. (ISA 570.13.) Tilintarkastajan on siis tehtävä myös tulevaisuutta koskevia arvioita. Edellä on todettu, että tilintarkastajan antamilla toiminnan jatkuvuutta koskevilla lausumilla voi olla merkittäviä vaikutuksia erityisesti pörssiyhtiöiden toimintaan. Tämän vuoksi tilintarkastajan tuleekin käyttää erityistä harkintaa esimerkiksi toiminnan jatkuvuuden vaarantumista koskevia lisätietoja antaessaan. Toisaalta lisätietojen antamisella voi olla myös vastuuta pienentävä vaikutus. Tietyissä tilanteissa TILA on varoituksen sijasta antanut tilintarkastajalle huomautuksen, kun tämä on esimerkiksi huolimattomuudesta hyväksynyt tilintarkastuslain vastaisesti perusteettoman erän esittämisen tilinpäätöksessä, mutta on lisännyt tilintarkastuskertomukseen merkityksellisen lisätiedon kuvaamaan kyseiseen tilinpäätöserään liittyvää epävarmuutta. Lisätiedon antamisen on näin ollen katsottu toimineen lieventävänä seikkana. (Leppiniemi 2012, 31.)

Toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä puntaroidessaan tilintarkastaja perustaa arvionsa yhtiön johdon tekemiin oletuksiin. Tämän vuoksi yksi mielenkiintoinen vastuukeskustelun osa-alue on vastuunjako. Vastuun jakautumista erityisesti tilintarkastajan ja yrityksen johdon sekä hallituksen välillä on pidetty isona ongelmana. Usein tilintarkastajan vastuu kasvaakin hallitusta tai talousjohtoa huomattavasti suuremmaksi. (Kihn & Nurmela 2010, 62.) Tämä on tavallaan erikoista, kun osakeyhtiölain 6 luvun 2 §:ssä kuitenkin todetaan, että yrityksen hallitus vastaa toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä ja valvonnasta. Saman luvun 17§:n mukaan toimitusjohtaja on vastuussa muun muassa siitä, että kirjanpito on lain mukainen ja varainhoito asianmukaisella tavalla järjestetty. Lainsäädännön mukaan tilintarkastajan vastuun pitäisikin rajoittua ainoastaan tilanteisiin, joissa tilintarkastaja on itse ollut aiheuttamassa vahinkoa, jolloin huolellisesti toimivan tilintarkastajan pitäisi olla suojattu (Sviili 2009, 19). Aiheesta käydyn keskustelun pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että asia ei usein käytännössä ole aivan yhtä yksiselitteinen.

6 TOIMINNAN JATKUVUUTTA KOSKEVA TILINTARKASTAJAN RAPORTOINTI KÄYTÄNNÖSSÄ

6.1 Empiirinen aineisto

Tähän mennessä on tarkasteltu toiminnan jatkuvuuden arviointia ja tilintarkastajan raportointia sekä virallisen sääntelyn että tieteellisen keskustelun näkökulmasta. Seuraavaksi tarkastellaan, kuinka toiminnan jatkuvuutta koskevista seikoista on käytännössä raportoitu suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Aluksi käydään läpi aineiston keruuta ja siihen liittyviä rajoituksia. Seuraavassa alaluvussa tarkastellaan toiminnan jatkuvuutta koskevaa raportointia tieteelliseen keskusteluun peilaten sekä testataan tilastollisesti toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon riippuvuutta yhtiön koosta, toimialaluokasta sekä tilintarkastusyhteisöstä. Lopuksi analysoidaan saavutettuja tuloksia sekä niiden reliabiliteettia ja validiteettia.

Tutkimuksen empiirinen aineisto muodostuu Helsingin pörssin päälistalla vuosina 2006 - 2012 noteerattujen suomalaisten yhtiöiden vuosikertomuksista sekä niihin sisältyvistä tilintarkastuskertomuksista. Kyseinen ajanjakso on valittu ensinnäkin siitä syystä, että vuodesta 2006 lähtien Helsingin pörssissä on jaettu yhtiöt markkina-arvon perusteella pieniin (Small Cap), keskisuuriin (Mid Cap) ja suuriin (Large Cap)²³. Tutkimuksessa tarkastellaan toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon ja yhtiön koon välistä riippuvuutta, joten kyseisen vuoden valitseminen ajanjakson alkuvuodeksi oli luonnollinen valinta. Vuoden 2012 aineiston mukaan ottaminen on puolestaan perusteltua mahdollisimman tuoreen informaation ja sitä myöten ajankohtaisten tutkimustulosten saavuttamiseksi. Yksi syy kyseisen ajanjakson valitsemiselle oli myös vuonna 2008 puhjennut finanssikriisin sijoittuminen ajanjakson keskivaiheille. Nopeasti kriisin alkamisen jälkeen, vuosien 2008 ja 2009 aikana, ilmestyi myös useita julkaisuja erilaisilta kansainvälisiltä tilintarkastusalan järjestöiltä koskien toiminnan jatkuvuuden arviointia²⁴. Edellä on mainittu myös uudet tilintarkastusstandardit ja niiden voimaantulo 15.12.2009 lähti-

²³ Ks. muun muassa: Pörssisäätiö: *Suomen arvopaperimarkkinoiden puitteet*.

<<http://www.porssisaatio.fi/blog/2009/04/21/suomen-arvopaperimarkkinoiden-puitteet/>>.

²⁴ Ks. muun muassa: APB 2008: *Audit Issues when Financial Market Conditions are Difficult and Credit Facilities may be Restricted* ; IAASB 2009: *Audit Considerations in Respect of Going Concern in the Current Economic Environment*.

en²⁵. Kyseisten tapahtumien sijoittuminen ajanjakson keskivaiheille tarjoaa mielenkiintoisen mahdollisuuden tarkastella mahdollisia muutoksia raportointitavoissa ja määrissä ajanjakson sisällä.

Suomalaisten pörssiyhtiöiden valintaa voidaan perustella ennen kaikkea uutuusarvolla. Vastaavanlaisia tutkimuksia ei ole aiemmin tehty suomalaisella aineistolla²⁶. Lisäksi aineiston saaminen oli huomattavasti helpompaa, kun tutkimuksessa keskityttiin pörssiyhtiöihin. Suomalaisella yhtiöllä tarkoitetaan yhtiötä, jonka pääkonttori sijaitsee Suomessa. Tutkimukseen valitut yhtiöt kerättiin Kauppalehden internetsivuilta²⁷. Kyseisiltä sivuilta on mahdollista hakea Helsingin pörssissä noteerattujen osakkeiden päivittäiset päätöskurssit 2.1.1995 alkaen. Päätöskurssit haettiin kunkin tutkimukseen sisällytetyn vuoden viimeiseltä päivältä, jolloin saatiin listaukset yhteensä seitsemältä vuodelta. Listauksiin sisältyi myös muutamia yhtiöitä, jotka olivat listattuna First North markkinapaikalle. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan kuitenkin ainoastaan varsinaisella päälistalla noteerattuja yhtiöitä, joten kyseiset yhtiöt jätettiin huomioimatta. Lisäksi yhtiöiden valinnassa käytettiin apuna Nasdaq:n virallista listausta vuosittaisista pörssiyhtiöiden määrästä²⁸.

Tutkimuksen kohteena olivat siis ainoastaan yhtiöt, joiden pääkonttori sijaitsi Suomessa. Kyseisen ajanjakson aikana Helsingin pörssissä oli listautuneena kaikkiaan neljä yhtiötä, joiden pääkonttorit sijaitsivat Suomen ulkopuolella: Nordea, OMX, TeliaSonera ja Sotkamo Silver. Ulkomaisten yhtiöiden lisäksi aineiston ulkopuolelle jäivät ne yhtiöt, joiden vuosikertomusta/tilinpäätöstä tai tilintarkastuskertomusta ei ollut saatavilla. Tietysti, jos sama yhtiö oli listattuna useana eri vuonna, jäi se aineiston ulkopuolelle ainoastaan niiden vuosien osalta, joilta aineistoa ei ollut saatavilla. Monet yhtiöt sisältyivätkin aineistoon useana eri vuonna²⁹, joten yhtiöiden lukumäärä on huono termi kuvaamaan aineistoon valittuja yksiköitä. Jatkossa käytetään nimitystä tarkastuskohde. Nimi kuvaa aineistoa paremmin, koska tutkimuksen kannalta yhtiöiden jokaisen tilikauden tilinpäätös ja tilintarkastuskertomus on erikseen tarkastelun kohteena.

²⁵ Ks. muun muassa: Immonen 2009, 51.

²⁶ Tilintarkastajan raportointia ja esimerkiksi tilintarkastuskertomusten mukauttamista koskevia tutkimuksia on toki tehty aiemminkin. (ks. muun muassa: Lehtinen 2001) Sen sijaan puhtaasti toiminnan jatkuvuuden raportointia koskevia tutkimuksia ei vastaavanlaisella aineistolla ole Suomessa aiemmin tehty.

²⁷ Kauppalehti: *Kurssihistoria: Pörssikurssit*.

<<http://www.kauppalehti.fi/5/i/porssi/porssikurssit/kurssihistoria.jsp>>.

²⁸ Nasdaq OMX: *Helsinki Yearly Statistics*.

<<http://nordic.nasdaqomxtrader.com/newsstatistics/statisticsandreports/Equities/>>.

²⁹ Ks. LIITE 4: Aineistoon valitut yhtiöt.

Aineistosta jäivät pois myös tarkastuskohteet, jotka olivat poistuneet pörssistä ennen kyseisen vuoden viimeistä päivää. Sen sijaan tarkastuskohteet, jotka olivat listautuneet kesken vuoden, otettiin aineistoon, mikäli ne olivat listautuneena myös vuoden päättyessä. Tilikauden pituudella ei ollut merkitystä, koska sillä ei ollut vaikutusta tarkastuskohteiden vertailukelpoisuuteen, mutta tilinpäätöspäivän tuli olla vuoden viimeinen päivä. Vuoden viimeinen päivä on merkityksellinen siksi, että aineistoon valittiin yhtiöt, jotka olivat listautuneena Helsingin pörssiin vuoden viimeisenä päivänä ja tarkastelun kohteena on nimenomaan tuon kyseisen päivän mukainen tilanne. Tilintarkastuskertomus annetaan tilikauden viimeisen päivän mukaisesta tilanteesta, jolloin tilikauden on tullut päättyä 31.12. Itse vuosikertomukset/tilinpäätökset ja tilintarkastuskertomukset kerättiin yhtiöiden kotisivuilta tai tarvittaessa muista internetistä saatavilla olleista lähteistä. Valituista tarkastuskohteista on yhteenveto taulukossa 2.

Taulukko 2

Yhteenveto aineistoon valituista tarkastuskohteista

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Yht
OMX listatut yhtiöt vuoden lopussa*	136	134	129	128	126	124	122	899
Ulkomaiset yhtiöt	3	3	2	2	2	2	3	17
Suomalaiset listatut yhtiöt	133	131	127	126	124	122	119	882
Tilinpäätöspäivä ei 31.12	7	5	5	5	4	4	3	33
Tilinpäätös/tilintarkastuskertomus puuttuu	12	8	2	3	1	1	1	28
Tutkimuksen lopullinen aineisto	114	118	120	118	119	117	115	821

*Nasdaq OMX: Helsinki Yearly Statistics 1990-2012

Taulukosta 2 voidaan havaita, että ulkomaisia tarkastuskohteita oli ajanjakson aikana yhteensä 17. Aiemmin todettiin jo, että kyseiset tarkastuskohteet muodostuivat neljästä eri yhtiöstä. Tilinpäätöspäivä ei ollut vuoden viimeinen päivä 33 tarkastuskohteella. Tilinpäätös tai tilintarkastuskertomus puuttui 28 tarkastuskohteelta. Lopulliseen aineistoon sisältyi täten 821 tarkastuskohdetta. OMX:n alkuperäisestä listauksesta jouduttiin kriteerien perusteella karsimaan yhteensä 78 tarkastuskohdetta³⁰. Jokaisen aineistoon valitun tarkastuskohteen osalta oli löydyttävä tilintarkastuskertomus sekä tilinpäätös. Suurimmalla osalla yhtiöistä oli saatavilla vuosikertomus, joka sisälsi molemmat. Tilintarkastuskertomus oli tarkastelun kohteena tavallisesta poikkeavien tilintarkastajan lausuntojen havaitsemiseksi. Lisäksi kertomuksista poimittiin tarkastuksen suorittanut tilintarkastusyhteisö. Tilinpäätöstä tarvittiin tarkastuskohteen markkina-arvon toteamiseksi. Markkina-arvoa käytettiin hyväksi yhtiöiden jakamisessa eri luokkiin koon perusteella.

³⁰ Ks. LIITE 5: Aineistosta hylätyt yhtiöt.

Tarkastuskohteen toimialaluokat³¹ todettiin joko vuosikertomukselta tai muista internetistä saatavilla olleista lähteistä.

Edellä mainittiin, että aineiston tarkastuskohteet on jaettu niiden koon perusteella kolmeen ryhmään. Kyseiset ryhmät ovat pienet (Small Cap), keskisuuret (Mid Cap) ja suuret (Large Cap). Lisäksi todettiin, että tämä jako tapahtuu markkina-arvon perusteella. Pienten ryhmään on luettu kaikki tarkastuskohteet, joiden tilinpäätöksessä ilmoitettu ulkona olevien osakkeiden vuoden viimeisen päivän mukaisesti arvostettu markkina-arvo on alle 150 miljoonaa euroa. Keskisuuriin luetaan puolestaan tarkastuskohteet, joiden vastaava markkina-arvo on 150 - 1000 miljoonaa euroa. Suurten ryhmässä ovat kaikki markkina-arvoltaan yli miljardin euron arvoiset tarkastuskohteet. Virallisesti markkina-arvoryhmien luokittelu tapahtuu muuten samojen markkina-arvomääreiden mukaisesti, mutta ryhmä ei määrydy vuoden viimeisen päivän perusteella, vaan ryhmät tarkastetaan puolivuositain 1. tammikuuta ja 1. heinäkuuta³². Tässä tutkimuksessa painopisteenä on kuitenkin tilinpäätöspäivä eli vuoden viimeinen päivä, minkä vuoksi myös markkina-arvot on katsottu ja markkina-arvoryhmät määryntyneet vuoden viimeisen päivän tilanteen mukaisesti. Taulukossa 3 on kuvattu tutkimukseen valittu aineisto markkina-arvoryhmien mukaisesti.

Taulukko 3

Tarkastuskohteet markkina-arvoryhmän mukaan

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Yht
Pienet (Small Cap)	49	53	69	57	53	54	57	392
Keskisuuret (Mid Cap)	36	34	35	35	35	42	32	249
Suuret (Large Cap)	29	31	16	26	31	21	26	180

Tarkasteltaessa koko seitsemän vuoden ajanjaksoa lähes puolet (n. 48 %) tarkastuskohteista kuului pienten markkina-arvoryhmään eli niiden markkina-arvo oli alle 150 miljoonaa euroa. Keskisuuriin (markkina-arvo 150 - 1000 miljoonaa euroa) kuului lähes kolmasosa (n. 30 %) ja suuriin (markkina-arvo yli miljardi euroa) hieman yli joka viides (n. 22 %) tarkastuskohteista. Eri markkina-arvoryhmien väliset suhteet pysyivät lähes

³¹ Helsingin Pörssissä noteeratut yritykset jaetaan kymmeneen eri toimialaluokkaan kansainvälisen ICB-luokitusstandardin (Industry Classification Benchmark) mukaisesti. Uutta luokitustapaa on käytetty vuoden 2012 alusta lähtien. Tässä tutkimuksessa kaikki tarkastuskohteet on jaettu uuden luokitustavan mukaisesti. Toimialat ovat: Kulutuspalvelut, Kulutustavarat, Perusteollisuus, Rahoitus, Teknologia, Teollisuustuotteet ja -palvelut, Terveystieteet, Tietoliikennepalvelut, Yleishyödylliset palvelut sekä Öljy ja kaasut. Ks. muun muassa: Pörssisäätiö: *Pörssin toimialaluokitus*.

<<http://www.porssisaatio.fi/yritykset/testpage/>>.

³² Ks. muun muassa: Pörssisäätiö: *Suomen arvopaperimarkkinoiden puitteet*.

<<http://www.porssisaatio.fi/blog/2009/04/21/suomen-arvopaperimarkkinoiden-puitteet/>>.

samalla tasolla koko tarkasteluajanjakson ajan lukuun ottamatta vuotta 2008, jolloin pienten osuus kipusi lähes 60 prosenttiin. Samana vuonna suurten osuus oli ainoastaan n. 13 %. Keskisuurten osuus puolestaan pysyi lähes samalla tasolla vuodesta toiseen. Seuraavaksi tarkastellaan tarkastuskohteiden jakautumista toimialaluokittain. Tätä on kuvattu taulukossa 4.

Taulukko 4

Tarkastuskohteet toimialaluokan mukaan

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Yht.
Kulutuspalvelut	10	11	11	11	12	12	12	79
Kulutustavarat	11	12	13	13	13	13	12	87
Perusteollisuus	9	9	9	9	9	9	9	63
Rahoitus	14	14	14	15	14	14	13	98
Teknologia	21	21	21	21	21	20	19	144
Teollisuustuotteet ja -palvelut	43	43	43	41	42	41	42	295
Terveystuotteet	3	5	6	5	5	5	5	34
Tietoliikennepalvelut	1	1	1	1	1	1	1	7
Yleishyödylliset palvelut	1	1	1	1	1	1	1	7
Öljy ja kaasu	1	1	1	1	1	1	1	7

Taulukosta 4 erottuu selkeästi teollisuustuotteet ja -palvelut, johon kuuluu yli kolmasosa tarkastuskohteista (n. 36 %). Myös teknologia on vahvasti edustettuna 144:lla (n. 18 %) tarkastuskohteella. Tietoliikennepalvelut, yleishyödylliset palvelut sekä öljy ja kaasu -luokkiin sisältyy kunakin vuonna ainoastaan yksi tarkastuskohde. Muutokset toimialaluokkien määrissä ajanjakson sisällä ovat vähäisiä, mikä selittyy ennen kaikkea sillä, että yhtiöiden toimialaluokitukset eivät ole muuttuneet ajanjakson aikana. Lisäksi pörssi on pysynyt listautuneiden yhtiöiden osalta melko stabiilina ja uudet listautumiset sekä pörssistä poistumiset ovat olleet vähäisiä³³.

Viimeiseksi jaotellaan tarkastuskohteet tilintarkastuksen toimittaneen tahon mukaisesti. Tilintarkastuksen toteuttajat on jaettu viiteen eri ryhmään: Deloitte, Ernst & Young, KPMG, PriceWaterhouseCoopers (PWC) ja muut. Neljä ensin mainittua ovat niin sanottuja Big4 yhtiöitä ja tarkastavat yhteensä n. 70 % Euroopan Unionin jäsenmaiden

³³ Ks. muun muassa: Pörssisäätiö: *Listautumiset pohjoismaissa viime vuosina*. <www.porssisaatio.fi/blog/statistics/listautumiset/-pohjoismaissa-viimevuosina/> ; Kauppalehti: *Pörssistä poistuneet ja nimenvaihdot*. <www.kauppalehti.fi/5/i/porssi/porssikurssit/poistuneet.jsp>.

pörssi-yhtiöistä³⁴ ja tästä syystä ne on esitetty omina ryhminään. Jakoa tilintarkastuksen suorittaneen yhteisön osalta havainnollistetaan taulukossa 5.

Taulukko 5

Tarkastuskohteet tilintarkastusyhteisön mukaan

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Yht
Deloitte	4	5	4	3	4	4	5	29
Ernst&Young	24	28	28	33	34	33	33	213
KPMG	32	34	35	32	33	32	32	230
PWC	41	37	41	41	41	43	40	284
Muut	13	14	12	9	7	5	5	65

Kuten taulukosta 5 huomataan, on neljän suuren (Big4) tilintarkastusyhteisön osuus suoritetuista tarkastuksista huomattava. Kyseiset yhteisöt ovat suorittaneet yli yhdeksän kymmenestä (n. 92 %) kaikkien tarkastuskohteiden tilintarkastuksista, mikä on jopa huomattavasti enemmän kuin Euroopan Unionin jäsenmaiden keskuudessa keskimäärin. Neljän suurimman osalta erottuu vielä selvästi kolmikko Ernst & Young, KPMG ja PWC, jotka ovat yhdessä suorittaneet n. 89 % tilintarkastuksista. Neljän suurimman osalta ei ole havaittavissa suuria muutoksia tarkastusten määrissä ajanjakson sisällä. Sen sijaan muiden tilintarkastustoimijoiden osalta trendi on ollut selvästi laskeva.

Aineistoa on nyt tarkasteltu kolmesta eri näkökulmasta tarkastuskohteen markkina-arvoryhmän, toimialaluokan ja tilintarkastusyhteisön mukaan. Seuraavaksi tarkastellaan tarkastuskohteiden tilintarkastuskertomuksia tarkemmin toiminnan jatkuvuuden vaarantumiseen viittaavien lausumien havaitsemiseksi. Lisäksi testataan tilastollisesti edellä mainittujen kolmen tekijän yhteyttä toiminnan jatkuvuudesta annettuihin lausuntoihin.

6.2 Aineiston analysointi

6.2.1 Tilintarkastuskertomukset

Edellä luvussa neljä todettiin, että tilintarkastajat raportoivat tekemistään johtopäätöksistä ennen kaikkea tilintarkastuskertomuksella, johon sisältyvä lausunto voi olla joko vakio- tai muotoinen, mukautettu tai kielteinen. Joissakin tapauksissa on mahdollista, että kertomus jätetään kokonaan antamatta. Lisäksi todettiin, että lausunnon muodosta riippumatta tilintarkastaja voi lisätä tilintarkastuskertomukseen lisätietokappaleen painot-

³⁴ Ks. muun muassa: BDO: *Euroopan komission green paper*. <www.bdo.fi/story/euroopan-komission-green-paper>.

tamaan jotain erityisen tärkeää seikkaa. Tutkimuksen aineistoon sisältyi yhteensä 821 tilintarkastuskertomusta. Näistä tilintarkastuskertomuksista vakioмуotoisia oli 794. Mukautettuja tilintarkastuskertomuksia oli 28³⁵. Mukautettujen tilintarkastuskertomusten osalta ainoastaan yhdessä oli itse lausuntoa mukautettu antamalla ehdollinen lausunto. Muissa tilintarkastuskertomuksissa mukauttaminen liittyi tiettyä seikkaa painottavaan lisätietoon. Taulukossa 6 on kuvattu aineistoon sisältyneiden tilintarkastuskertomusten jakautuminen vakioмуotoisiin ja mukautettuihin.

Taulukko 6:

Tilintarkastuskertomusten jakautuminen vakioмуotoisiin ja mukautettuihin

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Yht
Vakioмуotoiset	114	115	117	115	115	110	107	793
Mukautetut	0	*3	**3	*3	4	*7	8	*28
Yhteensä	114	118	120	118	119	117	115	821

*Vuosien 2007, 2009 ja 2011 mukautettuihin kertomuksiin sisältyi kunakin vuonna yksi

lisätiedollinen kertomus, joka ei liittynyt heikentyneeseen rahoitustilanteeseen.

**Vuoden 2008 mukautetuista tilintarkastuskertomuksista yhdessä annettiin ehdollinen lausunto toiminnan jatkuvuuden vaarantumisesta johtuen.

Aiemmin luvussa viisi todettiin, että uuden tilintarkastuslain myötä myös osakeyhtiön tilintarkastuskertomusmallia muutettiin. Käytännössä uudistus kosketi tilikaudelta 2008 sekä sen jälkeen alkaneilta tilikausilta laadittuja tilintarkastuskertomuksia. Tutkimuksen aineistossa vanhan mallin mukainen kertomus oli käytössä siis tilikausien 2006 ja 2007 osalta. Vuonna 2006 ei annettu yhtään mukautettua kertomusta ja vuonna 2007 kolme. Vanhan mallin mukaisissa kertomuksissa mahdollinen lisätietokappale oli sijoitettu johdanto-osion perään ennen varsinaisia lausuntoja. Toisessa vanhan mallin mukaan laadituista tilintarkastuskertomuksista, jotka sisälsivät toiminnan jatkuvuuden epävarmuutta painottavan lisätiedon, todettiin lisätietokappaleessa seuraavasti:

Emoyhtiön omapääoma on alle puolet osakepääomasta. Tilikauden päättymisen jälkeen yhtiö on vahvistanut omaa pääomaa noin 3 miljoonan euron suunnatulla osakeannilla. Kuten toimintakertomuksessa on todettu, mikäli vuoden 2008 aikana yhtiön kassavirta ei parane yhtiön rahoitustilanne ja maksuvalmius voivat edelleen heikentyä.

³⁵ Mukautetulla tilintarkastuskertomuksella tarkoitetaan tässä kertomusta, joka poikkeaa vakioмуotoisesta mallikertomuksesta. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että itse lausuntoa olisi mukautettu. Julkisen osakeyhtiön vakioмуotoiset tilintarkastuskertomusmallit on esitetty liitteessä 6.

Konsernitaseeseen sisältyy noin 1,1 miljoonan euron arvonalennuksen jälkeen liikearvoa 12,2 miljoonaa euroa. Toimintakertomuksessa todetaan, että liikearvoon voidaan joutua tekemään lisää arvonalennuksia, mikäli liikevaihtoa ja kannattavuutta ei saada odotusten mukaiseen kasvuun. Yhtiön tulee kiinnittää erityistä huomiota rahoituksen riittävyyteen ja laadittujen ennusteiden seurantaan.

Kertomuksissa, joissa oli käytetty uuden tilintarkastuslain mukaista kertomusmallia (eli vuosina 2008 - 2012), mahdollinen lisätietokappale oli sijoitettu kertomuksen loppuun varsinaisen lausunnon perään, ennen päiväystä ja allekirjoituksia. Yhden mukautetun, uuden kertomusmallin mukaan laaditun tilintarkastuskertomuksen lausuntokappaleessa todettiin esimerkiksi seuraavasti (kursiivi lisätty):

Lausunto tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta

Lausuntonamme esitämme, että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot konsernin sekä emoyhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat ristiriidattomia.

Haluamme kiinnittää huomiota tilinpäätöksen liitetiedon kohtaan 23, rahoitusriskien hallinta. Konsernin rahoitustilanne on tiukka ja edellyttää kannattavuuden parantumista, johdon suunnitelmien toteutumista tai varautumista lyhytaikaisen rahoituksen uudelleenjärjestelyyn tai lisärahoitusta.

Itse lausunto-osio oli täysin sama kuin vakiomuotoisessakin kertomuksessa, mutta mukautetussa kertomuksessa lausunnon perään on lisätty virke, jossa todetaan, että halutaan kiinnittää huomiota johonkin tiettyyn seikkaan. Usein tilintarkastaja saattaa vielä korostaa sitä, että kyseinen lisätietokappale ei vaikuta itse lausuntoon. Eräässä toisessa aineistoon sisältyneessä lisätiedollisessa tilintarkastuskertomuksessa oli lausunnon jälkeen lisätietokappale, joka alkoi seuraavasti (kursiivi lisätty): ”*Lausuntoamme mukauttamatta* haluamme kiinnittää huomiota...”.

Aineiston ainoa tilintarkastuskertomus, jossa itse lausuntoa oli mukautettu, oli vuodelta 2008, joten myös siihen oli sovellettu uuden lain mukaista kertomusmallia. Kyseisessä kertomuksessa lausuntoon vaikuttavat seikat mainittiin ennen varsinaisten lausuntojen esittämistä erillisen *huomautukset* -otsikon alla. Kertomuksessa todettiin seuraavasti (kursiivi lisätty):

Huomautukset

...Yhtiön toiminta on erittäin tappiollista. Yhtiön rahoitustilanne sekä maksuvalmius on tilikauden aikana ollut kireä. *Mielestämme yhtiön toiminnan jatkamisedellytykset ovat täysin riippuvaisia riittävän suuresta oman pääoman ehtoisen rahoituksen lisäämisestä.* Tilinpäätöstä ja konsernitilinpäätöstä käsiteltäessä yhtiökokoukselle tulee esittää luotettava selvitys yhtiön toiminnan jatkamisedellytyksistä.

Lausunto konsernitilinpäätöksestä

Lausuntonamme esitämme, että konsernitilinpäätös antaa ... mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot ... *edellä todettu huomioon ottaen.*

Samalla tavalla todetaan myös lausunnossa tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Lausunnoissa todetaan muuten täysin samalla tavalla kuin vakio­muotoisissakin lausunnoissa paitsi, että loppuun on lisätty kohta ”edellä otettu huomioon ottaen”, jossa viitataan siis edellä esitettyyn huomautukset -kohtaan. Toisin sanoen konsernitilinpäätöksen, tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen katsotaan antavan lakien ja asetusten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sillä edellytyksellä, että yhtiö saa lisää oman pääoman ehtoista rahoitusta. Kyseessä on siis ehdollinen lausunto.

Aineistoon sisältyi siis yhteensä 28 mukautettua tilintarkastuskertomusta ja yhtä lukuun ottamatta kaikki mukautukset liittyivät tiettyä seikkaa painottavaan lisätietoon. Näistä mukautetuista kertomuksista 25 johtui ainakin osittain toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta. Lisätietokappaleista ainoastaan kolme ei liittynyt millään tavalla yhtiön kykyyn jatkaa toimintaansa. Selvästi suurin osa lisätietokappaleista koski siis ainakin osittain rahoitustilanteen kiristymistä ja toiminnan jatkuvuuteen liittyvää epävarmuutta. Usein toiminnan jatkuvuutta koskevan epävarmuuden lisäksi todettiin myös, että tiettyjen tase-erien (esim. liikearvo) arvostukseen liittyy johdon tekemiä arvioita, joiden toteutuminen saattaa olla epävarmaa.

6.2.2 Tilastollinen testaus

Edellä on esitetty kolme eri tapaa jaotella tutkimuksen tarkastuskohteet: markkina-arvoryhmän (koon), toimialaluokan ja tilintarkastusyhteisön perusteella. Seuraavaksi tarkastellaan toiminnan jatkuvuudesta annettujen lausuntojen jakautumista näiden tekijöiden suhteen sekä tutkitaan tilastollisesti, onko lausunnon antaminen riippuvuussuhteissa kyseisten tekijöiden kanssa.

Kun halutaan testata kahden muuttujan välistä riippuvuutta toisistaan, voidaan tämä toteuttaa esimerkiksi X^2 -riippumattomuustestin avulla. Testi soveltuu tähän tutkimukseen hyvin, koska siinä mitta-asteikoksi riittää luokitteluasteikko. Testin toteuttamiseksi on muodostettava kontingenssitaulukko havaituista frekvensseistä (O_{ij}). Testi suoritetaan X^2 -testimuuttujaa hyväksi käyttäen vapausastein $(m-1)(n-1)$, jossa m kuvaa taulukon vaaka ja n taulukon pystyrivien lukumäärää. Testimuuttuja noudattaa X^2 -jakaumaa, jos kaikki teoreettiset frekvenssit ovat pienempiä kuin viisi. Testi voidaan yleensä toteuttaa, jos enintään 20 % teoreettisista frekvensseistä on pienempiä kuin viisi. Kaikkien on kuitenkin oltava suurempia kuin yksi. Teoreettisia frekvenssejä kuvaa e_{ij} . Nollahypoteesiksi (H_0) asetetaan: Tilastolliset muuttujat ovat riippumattomia. Testimuuttujaa kuvaa kaava (1).

$$(1) \quad X^2 = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n \frac{(o_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}$$

Testimuuttuja noudattaa X^2 -jakaumaa vapausastein $(m-1)(n-1)$, jos nollahypoteesi on tosi. Vapausasteen ja merkitsevyystason mukainen kriittinen arvo saadaan suoraan taulukosta, joka on esitetty liitteessä 7. (Holopainen & Pulkkinen 2012, 200 - 202.) Merkitsevyystasolla tarkoitetaan riskiä siitä, että nollahypoteesi hylätään virheellisesti. Käytetyimmät merkitsevyystasot ovat: 0,1 %, 1 % ja 5 %. Merkitsevyystason ollessa 0,1 % tai vähemmän, on saavutettu tulos tai ero tilastollisesti erittäin merkittävä. Mikäli merkitsevyystaso on 0,1 % - 1 % tulos tai ero on tilastollisesti merkittävä. Käytettäessä yli 1 %, mutta korkeintaan 5 % merkitsevyystasoa, tulos tai ero on tilastollisesti melkein merkitsevä. (Holopainen & Pulkkinen 2012, 177.) Tässä tutkimuksessa käytetään 1 % merkitsevyystasoa, jolloin tuloksia voidaan pitää tilastollisesti merkittävinä.

Tarkastellaan seuraavaksi tarkastuskohteen koon ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon välistä riippuvuutta. Taulukossa 7 on kuvattu tarkastuskohteet koon ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon mukaisesti.

Taulukko 7:

Havaitut frekvenssit koon mukaan

	Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto	Ei toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa	Yhteensä
Pienet (Small Cap)	24	368	392
Keskisuuret (Mid Cap)	1	248	249
Suuret (Large Cap)	0	180	180
Yhteensä	25	796	821

Asetetaan hypoteesit, kun testataan 1 %:n merkitsevyystasolla, riippuuko toiminnan jatkuvuudesta annettu lausunto yrityksen koosta:

H_0 : Toiminnan jatkuvuudesta annettava lausunto on riippumaton yrityksen koosta.

H_1 : Toiminnan jatkuvuudesta annettavalla lausunnolla ja yrityksen koolla on riippuvuutta.

Taulukosta 7 saadaan seuraavat havaitut frekvenssit (O_i): 24, 368, 1, 248, 0 ja 180. Teoreettiset frekvenssit saadaan kertomalla taulukon 7 kutakin solua vastaavat rivi- ja sarakesummat keskenään ja jakamalla tulo kokonaisfrekvenssillä 821. Teoreettiset frekvenssit on esitetty taulukossa 8.

Taulukko 8:

Teoreettiset frekvenssit koon mukaan

	Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto	Ei toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa
Pienet (Small Cap)	$\frac{392 * 25}{821} = 11,9$	$\frac{392 * 796}{821} = 380,1$
Keskisuuret (Mid Cap)	$\frac{249 * 25}{821} = 7,6$	$\frac{249 * 796}{821} = 241,4$
Suuret (Large Cap)	$\frac{180 * 25}{821} = 5,5$	$\frac{180 * 796}{821} = 174,5$

$$\text{Testimuuttujan arvo } X^2 = \frac{(24 - 11,9)^2}{11,9} + \frac{(368 - 380,1)^2}{380,1} + \dots + \frac{(180 - 174,5)^2}{174,5} = 22,8$$

Vapausasteiden lukumäärä $f = (2 - 1) * (3 - 1) = 2$

χ^2 -jakauman kriittinen arvo 1 %:n merkitsevyystasolla vapausastein 2 on 9,210³⁶. Koska $22,8 > 9,210$ nollahypoteesi hylätään eli yhtiön koolla ja toiminnan jatkuvuudesta annetulla lausunnolla on riippuvuutta. Teoreettisia ja havaittuja frekvenssejä tutkimalla voidaan havaita, että pienet yhtiöt ovat saaneet keskisuuria ja suuria yrityksiä herkemmin toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon.

Seuraavaksi testataan onko yhtiön toimialaluokan ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon välillä riippuvuutta. Taulukossa 9 on kuvattu tarkastuskohteet toimialaluokan ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon mukaisesti.

Taulukko 9:

Havaitut frekvenssit toimialaluokan mukaan

	Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto	Ei toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa	Yhteensä
Kulutuspalvelut	5	74	79
Kulutustavarat	0	87	87
Perusteollisuus	1	62	63
Rahoitus	0	98	98
Teknologia	7	137	144
Teollisuustuotteet ja -palvelut	12	283	295
Terveystieteiden palvelut	0	34	34
Tietoliikennepalvelut	0	7	7
Yleishyödylliset palvelut	0	7	7
Öljy ja kaasut	0	7	7
Yhteensä	25	796	821

Asetetaan seuraavaksi hypoteesit, kun testataan 1 %:n merkitsevyystasolla, riippuuko toiminnan jatkuvuudesta annettu lausunto yrityksen toimialaluokasta:

H_0 : Toiminnan jatkuvuudesta annettava lausunto on riippumaton yrityksen toimialaluokasta.

H_1 : Toiminnan jatkuvuudesta annettavalla lausunnolla ja yrityksen toimialaluokalla on riippuvuutta.

Teoreettiset frekvenssit on kuvattu taulukossa 10.

³⁶ Ks. LIITE 7: χ^2 -jakauman kriittisiä arvoja

Taulukko 10:

Teoreettiset frekvenssit toimialaluokan mukaan

	Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto	Ei toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa
Kulutuspalvelut	$\frac{79 * 25}{821} = 2,4$	$\frac{79 * 796}{821} = 76,6$
Kulutustavarat	$\frac{87 * 25}{821} = 2,6$	$\frac{87 * 796}{821} = 84,4$
Perusteollisuus	$\frac{63 * 25}{821} = 1,9$	$\frac{63 * 796}{821} = 61,1$
Rahoitus	$\frac{98 * 25}{821} = 3,0$	$\frac{98 * 796}{821} = 95,0$
Teknologia	$\frac{144 * 25}{821} = 4,4$	$\frac{144 * 796}{821} = 139,6$
Teollisuustuotteet ja -palvelut	$\frac{295 * 25}{821} = 9,0$	$\frac{295 * 796}{821} = 286,0$
Terveydenhuolto	$\frac{34 * 25}{821} = 1,0$	$\frac{34 * 796}{821} = 33,0$
Tietoliikennepalvelut	$\frac{7 * 25}{821} = 0,2$	$\frac{7 * 796}{821} = 6,8$
Yleishyödylliset palvelut	$\frac{7 * 25}{821} = 0,2$	$\frac{7 * 796}{821} = 6,8$
Öljy ja kaasu	$\frac{7 * 25}{821} = 0,2$	$\frac{7 * 796}{821} = 6,8$

Taulukosta havaitaan, että yli 20 % teoreettisista frekvensseistä on pienempiä kuin viisi, jolloin testiä ei voida toteuttaa. Lisäksi osa frekvensseistä on pienempiä kuin yksi. Tarkastuskohteen toimialaluokan ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon välistä riippuvuutta ei pystytä osoittamaan.

Viimeiseksi tarkastellaan vielä tilintarkastusyhteisön ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon välistä riippuvuutta. Edellä tilintarkastusyhteisöt oli jaettu viiteen ryhmään: Ernst & Young, Deloitte, KPMG, PWC ja muut. Tilastollista testausta varten Deloitte on yhdistetty ryhmään muut, koska siihen sisältyi huomattavasti vähemmän tarkastuskohteita kuin kolmeen muuhun Big4-yhteisöön, jolloin sen esittäminen erillisenä yksikkönä olisi saattanut estää testin toteuttamisen. Tarkastuskohteet on esitetty

tilintarkastusyhteisön ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon mukaisesti taulukossa 11.

Taulukko 11:

Havaitut frekvenssit tilintarkastusyhteisön mukaan

	Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto	Ei toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa	Yhteensä
Ernst & Young	14	199	213
KPMG	9	221	230
PWC	1	283	284
Muut	1	93	94
Yhteensä	25	796	821

Asetetaan seuraavaksi hypoteesit, kun testataan 1 %:n merkitsevyystasolla, riippuuko toiminnan jatkuvuudesta annettu lausunto tilintarkastusyhteisöstä:

H_0 : Toiminnan jatkuvuudesta annettava lausunto on riippumaton tilintarkastusyhteisöstä.

H_1 : Toiminnan jatkuvuudesta annettavalla lausunnolla ja tilintarkastusyhteisöllä on riippuvuutta.

Teoreettiset frekvenssit on kuvattu taulukossa 12.

Taulukko 12:

Teoreettiset frekvenssit tilintarkastusyhteisön mukaan

	Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto	Ei toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa
Ernst & Young	$\frac{213 * 25}{821} = 6,5$	$\frac{213 * 796}{821} = 206,5$
KPMG	$\frac{230 * 25}{821} = 7,0$	$\frac{230 * 796}{821} = 223,0$
PWC	$\frac{284 * 25}{821} = 8,6$	$\frac{284 * 796}{821} = 275,4$
Muut	$\frac{94 * 25}{821} = 2,9$	$\frac{94 * 796}{821} = 91,1$

Taulukosta 12 havaitaan, että yksi kahdeksasta teoreettisesta frekvenssistä on pienempi kuin viisi. Tämä on kuitenkin vähemmän kuin 20 % kaikista teoreettisista frekvensseistä, joten testi voidaan toteuttaa.

$$\text{Testimuuttujan arvo } X^2 = \frac{(14 - 6,5)^2}{6,5} + \frac{(199 - 206,5)^2}{206,5} + \dots + \frac{(93 - 91,1)^2}{91,1} = 17,77$$

$$\text{Vapausasteiden lukumäärä } f = (2 - 1) * (4 - 1) = 3$$

X^2 -jakauman kriittinen arvo 1 %:n merkitsevyystasolla vapausastein 3 on 11,345³⁷. Koska 17,77 > 11,345 nollahypoteesi hylätään eli tilintarkastusyhteisöllä ja toiminnan jatkuvuudesta annetulla lausunnolla on riippuvuutta. Teoreettisia ja havaittuja frekvenssejä tutkimalla voidaan havaita, että Ernst & Youngin ja KPMG:n tarkastamat tarkastuskohteet ovat saaneet muiden tilintarkastusyhteisöjen tarkastamia tarkastuskohteita herkemmin toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon.

6.3 Tulosten arviointi

6.3.1 Toiminnan jatkuvuusraportointi

Edellä luvussa 5.2 käsiteltiin tilintarkastuskertomuksen muotoon ja mukauttamiseen liittyvää tieteellistä keskustelua. Kyseisessä luvussa todettiin, että Lehtisen (2001) tekemän tutkimuksen mukaan yleisin tapa mukauttaa tilintarkastuskertomusta on sisällyttää siihen tiettyä seikkaa painottava lisätieto. Tämä on todettavissa myös tähän tutkimukseen sisältyneiden tarkastuskohteiden perusteella, sillä aineistoon sisältyneistä 28 mukautetusta kertomuksesta 27:ssä mukauttaminen liittyi nimenomaan lisätiedon antamiseen. Samassa luvussa mainittiin myös, että annettu lisätieto liittyy useimmiten yhtiön taloudellisiin vaikeuksiin ja toiminnan jatkuvuuden vaarantumiseen (Leppiniemi 2012, 31). Tämäkin seikka on havaittavissa aineistoon sisältyneistä mukautetuista kertomuksista, joiden osalta ainoastaan kolmessa mukauttaminen ei liittynyt mitenkään taloudellisen tilanteen epävarmuuteen. Leppiniemi (2012) otti artikkelissaan esiin myös sen, että esimerkiksi vuonna 2011 suomalaisten yhtiöiden tilintarkastuskertomuksiin sisältyi huomattavan paljon lisätietoja aikaisempiin vuosiin nähden. Aineistoon sisältyneiden lisätiedollisten kertomusten osalta onkin selvästi nähtävissä, että niiden määrät ovat kasvaneet ajanjakson kahden viimeisen vuoden osalta.

³⁷ Ks. LIITE 7: X^2 -jakauman kriittisiä arvoja

Lisätiedollisten kertomusten lisääntyminen on mielenkiintoista, kun otetaan huomioon, että esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa raportoinnin niukkuutta koskeva kritiikki on ollut ehkä kaikkein voimakkainta, kehitys on ollut päinvastainen (Chasan 2012, B6). Yksi vaikuttava tekijä annettujen lisätietojen määrän kasvuun Suomessa, saattaa löytyä uudistetusta tilintarkastuslaista. Lain uudistamisen myötä lisätietojen antaminen on ollut tilintarkastajalle pakollista, jos edellytykset lisätietojen antamiselle ovat olleet olemassa (Blumme 2008, 16.). Tämän tutkimuksen aineiston osalta uudistettu tilintarkastuslaki koskettti tilintarkastuskertomuksia vuosilta 2008 - 2012. Vuosien 2006 ja 2007 kertomukset on laadittu vanhan lain säännösten mukaisesti. Aineistoon sisältyneiden tarkastuskohteiden osalta annettiin yhteensä vain kolme lisätiedollista kertomusta vuosien 2006 ja 2007 aikana. Vuosien 2008 - 2010 välisenä aikana annettiin yhteensä 10 lisätiedollista kertomusta (2008, 3; 2009, 3 ja 2010, 4). Vuonna 2011 lisätietoja annettiin seitsemässä ja vuonna 2012 peräti kahdeksassa kertomuksessa. Mukautettujen kertomusten määrän kasvu ei siis ollut mitenkään dramaattista heti lain uudistusta seuranneen kolmen vuoden aikana, joten se ei ainakaan yksinään riitä perustelemaan lisätietojen kasvunutta määrää.

Vuonna 2008 alkoi Yhdysvalloista finanssikriisi, joka levisi nopeasti myös Eurooppaan. On selvää, että yleisen taloudellisen tilanteen kiristyessä yhä useammat yritykset ajautuvat maksuvaikeusongelmiin, jotka pahimmillaan vaikuttavat myös niiden kykyyn jatkaa toimintaansa. Tilintarkastajan kannalta tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että myös kaikista pitkäaikaisimmat ja aiemmin hyvän rahoitusaseman omanneet yhtiöt saattavat ajautua yllättäviin vaikeuksiin. Tämän vuoksi tilintarkastajan onkin otettava huomioon erityisiä maksuvalmiuteen liittyviä seikkoja, joihin ei välttämättä tavallisesti tarvitsisi kohdistaa niin paljon resursseja. (Sviili 2010a, 5). Edellä mainittujen seikkojen vuoksi myös finanssikriisillä voidaan olettaa olleen ainakin välillinen vaikutus siihen, että toiminnan jatkuvuuden vaarantumisesta johtuneiden mukautettujen tilintarkastuskertomusten määrät ovat myös Suomessa olleet kasvussa. Toisaalta, aivan kuten tilintarkastuslain uudistamisen osalta, myöskään finanssikriisin ja taloudellisen tilanteen heikentymisen mahdolliset vaikutukset, eivät ole ainakaan välittömästi havaittavissa mukautettujen tilintarkastuskertomusten määrässä kriisin alkamista seuranneiden kahden vuoden aikana. Vuonna 2009 annettiin yhtä monta mukautettua kertomusta, kuin edeltävänäkin vuonna ja 2010 annettiin ainoastaan yksi enemmän. Lisäksi yhdessä vuoden 2009 mukautetuista tilintarkastuskertomuksista annettu lisätieto ei liittynyt rahoitustilanteen ki-

ristymiseen, joten toiminnan jatkuvuuden epävarmuudesta johtuneita mukautettuja kertomuksia annettiin itse asiassa yksi vähemmän kuin vuonna 2008. Tässä tutkimuksessa ei sen laajuudesta johtuen ole mahdollista perehtyä tarkemmin finanssikriisin mahdollisiin vaikutuksiin annettujen lisätietojen määriin, mutta tämä voisi tarjota mielenkiintoisen jatkotutkimuskohteen tulevaisuudessa.

Aiemmissa luvuissa on useaan otteeseen otettu esiin erilaisten kansainvälisten tilintarkastusalan järjestöjen finanssikriisin jälkeen julkaisemia ohjeita ja kannanottoja. Merkittävien uudistus kansainvälisen tilintarkastusalan sääntelyn näkökulmasta oli tilintarkastusstandardien uudistaminen. Uudistettuja tilintarkastusstandardeja on tullut noudattaa tilintarkastuksissa, jotka kohdistuvat 15.12.2009 tai sen jälkeen alkaneilta tilikausilta laadittuihin tilinpäätöksiin. (Immonen 2009, 51.) Tämän tutkimuksen osalta se tarkoittaa tilintarkastuskertomuksia vuosilta 2009 - 2012. Tämän perusteella standardien uudistamisella, aivan kuten edellä todettiin finanssikriisin ja tilintarkastuslain uudistamisen osalta, ei vaikuttaisi olleen ainakaan välittömiä vaikutuksia annettujen lisätietojen määriin.

Luvussa 5.1 käsiteltiin Järvisen (2004) tekemää tutkimusta, jossa pyrittiin selvittämään kuinka tilintarkastajat tekevät päätöksensä toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antamisesta. Tilintarkastajien todettiin soveltavan päätöksentekoon sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia tekijöitä. Toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä ei toisin sanoen voida arvioida ainoastaan tilinpäätökseen sisältyvien tunnuslukujen tai erilaisten sisäisten ja ulkoisten laadullisten tekijöiden perusteella. Sen sijaan päätöksentekoon vaikuttaa kaikkien näiden tekijöiden summa, minkä lisäksi lopullinen päätös perustuu aina tilintarkastajan omaan ammatilliseen harkintaan (ISA 200.A23). Toisin sanoen toiminnan jatkuvuutta koskevien lausuntojen määrien lisääntymistä ei voida perustella vain yksittäisillä tekijöillä, kuten taloudellisella laskusuhdanteella, lakimuutoksilla tai yksittäisten tilintarkastajien näkemyksillä, vaan kyseessä on monimutkainen eri tekijöiden yhdistelmä, jossa tilanteesta riippuen painotetaan eri seikkojen merkitystä eri tavoin.

Sijoittajan näkökulmasta todettiin, että tilintarkastajan tekemiin johtopäätöksiin tulisi todellista lisäarvoa tuottaakseen sisältyä tietoa, joka ei käy suoraan ilmi tilinpäätöksestä. Periaatteessa tämä tarkoittaisi sellaisten kvalitatiivisten seikkojen painottamista, jotka eivät ole julkista tietoa. (Ittonen 2004, 51.) Toisaalta tilintarkastajan raportointi on laissa ja standardeissa säädeltyä toimintaa, jolloin tarkastuksesta annetut raportit ovat pitkälti

määrämuotoisia. Voidaan esimerkiksi kysyä, että miten sijoittaja voi tietää, mitä seikkoja tilintarkastaja on johtopäätöksiä tehdessään painottanut, kun tilintarkastuskertomuksessa ei niistä erikseen mainita. Edellä todettiin, että aineistoon sisältyneistä mukaautetuista tilintarkastuskertomuksista yhtä lukuun ottamatta kaikki koskivat tiettyä seikkaa painottavaa lisätietoa. Lisäksi annettiin muutama esimerkki siitä, kuinka lisätieto oli kertomuksessa ilmaistu. Kaikkien annettujen lisätietojen osalta huomattavaa oli, että tilintarkastaja halusi kiinnittää lukijan huomion johonkin toimintakertomuksen tai tilinpäätöksen kohtaan, yleensä johonkin tilinpäätöksen liitetietoon. Tilintarkastusstandardin 570 mukaan epävarmuutta ilmaisevaan liitetietoon viittaaminen onkin tilintarkastajalle pakollista (ISA 570.19). Käytännössä lisätiedon antamisella ei siis voida tarjota uutta, tilinpäätösinformaatioon sisällymätöntä tietoa sijoittajille.

Aiemmin kuviossa 4 esitettiin tilintarkastuskertomuksen systematiikkaa. Kuvioista käy ilmi, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen lausunnon, jos tilinpäätökseen sisältyy kaikki olennaiset tiedot. Jos tilinpäätökseen esimerkiksi sisältyy olennaista epävarmuutta yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa, mutta kyseistä epävarmuutta koskevat tiedot on tilinpäätöksessä ilmaistu, annetaan lausunto vakiomuotoisena ja todetaan epävarmuudesta lisätiedolla. Varsinaista lausuntoa ei siis lähdetä mukauttamaan ellei tilinpäätös tilintarkastajan näkemyksen mukaan ole puutteellinen tai virheellinen. Sijoittajan näkökulmasta tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että esimerkiksi yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa, voidaan saada tilinpäätöksen ulkopuolista tietoa vain, jos tilintarkastuskertomuksen varsinaista lausunto-osiota on mukautettu. Tämän tutkimukseen aineistoon sisältyneistä 28 mukautetusta tilintarkastuskertomuksesta annettiin yhtä lukuun ottamatta kaikissa varsinaisen lausunto vakiomuotoisena. Voidaankin kysyä, että kuinka paljon kyseiset tilintarkastuskertomukset todellisuudessa antavat sijoittajille ja muille tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjille lisätietoa. Tilintarkastuskertomusta, kun pitäisi muutenkin lukea yhdessä tilinpäätöksen kanssa (Blumme 2008, 14). Toisaalta on huomioitava myös se, että kaikki tilinpäätösten hyväksikäyttäjät eivät välttämättä ole yhtä asiantuntevia, jolloin liitetiedoissa mainittujen seikkojen ja niiden todellinen merkitys voi jäädä tunnistamatta. Lisäksi lisätietojen antamisella voidaan helpottaa tilinpäätösinformaation hyväksikäyttäjää, kun mahdolliset ongelmakohdat voidaan havaita suoraan tilintarkastuskertomukselta ilman, että tarvitsee lukea läpi koko tilinpäätöstä. Lisätietojen antamisella voidaan nähdä olevan siis myös informatiivista arvoa. Tähän viittaavat myös tutkimukset, joiden mukaan kertomuksessa annetuilla lisätiedoilla on vaikutusta

yhtiön toimintaedellytyksiin³⁸. Tämän vuoksi raportoinnin mukauttamiseen liittyy myös suuri vastuu ja lisätietojen antamista voidaankin pitää todellisena taitolajina. (Leppiniemi 2012, 33.)

6.3.2 Tilastollisen testauksen tulokset

Luvussa 5.1 todettiin, että tilintarkastajan tekemiin johtopäätöksiin yhtiön kyvystä jatkaa toimintaansa vaikuttaa useiden erilaisten tekijöiden yhdistelmä. Tässä tutkimuksessa pyrittiin selvittämään olisiko aineistoon valittujen tarkastuskohteiden piirteissä kuitenkin joitain sellaisia tekijöitä, joilla vaikuttaisi olevan yhteys toiminnan jatkuvuudesta annettuun lausuntoon. Tämä toteutettiin tilastollisen testauksen avulla etsimällä riippuvuutta toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon sekä yhtiön koon, toimialaluokan ja tilintarkastusyhteisön välillä. Seuraavaksi tarkastellaan saavutettuja tuloksia sekä niiden reliabiliteettia ja validiteettia.

Edellä todettiin jo, että tarkastuskohteen toimialaluokan ja toiminnan jatkuvuudesta annetun lausunnon välistä riippuvuutta ei pystytty osoittamaan, koska teoreettisista frekvensseistä yli 20 % oli pienempiä kuin viisi. Teoreettisten frekvenssien jäädessä alle viiden ei testin tuloksia voida pitää luotettavana. Usein testi voidaan kuitenkin suorittaa, kun korkeintaan viidesosa teoreettisista frekvensseistä jää alle viiden ja kaikki ovat suurempia kuin yksi. (Holopainen & Pulkkinen 2012, 200.) Tässä tutkimuksessa käytettiin 1 % merkitsevyystasoa. Yhtä hyvin testauksessa olisi voitu soveltaa 0,1 % merkitsevyystasoa, jolloin tulokset ja erot olisivat olleet tilastollisesti erittäin merkittäviä. 1 %:n merkitsevyystasolla saavutetut tulokset tai erot ovat kuitenkin tilastollisesti merkittäviä, joten sen katsottiin olevan riittävä taso. 5 %:n merkitsevyystason katsottiin olevan liian epätarkka.

Riippuvuustestauksen kohteena olleista tekijöistä toimialaluokka suljettiin jo pois, koska luokittelun luonteesta johtuen tulokset eivät olisi olleet luotettavia. Kahden muun tekijän, yhtiön koon ja tilintarkastusyhteisön, osalta voidaan nostaa esiin muutama molemmille yhteinen tulosten reliabiliteetti ja validiteetti vaikuttava tekijä. Ensinnäkin tutkimus kohdistui ainoastaan pörssiyrityksiin, joiden osalta kynnys tilintarkastuskertomusten mukauttamiselle voidaan katsoa olevan korkeampi kuin ei-julkisen kaupan käynnin kohteena olevien yhtiöiden osalta (Leppiniemi 2012, 31). Käytännössä tulokset

³⁸ Ks. muun muassa: Nogler 1995.

olisivat siis voineet olla erilaiset, jos tutkimus olisi tehty ei-julkisen kaupankäynnin kohteena oleville yrityksille. Lisäksi tutkimuksessa käytettyä ajanjaksoa pidentämällä olisi saavutettujen tulosten luotettavuutta voitu mahdollisesti vielä lisätä. Ajanjakson pidentäminen olisi kuitenkin tarkoittanut huomattavasti lisää työtä. Käytännössä lisävuosien tuoma hyöty olisikin saattanut jäädä pieneksi vaadittuun lisätyömäärään nähden.

Kolmantena yhteisenä reliabiliteettia ja validiteettia rajoittavana tekijänä voidaan mainita samojen yhtiöiden esiintyminen aineistossa useaan kertaan. Edellä on puhuttu paljon tarkastuskohteista, mikä johtuu juuri siitä, että useimmat aineistoon päätyneistä yhtiöistä olivat listautuneena pörssiin useampana kuin yhtenä vuonna. Aineistoa analysoitaessa havaittiin, että usein yhtiö, joka on saanut toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon yhtenä vuonna, saa sen myös uudestaan seuraavien vuosien aikana. Ainoastaan kolme yhtiötä sai toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon vain yhtenä vuonna. Yhtiön koon ja toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon välistä riippuvuutta tarkasteltaessa kyseisellä seikalla ei ole kovinkaan suurta merkitystä johtuen siitä, että pienet tarkastuskohteet saivat yhtä lukuun ottamatta kaikki toiminnan jatkuvuutta koskeneista lausunnoista, jolloin kyseisellä seikalla ei tulosten kannalta ole merkittävää vaikutusta. Tilintarkastusyhteisön tarkastelun osalta kyseisellä tekijällä puolestaan on suurempi vaikutus, koska usein sama yhteisö toteutti tietyn yhtiön tilintarkastuksen useana vuonna. Kun otetaan huomioon, että samat yhtiöt saivat usein toiminnan jatkuvuutta koskevan lausuman useana vuonna, tarkoittaa se sitä, että tilintarkastuksen toteuttaneen yhteisön tarkastuskohteille antamien lausuntojen määrä tavallaan moninkertaistuu yhden taloudellisesti heikon yhtiön vuoksi. Tämä tuleekin ottaa huomioon johtopäätöksiä tehtäessä.

Yhtiön koon ja toiminnan jatkuvuudesta annettavan lausunnon välillä havaittiin olevan riippuvuutta. Tämä näkyy selvästi myös edellä taulukosta 7, josta käy ilmi, että pienet tarkastuskohteet ovat saaneet kaikista toiminnan jatkuvuutta koskeneista 25 lausunnosta peräti 24. Keskisuurten tarkastuskohteiden tilintarkastuskertomukset sisälsivät yhden toiminnan jatkuvuutta koskeneen lisätiedon ja suurten tarkastuskohteiden kertomuksiin ei sisältynyt yhtään mukautettua kertomusta. Tämän perusteella vaikuttaa melko selvästi siltä, että pienet yhtiöt saavat toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon keskisuuria ja suuria pörssiyhtiöitä herkemmin. Ensimmäinen seikka johon tulee kiinnittää huomiota, on se kuinka yhtiön koko on määritelty. Tässä tutkimuksessa sovellettiin Helsingin pörssissä käytettävää luokitustapaa, jossa yhtiöt jaetaan kolmeen ryhmään niiden mark-

kina-arvon perusteella. Koon määrittämiseen voitaisiin käyttää markkina-arvon lisäksi monia muitakin tekijöitä, kuten esimerkiksi henkilöstömäärää, liikevaihtoa tai taseen loppusummaa³⁹. Tarkastelun kohteena olivat kuitenkin pörssiyhtiöt, jolloin pörssin käyttämän luokituksen soveltaminen oli luonnollinen valinta. Lisäksi erilaisten kriteerien muodostaminen koon määrittämiseksi ja kyseisten kriteerien etsiminen jokaisen tarkastuskohteen tilinpäätöksestä, olisi ollut erittäin työläs prosessi.

Tässä tutkimuksessa tarkastuskohteiden markkina-arvoluokat ovat määräytyneet tilinpäätöspäivän mukaisen markkina-arvon perusteella. Todellisuudessa yhtiöiden markkina-arvo tarkistetaan pörssin toimesta kaksi kertaa vuodessa tammi- ja heinäkuun alussa, joten tässä tutkimuksessa käytetyt vuosittaiset markkina-arvoluokat ja niihin sisältyneet yhtiöt eivät välttämättä täysin täsmää pörssin virallisiin luokituksiin. Käytännössä erot ovat kuitenkin pieniä, koska virallisen markkina-arvon mittauksen ja tutkimuksessa käytetyn mittausajankohdan ero on vain puoli vuotta, joten suurin osa tarkastuskohteista oli samassa markkina-arvoluokassa riippumatta siitä, kumman ajankohdan mukaista markkina-arvoa sovellettiin. Käytännössä eroja syntyi yhtiöiden osalta, joiden markkina-arvot olivat lähellä markkina-arvoluokkien raja-arvoja.

Kokonaisuudessaan, ottaen huomioon edellä mainitut rajoitukset, vaikuttaa tulosten perusteella siltä, että pienet yhtiöt ovat saaneet keskisuuria ja suuria yhtiöitä herkemmin toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon. Tutkimuksessa ei selvitetty syitä sille, miksi pienet yhtiöt ovat saaneet muita enemmän toiminnan jatkuvuutta koskevia lausuntoja, mutta tämä voisi olla mielenkiintoinen tutkimuksen kohde tulevaisuudessa.

Tilintarkastusyhteisön ja toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon välisen riippuvuustestauksen tuloksista kävi ilmi, että tarkastuskohteet saivat kyseisen lausunnon herkimmin jos heidän tilintarkastuksensa oli toteuttanut Ernst & Young tai KPMG. Edellä kuitenkin mainittiin, että samojen yhtiöiden sisältyessä aineistoon useana vuonna, tulosten vertailukelpoisuus vääristyy helposti ja niinpä saavutettuihin tuloksiin tulisi suhtautua varauksella. Tulosten validiteettiin ja reliabiliteettiin vaikuttaa lisäksi se, että tilintarkastusyhteisöllä ei välttämättä ole ollut vaikutusta siihen annetaanko lausuntoa toiminnan jatkuvuudesta vai ei. Tarkastuskohteena ollut yhtiö on esimerkiksi voinut olla niin syvissä taloudellisissa vaikeuksissa, että jokainen tilintarkastusyhteisö olisi antanut vas-

³⁹ Ks. muun muassa: Yritys-Suomi: *Yrityksen koko*. <<http://www.yrityssuomi.fi/web/guest/yrityksen-koko>>.

taavan lausunnon. Tilintarkastusyhteisöjen sisällyttäminen tähän tutkimukseen oli kuitenkin mielenkiintoinen lisä ja voisi tarjota tulevaisuudessa hyvän jatkotutkimuskohteen. Käytännössä tämä vaatisi esimerkiksi sitä, että luvussa 5.1 esiin otetuista toiminnan jatkuvuuden arviointiin vaikuttavista kvantitatiivisista ja kvalitatiivisista tekijöistä luotaisiin mittarit, joiden avulla pystyttäisiin vertailemaan eri yhteisöjen herkkyyttä antaa toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto.

7 YHTEENVETO

Yrityksen tilinpäätös ja toimintakertomus laaditaan pääsääntöisesti olettaen, että yrityksen toiminta jatkuu myös tulevalla tilikaudella. Toimivan johdon tulee tilinpäätöstä laatiessaan ottaa kantaa yrityksen kykyyn jatkaa toimintaansa. Taloudellisesti vaikeina aikoina on myös erityisen tärkeää, että johto asianmukaisella tavalla huolehtii sisäisen valvonnan järjestämisestä ja ylläpitämisestä. Merkit taloudellisista vaikeuksista tulisi havaita mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta korjaaviin toimenpiteisiin voitaisiin ryhtyä ilman viivettä. Tilintarkastajan tehtäviä toiminnan jatkuvuuden arvioinnissa käsitellään erityisesti ISA 570 standardissa. Varmistukseksi johdon tekemän jatkuvuusoletuksen oikeellisuudesta, tulee tilintarkastajan kerätä riittävässä määrin tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä, jonka pohjalta tilintarkastaja tekee omat johtopäätöksensä yrityksen kyvystä jatkaa toimintaansa. Tekemistään johtopäätöksistä tilintarkastaja raportoi erityisesti tilintarkastuskertomuksella, joka voi tilanteesta riippuen olla joko vakiomuotoinen, ehdollinen tai kielteinen.

Toiminnan jatkuvuuden arviointia koskeva tieteellinen keskustelu on menneiden vuosikymmenten aikana ollut melko vähäistä etenkin Suomessa ja muualla Euroopassa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa aihe on ollut tarkastelun kohteena huomattavasti useammin. Tosin myös siellä keskustelu ja tutkimus ovat keskittyneet yleensä enemmän yleisesti tilintarkastajan raportointiin, jolloin toiminnan jatkuvuus on saattanut nousta esiin osana tilintarkastajan mukautettua raportointia. Vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin jälkeen on ollut kuitenkin havaittavissa selkeä muutos toiminnan jatkuvuuden merkityksellisyydessä. Vakavaraiseltakin vaikuttaneiden yritysten ajauduttua maksuvaikeuksiin ympäri maailmaa, alettiin myös toiminnan jatkuvuuden edellytysten arviointiin kiinnittää enemmän huomiota. Etenkin Yhdysvalloissa, jossa sijoittajalähtöinen ajatusmalli on tunnetusti äärimmäisen voimakas ja myös tilintarkastajaa on yleisesti pidetty nimenomaan osakkeenomistajien edun valvojana, alettiin esittää kysymyksiä, miksi orastavista ongelmista ei esitetty varoituksia yhtiöiden tilintarkastuskertomuksissa. Myös Suomessa ja Euroopassa yleisesti, toiminnan jatkuvuutta koskeva keskustelu on lisääntynyt huomattavasti 2000-luvun loppupuolella. Kriisiä seuranneiden vuosien aikana myös toiminnan jatkuvuutta koskeva sääntely ja ohjeistus lisääntyivät huomattavasti. Erilaiset kansainväliset tilintarkastusalan järjestöt julkaisivat useita tiedotteita, joissa ohjeistettiin

tilintarkastajia siitä, kuinka toiminnan jatkuvuutta koskevia tarkastustoimenpiteitä tulisi toteuttaa ja miten niistä tulisi raportoida. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien uudistaminen alkoi jo ennen kriisiä ja standardit tulivat voimaan vuoden 2009 lopussa. Lisäksi uusi tilintarkastuslaki astui voimaan vuonna 2007 ja siihen sisältyi myös tiettyjä tilintarkastajan raportointiin vaikuttavia uudistuksia.

Käytännössä toiminnan jatkuvuuden arviointi on yksi tilintarkastuksen haasteellisimmista osa-alueista. Tilintarkastajan tulee toiminnan jatkuvuuden edellytyksiä arvioidessaan ottaa huomioon useita tarkastettavan yhtiön toimintaan liittyviä kvantitatiivisia ja kvalitatiivisia tekijöitä. Etenkin kvalitatiivisten tekijöiden osalta tilintarkastajan on osattava käyttää omaa ammatillista harkintaansa pohtiessaan niiden mahdollisia vaikutuksia yhtiön maksukykyyn tulevaisuudessa. Lisäksi tilintarkastajan on otettava huomioon raportoinnin vaikutukset asiakasyrityksen toimintaan sekä sen sidosryhmiin. Mukauteutulla raportoinnilla on havaittu olevan vaikutusta esimerkiksi sijoittajien toimintaan markkinoilla operoidessaan. Mukautettuja lausuntoja on pidetty jopa itseään toteuttavina, jolloin virheellinen, negatiivisen kuvan antava lausunto johtaisi sijoittajien vetäytymiseen kohteista, jotka todellisuudessa olisivat kilpailukykyisiä. Virheellisistä lausunnoista seuraa myös usein oikeudenkäyntejä tilintarkastajia vastaan. Tilintarkastajan kannalta tilanne on haastava, koska sijoittajat vaativat tietoa mahdollisista ongelmista, mutta toisaalta kertomuksen aiheeton mukauttaminen voi johtaa ongelmiin sekä asiakasyrityksen, että tilintarkastusyhteisön osalta. Toiminnan jatkuvuutta koskevaa raportointia voidaankin pitää todellisena taitolajina.

Tässä tutkimuksessa selvitettiin, kuinka tilintarkastajat ovat käytännössä raportoineet suomalaisten pörssiyhtiöiden kyvystä jatkaa toimintaansa. Aineistosta kävi ilmi, että toiminnan jatkuvuutta koskeva raportointi on lisääntynyt viimeisten vuosien aikana. Etenkin vuosina 2011 ja 2012 mukautettuja kertomuksia annettiin huomattavan paljon aiempiin vuosiin nähden. Syitä mukautettujen kertomusten lisääntymiselle pyrittiin etsimään muun muassa finanssikriisistä ja sääntelyn lisääntymisestä, mutta selkeää yhteyttä ei onnistuttu löytämään. Kyseisten tekijöiden todellisten vaikutusten havaitsemiseksi vaadittaisiinkin lisää tutkimusta. Lisäksi tieteellisen keskustelun pohjalta voitiin todeta, että toiminnan jatkuvuudesta annettava lausunto on monen tekijän summa, johon vaikuttaa suuresti myös tilintarkastajan oma ammatillinen harkinta.

Suurin osa lausunnoista esitettiin tiettyä seikkaa painottavana lisätietona, jolloin varsinaista lausuntoa ei ollut mukautettu. Ainoastaan yhdessä tilintarkastuskertomuksessa oli annettu toiminnan jatkuvuuteen liittyvästä epävarmuudesta johtuen ehdollinen lausunto. Tämä vastaa hyvin aiheesta käytyä keskustelua ja tilintarkastajan varovaisuutta raportointiin liittyen, mutta herättää toisaalta myös kysymyksiä siitä, kuinka paljon sijoittajan on mahdollista saada tilintarkastuskertomuksesta hyödyllistä lisäinformaatiota, jos siinä annetut lisätiedot jo sisältyvät tilinpäätökseen. Käytännössä lausunnon mukauttaminen vaatii erittäin painavat perusteet ja on siten myös voimakas varoitus tarkastuksen kohteena olevan yhtiön sidosryhmille.

Tilastollisen testauksen avulla selvitettiin toiminnan jatkuvuudesta annettavan lausunnon riippuvuutta yhtiön koosta, toimialaluokasta ja tilintarkastusyhteisöstä. Tuloksista havaittiin, että pienet yhtiöt saavat toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon suuria ja keskisuuria yhtiöitä herkemmin. Tilintarkastusyhteisöllä oli testauksen perusteella vaikutusta lausunnon antamiseen, mutta kyseisen muuttujan osalta tulosten validiteettiin ja reliabiliteettiin liittyi niin paljon häiritseviä tekijöitä, ettei tuloksia voida ilman lisätutkimusta pitää luotettavina. Toimialaluokan vaikutusta ei pystytty osoittamaan.

Edellä on jo mainittu mahdollisia jatkotutkimuksen kohteita. Yksi niistä oli selvittää finanssikriisin, uuden tilintarkastuslain ja uudistettujen tilintarkastusstandardien vaikutuksia raportoinnin sisältöön. Lisäksi olisi mielenkiintoista selvittää, onko tilintarkastusyhteisöllä todellisuudessa ollut vaikutusta annettuihin lausuntoihin. Yksi mahdollinen tutkimuksen kohde olisi myös selvittää, miksi pienet yhtiöt ovat saaneet muita selvästi herkemmin toiminnan jatkuvuutta koskevia lausuntoja. Tilintarkastajan vastuulottuvuuden näkökulmasta voitaisiin tarkastella esimerkiksi sitä, missä määrin tulevaisuuteen kohdistuvien ennusteiden ja arvioiden tarkastaminen voidaan katsoa osaksi tilintarkastajan työtä. Jatkotutkimuksen kohteita löytyy useita ja aihe on myös ehdottomasti lisätutkimuksen arvoinen johtuen toiminnan jatkuvuusperiaatteen merkittävästä asemasta osana yritystoimintaa.

LÄHTEET

Kirjallisuus:

- Alakare, S., Koskinen, H. T., Reinikainen, M., Sedig, R. & Simola, A-M. 2008. *Uusi tilintarkastuslaki – Säännöksistä käytäntöön*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Altman, E. I. 1968. Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *Journal of Finance*, September, 189 - 209.
- Beaver, W. H. 1966. Financial ratios as predictor of failure. *Journal of Accounting Research*, Autumn, 91 - 101.
- Bell, E. & Bryman, A. 2007. *Business Research Methods*. Oxford University Press.
- Blay, A. D. & Geiger, M. A. 2001. Market expectations for first-time going concern recipients. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, Summer, 209 - 226.
- Blumme, N. 2008. Osakeyhtiön uusi tilintarkastusmalli. *Tilintarkastus*, 1, 12 - 15.
- Chasan, E. 2012. Going-Concern Warnings Decline. *Wall street journal – eastern edition*, 12/18/2012, Vol. 260 Issue 146, pB6-B6.
- Chen, Y., Gupta, A. & Senteney, D. 2004. Predicting impending bankruptcy using audit firm changes. *The Journal of American Academy of Business*, March, 423 - 433.
- Dodd, P., Dopuch, N., Holthausen, R. & Leftwich, R. 1984. Qualified audit opinions and stock prices. *Journal of Accounting and Economics*, April, 3 - 38.
- Elliot, J. A. 1982. Audit opinions and abnormal security returns – Outcome and ambiguities. *Journal of Accounting Research*, Autumn, 617 - 638.
- Fama, E. & Jensen, M. 1983. Separation of ownership and control. *Journal of Law and Economics*, Vsk. 26, n:o 2, 301 - 325.
- Fleak, S. K. & Wilson, E. R. 1994. The incremental information content of the going concern audit opinion. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, Winter, 149 - 166.
- Fraktman, M. 2012. Ehdotukset tilintarkastussääntelyn uudistamiseksi vastatuulella EU:ssa. *Tilintarkastus*, 6, 20 - 22.
- Garsden, R., Herbohn, K. & Ragunathan, V. 2007. The horse has bolted: Revisiting the market reaction to going concern modifications of audit reports. *Accounting and Finance*, September, 473 - 493.
- Halonen, K. & Steiner, M-L. 2010. *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki: WSOYpro.
- Heiskanen, J., Kihn L-A. & Näsi, S. 2009. *Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

- Holopainen M. & Pulkkinen P. 2012. Tilastolliset menetelmät. Helsinki: Sanoma Pro Oy, 5. - 7.painos.
- Hopwood, W., McKeown, J. C. & Mutchler, J. F. 1989. A test of the incremental explanatory power of opinions qualified for consistency and uncertainty. *The Accounting Review*, 64, 28 - 48.
- Hopwood, W., McKeown, J. C. & Mutchler, J. F. 1994. A reexamination of auditor versus model accuracy within the context of the going concern opinion decision. *Contemporary Accounting Research*, Spring, 409 - 431.
- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M-L. 2007. *Tilintarkastuslaki – Kommentaari*. Helsinki: WSOYpro.
- Huovinen, S. 2004. *Pörssiyhtiön tiedonantovelvollisuus, sijoittajan odotukset ja media*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ilmonen, I. 2010. Riskienhallinnan arvioiminen ja tarkastaminen. *Tilintarkastus*, 6, 65 - 68.
- Immonen, A. 2009. ISA-standardien mittava uudistus päätökseen. *Tilintarkastus*, 3, 51 - 54.
- Ittonen, K. 2004. Toiminnan jatkuvuus on monen muuttujan summa – tutkimustuloksia Suomesta. *Tilintarkastus*, 3, 51 - 54.
- Jensen, M. & Meckling, W. 1976. Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, Vsk. 4, n:o 4, 305 - 360.
- Jones, F. L. 1996. The information content of the auditor's going concern evaluation. *Journal of Accounting and Public Policy*, Spring, 1 - 27.
- Järvinen, T. 2004. *Kvantitatiiviset ja kvalitatiiviset tekijät tilintarkastajien päätöksenteossa yrityksen toiminnan jatkuvuudesta*. Working paper. Vaasan yliopisto.
- Karttunen, J. 2009. Jatkuvuusperiaatteen soveltuminen tilinpäätöstä laadittaessa. *Tilisanomat*, 4, 28 - 33.
- Kasanen, E., Lukka, K. & Siitonen, A. 1991. Konstruktiivinen tutkimusote liiketaloustieteessä. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 40 (3), 301 - 329.
- Keasey, K. & Watson, R. 1987. Non-financial symptoms and the prediction of small company failure: a test of Argenti's hypothesis. *Journal of Business, Finance and Accounting*, 13, 335 - 354.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2008. *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008*. Helsinki: KHT-Media Oy.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009. *Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009*. Helsinki: KHT-Media Oy.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2010. *Tilintarkastajan rooli asiakasyrityksen taloudellisissa vaikeuksissa*. Helsinki: KHT-Media Oy.

- Kida, T. 1980. An investigation into auditor's continuity and related qualification judgments. *Journal of Accounting Research*, Autumn, 506 - 523.
- Kihn, L. & Nurmela, J. 2010. Vilkasta keskustelua tilintarkastajan vastuusta vuosina 1998 - 2010. *Tilintarkastus*, 4, 60 - 63.
- Killough, L. N. & Koh, H. C. 1990. The use of discriminant analysis in the assessment of the going concern status of an audit client. *Journal of Business, Finance and Accounting*, Spring, 179 - 192.
- Korkeamäki, A-M. 2008. *Tilintarkastuksen perusteet*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Krishnagopol, M. & Williams, D. D. 2010. Investor reaction to going concern audit reports. *The Accounting Review*, Vol. 85, No. 6, 2075 - 2105.
- Kågerman, P. 2001. *Värdepappersmarknaden regelsystem. Lagreglering, självreglering och etik*. Stockholm.
- Laitinen, E. K. 1990. *Konkurssin ennustaminen*. Alajärvi: Vaasan yritysinformaatio Oy.
- Laitinen, E. K. & Laitinen, S. 2006. Mukautetun tilintarkastuskertomuksen merkitys maksuhäiriön ennustamisessa. *Tilintarkastus*, 5, 43 - 48.
- Lehtinen, J. 2001. Tilintarkastuskertomuksen mukauttaminen: miten ja kuinka usein. *Tilintarkastus*, 1, 29 - 35.
- Leppiniemi, J. 2012. Poikkeamia vakimuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta. *Tilisanomat*, 4, 30 - 33.
- Luumi, J. 2009. Tilintarkastus taloudellisessa laskusuhdanteessa. *Tilintarkastus*, 6, 18 - 21.
- Neilimo, K. & Näsi, J. 1980. *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede: tutkimus positivismiin soveltamisesta*. Tampereen yliopisto. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja A2:12.
- Niilekselä, H. 1985. Going concern – käsite osana osakeyhtiön tilintarkastusta. *Tilintarkastus*, 29, 247 - 250.
- Nogler, G. E. 1995. The resolution of auditor going concern opinions. *Auditing: A journal of practice and theory*, 14:2, 54 - 73.
- Prihti, A. 1975. *Konkurssin ennustaminen taseinformaation avulla*. Helsingin kauppa-korkeakoulu. Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis. A:13.
- Remes, M. 2010. Sijoittaja haluaa tilintarkastuksesta enemmän irti. *Tilintarkastus*, 1, 6 - 9.
- Sormunen, N. & Laitinen, T. 2012. Late Financial Distress Process Stages and Financial Ratios: Evidence for Auditors' Going concern Evaluation. *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, no. 1, pp. 41 - 69.
- Sviili, T. 2009. Tilintarkastuskertomus on yrityksen ja tilintarkastajan välinen asia. *Tilintarkastus*, 5, 16 - 19.

- Sviili, T. 2010a. Suhdannekäänne on tarkka paikka. *Tilintarkastus*, 5, 5.
- Sviili, T. 2010b. Going concern -keskustelu hakoteillä. *Tilintarkastus*, 4, 5.
- Tomperi, S. 2009. *Tilintarkastus – Normeista käytäntöön*. Helsinki: Edita.
- Virkilä, T. 2009. Tilintarkastuskertomuksen sisällössä tapahtunut merkittäviä muutoksia. *Tilintarkastus*, 5, 72 - 77.
- Walden, R. 2009. Taloudellisten ongelmien havaitseminen. *Tilisanomat*, 2, 38 - 41.

Virallislähteet:

- Arvopaperimarkkinalaki (AML) 14.12.2012/746.
- Arvopaperipörssin säännöt (Voimassa 1.7.2010 lukien)
- Asunto-osakeyhtiölaki (AsOYL) 22.12.2009/1599.
- International Auditing and Assurance Standards Board (2010): *International Standards on Auditing*.
- International Auditing and Assurance Standards Board (2011): *International Financial Reporting Standards*.
- Kauppalaki (KauppaL) 27.3.1987/355.
- Kirjanpitolaki (KPL) 30.12.1997/1336.
- Kirjanpitolautakunnan toimintakertomusyleisohje (12.9.2006).
- Osaakeyhtiölaki (OYL) 21.7.2006/624.
- Osuuskuntalaki (OKL) 28.12.2001/1488.
- Rikoslaki (RL) 19.12.1889/39.
- Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate Governance) 2010.
- Säätiölaki (SäätiöL) 5.4.1930/109.
- Laki takauksesta ja vierasvelkapanttauksesta (TakL) 19.3.1999/361.
- TILA:n kannanotto tilintarkastajan läsnäolovelvollisuuteen julkisesti noteeratun yhtiön yhtiökokouksessa (TILA 30.1.2001).
- Tilintarkastusasetus (TilintarkA) 28.6.2007/735.
- Tilintarkastuslaki (TilintarkL) 13.4.2007/459.
- VALA:n antama lausunto tilintarkastajan muistuttamisvelvollisuudesta (KTM 35/075/95).
- VALA:n antama lausunto tilintarkastuskertomuksen sisällöstä (VALA 1/2009).

Velkakirjalaki (VKL) 31.7.1947/622.

Muut lähteet:

Auditing Practice Board (APB) 2008: *Going Concern Issues During the Current Economic Conditions*. Viitattu 25.5.2013,
<http://www.frc.org.uk/images/uploaded/documents/Bulletin2008_10%20Web%20Optimized.pdf>.

Auditing Practice Board (APB) 2008: *Audit Issues when Financial Market Conditions are Difficult and Credit Facilities may be Restricted*. Viitattu 25.5.2013,
<<http://www.revisionsaufsichtsbehoerde.ch/bausteine.net/file/showfile.aspx?downloadid=7392&sp=D&domid=1063&fd=2>>.

BDO: *Euroopan komission green paper*. Viitattu 27.6.2013,
<www.bdo.fi/story/euroopan-komission-green-paper>.

International Auditing and Assurance Standard Board (IAASB) 2009: *Audit Considerations in Respect of Going Concern in the Current Economic Environment*. Viitattu 25.5.2013,
<http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/IAASB_Staff_Audit_Practice_Alerts_2009_01.pdf>.

Kauppalehti: *Kurssihistoria: Pörssikurssit*. Viitattu 26.6.2013,
<<http://www.kauppalehti.fi/5/i/porssi/porssikurssit/kurssihistoria.jsp>>.

Kauppalehti: *Pörssistä poistuneet ja nimenvaihdot*. Viitattu 27.6.2013,
<www.kauppalehti.fi/5/i/porssi/porssikurssit/poistuneet.jsp>.

Laki24fi: *Arvopaperimarkkinalaki: Säätelee mm. arvopaperien markkinoijan tiedonantovelvollisuutta*. Viitattu 1.7.2013, <<http://www.laki24.fi/siva-sijoittaminen-arvopaperimarkkinalaki.html>>.

Nasdaq OMX: *Helsinki Yearly Statistics*. Viitattu 26.6.2013,
<<http://nordic.nasdaqomxtrader.com/newsstatistics/statisticsandreports/Equities/>>.

Newquist, C. 12.9.2012: *Going Concern Warnings Are Useless*. Viitattu 11.7.2013,
<<http://goingconcern.com/post/going-concern-warnings-are-worthless>>.

Nokia Oyj: *Tulostietoja ja raportteja*. Viitattu 15.5.2013, <<http://www.nokia.com/fi-fi/tietoa-nokiasta/sijoittajat/tulostiedot/raportit/tulokset-ja-raportit/>>.

Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) 2008: *Audit considerations in the current economic environment*. Viitattu 25.5.2013,
<http://pcaobus.org/Standards/QandA/12-05-2008_APA_3.pdf>.

Pörssisäätiö: *Listautumiset pohjoismaissa viime vuosina*. Viitattu 27.6.2013,
<www.porssisaatio.fi/blog/statistics/listautumiset/-pohjoismaissa-viimevuosina/>.

Pörssisäätiö: *Pörssin toimialaluokitus*. Viitattu 26.6.2013,
<<http://www.porssisaatio.fi/yritykset/testpage/>>.

Pörssisäätiö: *Suomen arvopaperimarkkinoiden puitteet*. Viitattu 25.6.2013,
<<http://www.porssisaatio.fi/blog/2009/04/21/suomen-arvopaperimarkkinoiden-puitteet/>>.

Suomen Pankki: *Finanssikriisin vaikutuksista Suomen talouteen*. Viitattu 22.7.2013,
<http://www.suomenpankki.fi/fi/julkaisut/selvitykset_ja_raportit/bof_online/Documents/BoF_Online_01_2011.pdf>.

Yritys-Suomi: *Yrityksen koko*. Viitattu 19.7.2013, <<http://http://www.yrityssuomi.fi/web/guest/yrityksen-koko>>.

LIITE 1: Luettelo Auditing Practise Boardin julkaiseman tiedotteen ja ISA 570 standardin sisältämistä toiminnan jatkuvuuden kyseenalaistavista seikoista

Taloudelliset olosuhteet

- nettovelkojen tai lyhytaikaisten nettovelkojen määrä
- erääntymässä olevat laina-ajaltaan kiinteät luotot, joiden uudistamiseen tai takaisinmaksuun ei ole realistisia mahdollisuuksia, taikka liiallinen turvautuminen lyhytaikaisiin luottoihin pitkäaikaisten omaisuuserien rahoittamisessa
- viitteet siitä, että luotonantajat ovat vetämässä rahoituksen pois
- mennyttä aikaa tai tulevaisuutta koskevien tilinpäätöslaskelmien osoittamat negatiiviset liiketoiminnan rahavirrat
- huonot taloudelliset avaintunnusluvut
- huomattavat liiketoiminnan tappiot tai rahavirtoja kerryttävien omaisuuserien arvon merkittävä huonontuminen
- viivästykset osinkojen maksamisessa tai osinkojen maksun lopettaminen
- kyvyttömyys suorittaa velkoja eräpäivinä
- kyvyttömyys noudattaa lainasopimusten ehtoja
- siirtyminen tavarantoimittajien kanssa tapahtuvissa liiketoimissa luotto-ostoista toimituksen yhteydessä tapahtuvaan käteismaksuun
- kyvyttömyys hankkia rahoitusta välttämättömään uuteen tuotekehitykseen tai muihin välttämättömiin investointeihin
- yrityksen velallisen kyvyttömyys suorittaa maksujaan
- yrityksen antamat pantit saatetaan joutua realisoimaan tai yhtiön antamat takaukset saattavat langeta maksettavaksi.

Ulkopuolisen rahoituksen saaminen

- Yrityksellä on ollut vaikeuksia hankkia ulkopuolista rahoitusta tai sillä on ollut vaikeuksia noudattaa lainaehtoja ja lainojen erityisehtoja, tai yrityksellä on ollut molemmanlaatuisia vaikeuksia.
- Yritys on jo rikkonut joitakin lainaehtoja ja lainojen erityisehtoja ja riskinä on, että lainat peritään takaisin tai että niitä ei uusita niiden erääntyessä.
- Yrityksellä on erääntyviä velkoja, joiden lyhennysaikataulu on kiinteä, eikä näköpiirissä ole realistisia mahdollisuuksia niiden uudistamiseen tai maksamiseen tai merkittävä osa ulkopuolisesta rahoituksesta erääntyy uusittavaksi seuraavana vuonna, eikä johdolla ole suunnitelmia vaihtoehtoiseksi rahoitukseksi tai järjestyksi, mikäli nykyisiä lainasopimuksia ei voida jatkaa.
- Lainan vakuutena on omaisuutta, kuten kiinteistö, jonka arvo alenee pienemmäksi kuin saatu laina.
- On olemassa viitteitä siitä, että lainanantajat ja muut velkojat ovat haluttomia ylläpitämään rahoitusta.
- Yrityksen rahoittajan taloudellista tilaa kohtaan on merkittäviä epäilyjä.

Oman pääoman ehtoisen rahoituksen hankinta

- Johdon suunnitelmat on tehty ennen nykyistä markkinatilannetta eikä niitä ole päivitetty.
- Ei ole näyttöä, että johto voi hankkia osakkeenomistajien tuen esimerkiksi osakeantiin.
- Johdon suunnitelmissa ei ole riittävästi otettu huomioon eri toteutusvaihtoehtojen todennäköisyyttä.
- Osakkeenomistajien oma taloudellinen tilanne ei mahdollista lisäsijoituksia.

Tulevat kassavirrat

- Kassavirrat pienenevät tai vähentyvät epäsuotuisten taloudellisten olosuhteiden vuoksi.
- Asiakkailla ei ole mahdollisuutta maksaa tai maksut viivästyvät.
- Uudistetun rahoituksen ehdot tai erityisehdot ovat muuttuneet ja tulleet vaikeammaksi noudattaa.
- Yritys on joutunut lisäämään vakuuden määrää johtuen omistamansa finanssi-instrumentin markkina-arvon laskusta.
- Yritykset ovat saaneet lainaa, joissa on tutustumisajan jälkeen edulliset ehdot ja jotka muuttuvat markkinaehtoisiksi tutustumisajan jälkeen (esimerkiksi subprime -luotot).

Yrityksen riippuvuus yhteistyökumppaneista

- Välttämättömiä tuotteita tai palveluksia toimittavat toimittajat ovat kohdanneet taloudellisia vaikeuksia.
- Yritys ei kykene löytämään vaihtoehtoisia toimittajia.
- Yritys on riippuvainen ulkopuolisen antamasta vakuudesta eikä vakuuden antajalla enää ole mahdollisuutta tai valmiutta antaa vakuutta.

Toiminnalliset olosuhteet

- toimivan johdon aikomukset lopettaa yhteisö tai lakkauttaa sen toiminta
- toimivaan johtoon kuuluvien avainhenkilöiden menettäminen ilman, että tilalle on saatu uusia henkilöitä
- keskeisen markkina-alueen, keskeisen asiakkaan (tai asiakkaiden), franchising-sopimuksen, lisenssin tai tärkeimmän tavarantoimittajan (tai -toimittajien) menettäminen
- työvoimaan liittyvät vaikeudet
- tärkeiden tuotantotarvikkeiden puute
- erityisen menestyksekkään kilpailijan ilmaantuminen

Yhtiön omaisuuden tai jonkun liiketoiminta-alueen myyminen

- Johdon suunnitelmat on tehty ennen nykyistä markkinatilannetta eikä niitä ole päivitetty.
- Johdon suunnitelmissa ei ole riittävästi otettu huomioon eri toteutumisvaihtoehtojen todennäköisyyttä.
- Ei ole näyttöä, että johto voi realisoida omaisuutta suunnitelluilla myyntihinnoilla.

Muut seikat

- pääomavaatimusten tai muiden lakisääteisten vaatimusten noudattamatta jättäminen
- ratkaisematta olevat oikeusprosessit tai viranomaismenettelyt yhteisöä vastaan, jotka menestyessään saattavat johtaa vaateisiin, joita yhteisö ei todennäköisesti pysty täyttämään
- säädöksen, määräyksen tai hallituksen politiikan muutokset, joiden odotetaan vaikuttavan yhteisöön epäedullisesti
- katastrofit, joiden varalta ei ole vakuutuksia tai vakuutukset ovat liian pieniä.

(KHT-yhdistys 2010, 13 - 15.)

LIITE 2: Luettelo relevanteista tilintarkastustoimenpiteistä, kun toiminnan jatkuvuuden vaarantavia tapahtumia tai olosuhteita on tunnistettu

- Analysoidaan rahavirta- ja voittoennusteita ja muita relevantteja ennusteita ja keskustellaan niistä toimivan johdon kanssa.
- Analysoidaan yhteisön viimeisin käytettävissä oleva osavuositilinpäätös ja keskustellaan siitä.
- Luetaan debentuuri- ja lainasopimusten ehdot ja selvitetään, onko joitakin niistä rikottu.
- Luetaan yhtiökokousten sekä hallintoelinten ja relevanttien valiokuntien kokouspöytäkirjoja taloudellisia vaikeuksia koskevien mainintojen varalta.
- Tiedustellaan yhteisön lakimieheltä oikeudenkäyntien ja vaateiden olemassaolosta sekä toimivan johdon niiden toteumasta ja taloudellisista seuraamuksista tekemän arvion kohtuullisuudesta.
- Hankitaan lähipiiriin kuuluvilta ja kolmansilta osapuolilta vahvistukset taloudellisen tuen antamista ja jatkamista koskevien järjestelyjen olemassaolosta, lainmukaisuudesta ja täytäntöönpantavuudesta sekä arvioidaan tällaisten osapuolten taloudellista kykyä lisärahoituksen antamiseen.
- Arvioidaan yhteisön toimittamattomien asiakastilausten käsittelemistä koskevat suunnitelmat.
- Suoritetaan tilinpäätöspäivän jälkeisiä tapahtumia koskevia tilintarkastustoimenpiteitä sellaisten tapahtumien tunnistamiseksi, jotka joko heikentävät yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa tai muutoin vaikuttavat siihen.
- Varmistutaan luottolimiittien olemassaolosta, ehdoista ja riittävydestä.
- Hankitaan ja käydään läpi sääntelyviranomaisten toimenpiteitä koskevat raportit.
- Selvitetään, onko omaisuuserien suunnitelluille luovutuksille riittävästi tukea.

(ISA 570.A15.)

LIITE 3: Luettelo väärinkäytöksen mahdollisuutta osoittavista seikoista

Poikkeavuus kirjanpitoaineistossa

- liiketapahtumat kirjattu väärin (määrät, aika, tilikaudet, luokittelut, vastoin yhteisön menettelytapoja)
- perusteettomia tai hyväksymättömiä saldoja tai liiketoimia
- viime hetken oikaisut, jotka merkittävästi vaikuttavat tuloksiin
- järjestelmiin ja rekistereihin pääsyn omaavia henkilöitä, jotka eivät välttämättä tarvitse näitä oikeuksia työtehtävissään
- vihjeitä tai valituksia tilintarkastajalle väitetyistä väärinkäytöksistä.

Ristiriitainen tai puuttuva evidenssi

- puuttuvat dokumentit
- dokumentit, jotka vaikuttavat siltä, että niitä on muutettu
- alkuperäisdokumentteja ei saatavilla
- merkittäviä selittämättömiä eriä tai täsmäytyksiä
- epätavalliset taseen muutokset taikka muutokset trendeissä, tärkeissä tilinpäätöksen suhdeluvuissa tai yhteyksissä (esimerkiksi saatavien liikevaihtoa nopeampi kasvu)
- epä johdonmukaiset, epämääräiset, ei-uskottavat johdon tai työntekijöiden vastaukset kyselyihin tai analyttisen tarkastuksen havaintoihin
- epätavalliset erot tiedostojen ja vahvistusvastausten välillä
- suuri määrä hyvitysvientejä tai muita oikaisuja myyntisaamistileissä
- selittämättömiä eroja alakirjanpidon ja pääkirjanpidon välillä
- merkittäviä määriä vaihto-omaisuutta tai muita aineellisia hyödykkeitä puuttuu
- sähköisen evidenssin puuttuminen tai katoaminen, mikä on vastoin menettelytapoja ja periaatteita
- keskeisestä järjestelmäkehitystyöstä sekä ohjelmistojen muutosten testauksesta ja käyttöön otosta ei pystytty esittämään evidenssiä kuluvan vuoden muutosten ja kehittämisen osalta.

Ongelmalliset tai poikkeavat suhteet tilintarkastajan ja johdon välillä

- kielletään pääsy tiedostoihin tai tiloihin tai kielletään tapaamasta tiettyjä työntekijöitä, asiakkaita, tavarantoimittajia tai muita, joilta saatettaisiin hankkia tilintarkastusevidenssiä
- kohtuuttomat johdon asettamat aikapaineet ratkaista monimutkaisia tai ristiriitaisia kysymyksiä
- toimiva johto on valittanut tilintarkastuksen suorittamisesta, tai johto on uhkailut toimeksiantotiimiä, erityisesti liittyen tilintarkastusevidenssin kriittiseen arviointiin tai ratkaistaessa mahdollisia erimielisyyksiä toimivan johdon kanssa
- epätavanomaiset viiveet pyydetyn tiedon toimittamisessa

- haluttomuus antaa tilintarkastajalle pääsy sähköisiin tiedostoihin, jotta niitä voitaisiin testata atk-avusteisesti
- haluttomuus lisätä tai korjata tilinpäätöksen tietoja
- haluttomuus korjata sisäisessä valvonnassa tunnistetut heikkoudet ajoissa.

Muut asiat

- toimivan johdon haluttomuus sallia tilintarkastajan tavata hallintoelinten jäseniä ilman, että johto on mukana
- tilinpäätöksen laatimisperiaatteet, jotka näyttävät poikkeavan toimialalla yleensä vallitsevasta käytännöstä
- kirjanpidollisten arvioiden toistuvat muutokset, jotka eivät näytä johtuvan olosuhteiden muutoksista
- yhteisön toimintaperiaatteiden rikkomusten sietäminen.

(KHT-yhdistys 2010, 30 - 31)

LIITE 4: Aineistoon valitut yhtiöt**Taulukko 4A: Aineistoon valitut yhtiöt 2006**

1. AffectoGenimap	41. Kemira	81. Salcomp
2. Ahlstrom	42. Keski-suomalainen	82. Sampo
3. Aldata Solution	43. Kesko	83. SanomaWSOY
4. Alma Media	44. Kesla	84. Satama Interactive
5. Amanda Capital	45. Kone	85. Scanfil
6. Amer Sports	46. Kyro	86. Solteq
7. Aspo	47. Larox	87. Sponda
8. Aspocomp Group	48. Lassila & Tikanoja	88. SSH Communications Security
9. Atria Yhtymä	49. Lemminkäinen	89. SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt
10. Basware	50. Lännen Tehtaat	90. Stockmann
11. Belton-Yhtiöt	51. Marimekko	91. Stonesoft
12. Benefon	52. Martela	92. Stora Enso
13. Biohit	53. Metso	93. Suominen Yhtymä
14. Biotie Therapies	54. M-Real	94. SysOpen Digia
15. CapMan	55. Neomarkka	95. Talentum
16. Cargotec	56. Neste Oil	96. Tamfelt
17. Cencorp	57. Nokia	97. Technopolis
18. Citycon	58. Nokian Renkaat	98. Tecnomen
19. Componenta	59. Nordic Aluminium	99. Tekla
20. Comptel	60. Norvestia	100. Teleste
21. Cramo	61. Okmetic	101. TietoEnator
22. Done Solutions	62. OKO Pankki	102. Tieto-X
23. Elecster	63. Oriola	103. Tiimari
24. Elektrobit Group	64. Outokumpu	104. TJ Group
25. Elisa	65. Outokumpu Technology	105. Tulikivi
26. Etteplan	66. Panostaja	106. Turvatiimi
27. Exel	67. Perlos	107. UPM-Kymmene
28. Finnair	68. PKC Group	108. Uponor
29. Finnlines	69. Pohjois-Karjalan Kirjapaino	109. Vacon
30. Fiskars	70. Ponsse	110. Vaisala
31. Fortum	71. Proha	111. Wärtsilä
32. F-Secure	72. Pöyry	112. YIT
33. HK Ruokatalo Group	73. QPR Software	113. Yleiselektroniikka
34. Huhtamäki	74. Raisio	114. Ålandsbanken
35. Ilkka-Yhtymä II	75. Ramirent	
36. Incap	76. Rapala VMC	
37. Interavanti	77. Rautaruukki	
38. Julius Tallberg-Kiinteistöt	78. Raute	
39. Kasola	79. Rocla	
40. KCI Konecranes	80. Ruukki Group	

Taulukko 4B: Aineistoon valitut yhtiöt 2007

1. Affecto	41. Julius Tallberg-Kiinteistöt	81. Rocla
2. Ahlstrom	42. Kasola	82. Ruukki Group
3. Aldata Solution	43. Kemira	83. Salcomp
4. Alma Media	44. Keskisuomalainen	84. Sampo
5. Amanda Capital	45. Kesko	85. SanomaWSOY
6. Amer Sports	46. Kesla	86. Satama Interactive
7. Aspo	47. Kone	87. Scanfil
8. Aspocomp Group	48. Konecranes	88. Solteq
9. Atria Yhtymä	49. Larox	89. Soprano
10. Basware	50. Lassila & Tikanoja	90. Sponda
11. Belton-Yhtiöt	51. Lemminkäinen	91. SRV Yhtiöt
12. Biohit	52. Lännen Tehtaat	92. SSH Communications Security
13. Biotie Therapies	53. Marimekko	93. SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt
14. CapMan	54. Martela	94. Stockmann
15. Cargotec	55. Metso	95. Stonesoft
16. Cencorp	56. M-Real	96. Stora Enso
17. Citycon	57. Neomarkka	97. Suomen Terveystalo
18. Componenta	58. Neste Oil	98. Suominen Yhtymä
19. Comptel	59. Nokia	99. SysOpen Digia
20. Cramo	60. Nokian Renkaat	100. Talentum
21. Done Solutions	61. Nordic Aluminium	101. Tamfelt
22. Elecster	62. Norvestia	102. Technopolis
23. Elektrobit	63. Okmetic	103. Tecnomen
24. Elisa	64. OKO Pankki	104. Tekla
25. Etteplan	65. Oriola	105. Teleste
26. Exel	66. Orion	106. TietoEnator
27. Finnair	67. Outokumpu	107. Tiimari
28. Finnlines	68. Outotec	108. TJ Group
29. Fiskars	69. Panostaja	109. Tulikivi
30. Fortum	70. PKC Group	110. Turvatiimi
31. F-Secure	71. Pohjois-Karjalan Kirjapaino	111. UPM-Kymmene
32. GeoSentric	72. Ponsse	112. Uponor
33. Glaston	73. Proha	113. Vacon
34. HKScan	74. Pöyry	114. Vaisala
35. Honkarakenne	75. QPR Software	115. Wärtsilä
36. Huhtamäki	76. Raisio	116. YIT
37. Ilkka-Yhtymä II	77. Ramirent	117. Yleiselektroniikka
38. Incap	78. Rapala VMC	118. Ålandsbanken
39. Interavanti	79. Rautaruukki	
40. Ixonos	80. Raute	

Taulukko 4C: Aineistoon valitut yhtiöt 2008

1. Affecto	41. Julius Tallberg-Kiinteistöt	81. Rautaruukki
2. Ahlstrom	42. Kemira	82. Raute
3. Aldata Solution	43. Keski-suomalainen	83. Rocla
4. Alma Media	44. Kesko	84. Ruukki Group
5. Amanda Capital	45. Kesla	85. Salcomp
6. Amer Sports	46. Kone	86. Sampo
7. Aspo	47. Konecranes	87. Sanoma
8. Aspocomp Group	48. Larox	88. Scanfil
9. Atria	49. Lassila & Tikanoja	89. Solteq
10. Basware	50. Lemminkäinen	90. Soprano
11. Biohit	51. Lännen Tehtaat	91. Sponda
12. Biotie Therapies	52. Marimekko	92. SRV Yhtiöt
13. CapMan	53. Martela	93. SSH Communications Security
14. Cargotec	54. Metso	94. SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt
15. Cencorp	55. M-Real	95. Stockmann
16. Citycon	56. Neomarkka	96. Stonesoft
17. Componenta	57. Neste Oil	97. Stora Enso
18. Comptel	58. Nokia	98. Suomen Terveystalo
19. Cramo	59. Nokian Renkaat	99. Suominen Yhtymä
20. Digia	60. Nordic Aluminium	100. Talentum
21. Done Solutions	61. Norvestia	101. Tamfelt
22. Elecster	62. Nurminen Logistics	102. Technopolis
23. Elektrobit	63. Okmetic	103. Tecnomen
24. Elisa	64. Olvi	104. Tekla
25. Etteplan	65. Oral Hammaslääkärit	105. Teleste
26. Exel	66. Oriola	106. TietoEnator
27. Finnair	67. Orion	107. Tiimari
28. Finnlines	68. Outokumpu	108. Trainers`House
29. Fiskars	69. Outotec	109. Tulikivi
30. Fortum	70. Panostaja	110. Turvatiimi
31. F-Secure	71. PKC Group	111. UPM-Kymmene
32. GeoSentric	72. Pohjois-Karjalan Kirjapaino	112. Uponor
33. Glaston	73. Pohjola Pankki	113. Vacon
34. HKScan	74. Ponsse	114. Vaisala
35. Honkarakenne	75. Proha	115. Westend ICT
36. Huhtamäki	76. Pöyry	116. Wulff
37. Ilkka-Yhtymä II	77. QPR Software	117. Wärtsilä
38. Incap	78. Raisio	118. YIT
39. Interavanti	79. Ramirent	119. Yleiselektronikka
40. Ixonos	80. Rapala VMC	120. Ålandsbanken

Taulukko 4D: Aineistoon valitut yhtiöt 2009

1. Affecto	41. Julius Tallberg-Kiinteistöt	81. Raute
2. Ahlstrom	42. Kemira	82. Revenio Group
3. Aktia	43. Keski-suomalainen	83. Ruukki Group
4. Aldata Solution	44. Kesko	84. Salcomp
5. Alma Media	45. Kesla	85. Sampo
6. Amanda Capital	46. Kone	86. Sanoma
7. Amer Sports	47. Konecranes	87. Scanfil
8. Aspo	48. Lassila & Tikanoja	88. Solteq
9. Aspocomp Group	49. Lemminkäinen	89. Soprano
10. Atria	50. Lännen Tehtaat	90. Sponda
11. Basware	51. Marimekko	91. SRV Yhtiöt
12. Biohit	52. Martela	92. SSH Communications Security
13. Biotie Therapies	53. Metso	93. SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt
14. CapMan	54. M-Real	94. Stockmann
15. Cargotec	55. Neomarkka	95. Stonesoft
16. Cencorp	56. Neste Oil	96. Stora Enso
17. Citycon	57. Nokia	97. Suominen Yhtymä
18. Componenta	58. Nokian Renkaat	98. Talentum
19. Comptel	59. Nordic Aluminium	99. Talvivaara
20. Cramo	60. Norvestia	100. Technopolis
21. Digia	61. Nurminen Logistics	101. Tecnomen Lifetree
22. Elecster	62. Okmetic	102. Tekla
23. Elektrobit	63. Olvi	103. Teleste
24. Elisa	64. Oral Hammaslääkärit	104. Tieto
25. Etteplan	65. Oriola	105. Tiimari
26. Exel Composites	66. Orion	106. Trainers`House
27. Finnair	67. Outokumpu	107. Tulikivi
28. Finnlines	68. Outotec	108. Turvatiimi
29. Fiskars	69. Panostaja	109. UPM-Kymmene
30. Fortum	70. PKC Group	110. Uponor
31. F-Secure	71. Pohjois-Karjalan Kirjapaino	111. Vacon
32. GeoSentric	72. Pohjola Pankki	112. Vaisala
33. Glaston	73. Ponsse	113. Westend ICT
34. HKScan	74. Proha	114. Wulff
35. Honkarakenne	75. Pöyry	115. Wärtsilä
36. Huhtamäki	76. QPR Software	116. YIT
37. Ilkka-Yhtymä II	77. Raisio	117. Yleiselektronikka
38. Incap	78. Ramirent	118. Ålandsbanken
39. Interavanti	79. Rapala VMC	
40. Ixonos	80. Rautaruukki	

Taulukko 4E: Aineistoon valitut yhtiöt 2010

1. Affecto	41. Ixonos	81. Raute
2. Ahlstrom	42. Kemira	82. Revenio Group
3. Aktia	43. Keski-suomalainen	83. Ruukki Group
4. Aldata Solution	44. Kesko	84. Salcomp
5. Alma Media	45. Kesla	85. Sampo
6. Amanda Capital	46. Kone	86. Sanoma
7. Amer Sports	47. Konecranes	87. Scanfil
8. Aspo	48. Lassila & Tikanoja	88. Solteq
9. Aspocomp Group	49. Lemminkäinen	89. Soprano
10. Atria	50. Lännen Tehtaat	90. Sponda
11. Basware	51. Marimekko	91. SRV Yhtiöt
12. Biohit	52. Martela	92. SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt
13. Biotie Therapies	53. Metso	93. Stockmann
14. CapMan	54. M-Real	94. Stonesoft
15. Cargotec	55. Neo Industrial	95. Stora Enso
16. Cencorp	56. Neste Oil	96. Suominen Yhtymä
17. Citycon	57. Nokia	97. Talentum
18. Componenta	58. Nokian Renkaat	98. Talvivaara
19. Comptel	59. Nordic Aluminium	99. Technopolis
20. Cramo	60. Norvestia	100. Tecnotree
21. Digia	61. Nurminen Logistics	101. Tectia
22. Elecster	62. Okmetic	102. Tekla
23. Elektrobit	63. Olvi	103. Teleste
24. Elisa	64. Oral Hammaslääkärit	104. Tieto
25. Etteplan	65. Oriola	105. Tiimari
26. Exel Composites	66. Orion	106. Tikkurila
27. Finnair	67. Outokumpu	107. Trainers`House
28. Finnlines	68. Outotec	108. Tulikivi
29. Fiskars	69. Panostaja	109. Turvatiimi
30. Fortum	70. PKC Group	110. UPM-Kymmene
31. F-Secure	71. Pohjois-Karjalan Kirjapaino	111. Uponor
32. GeoSentric	72. Pohjola Pankki	112. Vacon
33. Glaston	73. Ponsse	113. Vaisala
34. HKScan	74. Proha	114. Viking Line
35. Honkarakenne	75. Pöyry	115. Wulff
36. Huhtamäki	76. QPR Software	116. Wärtsilä
37. Ilkka-Yhtymä II	77. Raisio	117. YIT
38. Incap	78. Ramirent	118. Yleiselektroniikka
39. Innofactor	79. Rapala VMC	119. Ålandsbanken
40. Interavanti	80. Rautaruukki	

Taulukko 4F: Aineistoon valitut yhtiöt 2011

1. Affecto	41. Interavanti	81. Raute
2. Ahlstrom	42. Ixonos	82. Revenio Group
3. Aktia	43. Kemira	83. Ruukki Group
4. Aldata Solution	44. Keski-suomalainen	84. Sampo
5. Alma Media	45. Kesko	85. Sanoma
6. Amer Sports	46. Kesla	86. Sievi Capital
7. Aspo	47. Kone	87. Solteq
8. Aspocomp Group	48. Konecranes	88. Soprano
9. Atria	49. Lassila & Tikanoja	89. Sponda
10. Basware	50. Lemminkäinen	90. SRV Yhtiöt
11. Biohit	51. Lännen Tehtaat	91. SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt
12. Biotie Therapies	52. Marimekko	92. Stockmann
13. CapMan	53. Martela	93. Stonesoft
14. Cargotec	54. Metso	94. Stora Enso
15. Cencorp	55. M-Real	95. Suominen Yhtymä
16. Citycon	56. Neo Industrial	96. Talentum
17. Componenta	57. Neste Oil	97. Talvivaara
18. Comptel	58. Nokia	98. Technopolis
19. Cramo	59. Nokian Renkaat	99. Tecnotree
20. Digia	60. Nordic Aluminium	100. Tectia
21. Dovre Group	61. Norvestia	101. Teleste
22. Elecster	62. Nurminen Logistics	102. Tieto
23. Elektrobit	63. Okmetic	103. Tiimari
24. Elisa	64. Olvi	104. Tikkurila
25. eQ	65. Oral Hammaslääkärit	105. Trainers' House
26. Etteplan	66. Oriola	106. Tulikivi
27. Exel Composites	67. Orion	107. Turvatiimi
28. Finnair	68. Outokumpu	108. UPM-Kymmene
29. Finnlines	69. Outotec	109. Uponor
30. Fiskars	70. Panostaja	110. Vacon
31. Fortum	71. PKC Group	111. Vaisala
32. F-Secure	72. Pohjois-Karjalan Kirjapaino	112. Viking Line
33. GeoSentric	73. Pohjola Pankki	113. Wulff
34. Glaston	74. Ponsse	114. Wärtsilä
35. HKScan	75. Pöyry	115. YIT
36. Honkarakenne	76. QPR Software	116. Yleiselektroniikka
37. Huhtamäki	77. Raisio	117. Ålandsbanken
38. Ilkka-Yhtymä II	78. Ramirent	
39. Incap	79. Rapala VMC	
40. Innofactor	80. Rautaruukki	

Taulukko 4G: Aineistoon valitut yhtiöt 2012

1. Affecto	41. Kemira	81. Sanoma
2. Ahlstrom	42. Keskinuomalainen	82. Scanfil
3. Aktia	43. Kesko	83. Sievi Capital
4. Alma Media	44. Kesla	84. Solteq
5. Amer Sports	45. Kone	85. Soprano
6. Aspo	46. Konecranes	86. Sponda
7. Aspocomp Group	47. Lassila & Tikanoja	87. SRV Yhtiöt
8. Atria	48. Lemminkäinen	88. SSH Communications Security
9. Basware	49. Lännen Tehtaat	89. SSK Suomen Säästäjien Kiinteistöt
10. Biohit	50. Marimekko	90. Stockmann
11. Biotie Therapies	51. Martela	91. Stonesoft
12. CapMan	52. Metso	92. Stora Enso
13. Cargotec	53. Metsä Board	93. Suominen
14. Cencorp	54. Neo Industrial	94. Talentum
15. Citycon	55. Neste Oil	95. Talvivaara
16. Componenta	56. Nokia	96. Technopolis
17. Comptel	57. Nokian Renkaat	97. Tecnotree
18. Cramo	58. Norvestia	98. Teleste
19. Digia	59. Nurminen Logistics	99. Tieto
20. Dovre Group	60. Okmetic	100. Tiimari
21. Elecster	61. Oral Hammaslääkärit	101. Tikkurila
22. Elektrobit	62. Oriola	102. Trainers`House
23. Elisa	63. Orion	103. Tulikivi
24. eQ	64. Outokumpu	104. Turvatiimi
25. Etteplan	65. Outotec	105. UPM-Kymmene
26. Exel Composites	66. Panostaja	106. Uponor
27. Finnair	67. PKC Group	107. Vaahto Group
28. Finnlines	68. Pohjois-Karjalan Kirjapaino	108. Vacon
29. Fiskars	69. Pohjola Pankki	109. Vaisala
30. Fortum	70. Ponsse	110. Viking Line
31. F-Secure	71. Pöyry	111. Wulff
32. GeoSentric	72. QPR Software	112. Wärtsilä
33. Glaston	73. Raisio	113. YIT
34. HKScan	74. Ramirent	114. Yleiselektroniikka
35. Honkarakenne	75. Rapala VMC	115. Ålandsbanken
36. Huhtamäki	76. Rautaruukki	
37. Ilkka-Yhtymä II	77. Raute	
38. Incap	78. Revenio Group	
39. Innofactor	79. Ruukki Group	
40. Ixenos	80. Sampo	

LIITE 5: Aineistosta hylätyt yhtiöt**Yhtiön pääkonttori ei Suomessa**

2006	2007	2008	2009
1. Nordea	1. Nordea	1. Nordea	1. Nordea
2. OMX	2. OMX	2. TeliaSonera	2. TeliaSonera
3. TeliaSonera	3. TeliaSonera		
2010	2011	2012	
1. Nordea	1. Nordea	1. Nordea	
2. TeliaSonera	2. Sotkamo Silver	2. Sotkamo Silver	
	3. TeliaSonera	3. TeliaSonera	

Tilinpäätöspäivä ei 31.12

2006	2007	2008	2009
1. Efore	1. Efore	1. Efore	1. Efore
2. Orion	2. Takoma	2. Takoma	2. Takoma
3. Puuharyhmä	3. Turkistuottajat	3. Turkistuottajat	3. Turkistuottajat
4. Suomen Helasto	4. Vaahto Group	4. Vaahto Group	4. Vaahto Group
5. Turkistuottajat	5. Viking Line	5. Viking Line	5. Viking Line
6. Vaahto Group			
7. Viking Line			
2010	2011	2012	
1. Efore	1. Efore	1. Efore	
2. Takoma	2. Saga Furs	2. Saga Furs	
3. Vaahto Group	3. Takoma	3. Takoma	
4. Turkistuottajat	4. Vaahto Group		

Vuosikertomusta/tilinpäätöstä tai tilintarkastuskertomusta ei saatavilla

2006	2007	2008	2009
1. Birka Line	1. Birka Line	1. Elcoteq	1. Elcoteq
2. Elcoteq	2. Elcoteq	2. Evia	2. Evia
3. Evia	3. Evia		3. Tamfelt
4. Evox Rifa Group	4. Kemira GrowHow		
5. FIM	5. Olvi		
6. Honkarakenne	6. Oral Hammaslääkärit		
7. Kemira GrowHow	7. Perlos		
8. Kylpyläkasino	8. Stromsdal		
9. Olvi			
10. Oral Hammaslääkärit			
11. Soprano			
12. Stromsdal			
2010	2011	2012	
1. Elcoteq	1. Tekla	1. Olvi	

LIITE 6: Julkisesti noteeratun osakeyhtiön tilintarkastuskertomusmalli

6A: Vanhan tilintarkastuslain mukainen tilintarkastuskertomus

Tilintarkastuskertomus

[X] Oyj:n osakkeenomistajille

Olemme tarkastaneet X Oyj:n kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tilikaudelta 1.1.- 31.12.200X. Hallitus ja toimitusjohtaja ovat laatineet EU:ssa käyttöön hyväksytyjen kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) mukaan laaditun konsernitilinpäätöksen sekä Suomessa voimassa olevien säännösten ja määräysten mukaisesti laaditun toimintakertomuksen ja emoyhtiön tilinpäätöksen, joka sisältää emoyhtiön taseen, tuloslaskelman, rahoituslaskelman ja liitetiedot. Suorittamamme tarkastuksen perusteella annamme lausunnon konsernitilinpäätöksestä sekä emoyhtiön tilinpäätöksestä, toimintakertomuksesta ja hallinnosta. Tilintarkastus on suoritettu hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Kirjanpitoa sekä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisperiaatteita, sisältöä ja esittämistapaa on tarkastettu riittävässä laajuudessa sen toteutukseksi, etteivät tilinpäätös ja toimintakertomus sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Hallinnon tarkastuksessa on selvitetty emoyhtiön hallintoneuvoston ja hallituksen jäsenten sekä toimitusjohtajan toiminnan lainmukaisuutta osakeyhtiölain säännösten perusteella

Konsernitilinpäätös

EU:ssa käyttöön hyväksytyjen kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) mukaan laadittu konsernitilinpäätös antaa näiden standardien ja kirjanpitolain tarkoittamalla tavalla oikeat ja riittävät tiedot konsernin toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta.

Emoyhtiön tilinpäätös, toimintakertomus ja hallinto

Emoyhtiön tilinpäätös on laadittu kirjanpitolain ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaa kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot emoyhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Toimintakertomus on laadittu kirjanpitolain ja toimintakertomuksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti. Toimintakertomus on yhdenmukainen tilinpäätöksen kanssa ja antaa kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot konsernin sekä emoyhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Konsernitilinpäätös ja emoyhtiön tilinpäätös voidaan vahvistaa sekä vastuuvapaus myöntää emoyhtiön hallintoneuvoston ja hallituksen jäsenille sekä toimitusjohtajalle tarkastamaltamme tilikaudelta. Hallituksen esitys voitonjakokelpoisten varojen käsittelystä on osakeyhtiölain mukainen.

[Paikka ja päiväys]

[Tilintarkastajan allekirjoitus]

[Tilintarkastajan osoite]

6B: Uuden tilintarkastuslain mukainen tilintarkastuskertomus**Tilintarkastuskertomus****[X] Oyj:n yhtiökokoukselle**

Olemme tarkastaneet X Oyj:n kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tilikaudelta 1.1.–31.12.200X. Tilinpäätös sisältää konsernin taseen, laajan tuloslaskelman, laskelman oman pääoman muutoksista, rahavirtalaskelman ja liitetiedot sekä emoyhtiön taseen, tuloslaskelman, rahoituslaskelman ja liitetiedot.

Hallituksen ja toimitusjohtajan vastuu

Hallitus ja toimitusjohtaja vastaavat tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisesta ja siitä, että konsernitilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot EU:ssa käyttöön hyväksyttyjen kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) mukaisesti ja että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat oikeat ja riittävät tiedot Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten mukaisesti. Hallitus vastaa kirjanpidon ja varainhoidon valvonnan asianmukaisesta järjestämisestä ja toimitusjohtaja siitä, että kirjanpito on lainmukainen ja varainhoito luotettavalla tavalla järjestetty.

Tilintarkastajan velvollisuudet

Velvollisuutenamme on antaa suorittamamme tilintarkastuksen perusteella lausunto tilinpäätöksestä, konsernitilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Tilintarkastuslaki edellyttää, että noudatamme ammatieettisiä periaatteita. Olemme suorittaneet tilintarkastuksen Suomessa noudatettavan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää, että suunnittelemme ja suoritamme tilintarkastuksen hankkiamme kohtuullisen varmuuden siitä, onko tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa olennaista virheellisyttä, ja siitä, ovatko emoyhtiön hallituksen jäsenet tai toimitusjohtaja syyllistyneet tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan, taikka rikkoneet osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjestystä. Tilintarkastukseen kuuluu toimenpiteitä tilintarkastusevidenssin hankkimiseksi tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen sisältyvistä luvuista ja niissä esitettävistä muista tiedoista. Toimenpiteiden valinta perustuu tilintarkastajan harkintaan, johon kuuluu väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisen virheellisuuden riskien arvioiminen. Näitä riskejä arvioidessaan tilintarkastaja ottaa huomioon sisäisen valvonnan, joka on yhtiössä merkityksellistä oikeat ja riittävät tiedot antavan tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisen kannalta. Tilintarkastaja arvioi sisäistä valvontaa pystyäkseen suunnittelemaan olosuhteisiin nähden asianmukaiset tilintarkastustoimenpiteet mutta ei siinä tarkoituksessa, että hän antaisi lausunnon yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta. Tilintarkastukseen kuuluu myös sovellettujen tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden asianmukaisuuden, toimivan johdon tekemien kirjanpidollisten arvioiden kohtuullisuuden sekä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen yleisen esittämistavan arvioiminen. Käsityksemme mukaan olemme hankkineet lausuntomme perustaksi tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä.

Lausunto konsernitilinpäätöksestä

Lausuntonamme esitämme, että konsernitilinpäätös antaa EU:ssa käyttöön hyväksyttyjen kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot konsernin taloudellisesta asemasta sekä sen toiminnan tuloksesta ja rahavirroista.

Lausunto tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta

Lausuntonamme esitämme, että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat Suomessa voimassaolevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot konsernin sekä emoyhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat ristiriidattomia.

(Muut lausunnot

Puollamme tilinpäätöksen ja konsernitalinpäätöksen vahvistamista. Hallituksen esitys taseen vuosituloksen käsittelystä ja osingonjaosta on osakeyhtiölain mukainen. Puollamme vastuuvapauden myöntämistä emoyhtiön hallituksen jäsenille sekä toimitusjohtajalle tarkastamaltamme tilikaudelta.)

[Paikka ja päiväys]

[Tilintarkastajan allekirjoitus]

[Tilintarkastajan osoite]

LIITE 7: X² -jakauman kriittisiä arvoja

Merkitsevyystaso yksisuuntaisessa testissä								
f	99,9 %	99,5 %	99 %	95 %	5 %	1 %	0,5 %	0,1 %
1	0,000	0,000	0,000	0,004	3,841	6,635	7,879	10,827
2	0,002	0,010	0,020	0,103	5,991	9,210	10,597	13,815
3	0,024	0,072	0,115	0,352	7,815	11,345	12,838	16,266
4	0,091	0,207	0,297	0,711	9,488	13,277	14,860	18,467
5	0,210	0,412	0,554	1,145	11,070	15,086	16,750	20,515
6	0,381	0,676	0,872	1,635	12,592	16,812	18,548	22,457
7	0,599	0,989	1,239	2,167	14,067	18,475	20,278	24,321
8	0,857	1,344	1,647	2,733	15,507	20,090	21,955	26,124
9	1,152	1,735	2,088	3,325	16,919	21,666	23,589	27,877
10	1,479	2,156	2,558	3,940	18,307	23,209	25,188	29,588
11	1,834	2,603	3,053	4,575	19,675	24,725	26,757	31,264
12	2,214	3,074	3,571	5,226	21,026	26,217	28,300	32,909
13	2,617	3,565	4,107	5,892	22,362	27,688	29,819	34,527
14	3,041	4,075	4,660	6,571	23,685	29,141	31,319	36,124
15	3,483	4,601	5,229	7,261	24,996	30,578	32,801	37,698
16	3,942	5,142	5,812	7,962	26,296	32,000	34,267	39,252
17	4,416	5,697	6,408	8,672	27,587	33,409	35,718	40,791
18	4,905	6,265	7,015	9,390	28,869	34,805	37,156	42,312
19	5,407	6,844	7,633	10,117	30,144	36,191	38,582	43,819
20	5,921	7,434	8,260	10,851	31,410	37,566	39,997	45,314
21	6,447	8,034	8,897	11,591	32,671	38,932	41,401	46,796
22	6,983	8,643	9,542	12,338	33,924	40,289	42,796	48,268
23	7,529	9,260	10,196	13,091	35,172	41,638	44,181	49,728
24	8,085	9,886	10,856	13,848	36,415	42,980	45,558	51,179
25	8,649	10,520	11,524	14,611	37,652	44,314	46,928	52,619
26	9,222	11,160	12,198	15,379	38,885	45,642	48,290	54,051
27	9,803	11,808	12,878	16,151	40,113	46,963	49,645	55,475
28	10,391	12,461	13,565	16,928	41,337	48,278	50,994	56,892
29	10,986	13,121	14,256	17,708	42,557	49,588	52,335	58,301
30	11,588	13,787	14,953	18,493	43,773	50,892	53,672	59,703
40	17,917	20,707	22,164	26,509	55,758	63,691	66,766	73,403
50	24,674	27,991	29,707	34,764	67,505	76,154	79,490	86,660
60	31,738	35,534	37,485	43,188	79,082	88,379	91,952	99,608
80	46,520	51,172	53,540	60,391	101,879	112,329	116,321	124,839
100	61,918	67,328	70,065	77,929	124,342	135,807	140,170	149,449

(Holopainen & Pulkkinen 2012, 353)